

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

20 ВЕРАСНЯ 1996 г.

№ 38 (3862)

Кошт 2 500 руб.

І СЛОВА КАМЕНЬ ТОЧЫЦЬ...

Уладзімір НІСЦЮК: "Сённа па стаўленні ўлады да сродкаў масавай інфармацыі можна вызначыць ступень яе сумленнасці і прыстойнасці. Калі ўлада трымаецца дэмакратычных прынцыпаў, дэмакратычных поглядаў, яна ўсяляк будзе падтрымліваць газеты, часопісы, радыё і тэлебачанне, якія б палітычныя погляды яны ні спавядалі. І толькі людзі, якія баяцца праўды, прыбягаюць да ўціску сродкаў масавай інфармацыі шляхам уводу зкамуніфікаванай цэнзуры, фінансавых абмежаванняў..."

5, 12

НЕ ГАНЯЙЦЕ ПА ХАЦЕ РОДНУЮ МАЦІ...

Гутарка паміж пісьменнікамі і крытыкамі пра сучасны літаратурны працэс.

6—7

ВЫПРАБАВАННЕ

Старонкі з аповесці "Яўсей-выбраннік" Леаніда ПРАКОПЧЫКА, у якой галоўны герой — дваінік Сталіна.

9, 12

СКАЗ ПРА ВАТНІК

Яшчэ адна ананімная паэма 90-х гадоў.

13—14—15

ВЯЛІКІЯ ГАРАДЗЕНЦЫ

Апанас ЦЫХУН: "Наш гарадзенскі край, як ніякі іншы, можа ганарыцца сваімі дочкамі і сынамі як у мінулы перыяд гісторыі, так і ў сучасны. У часы Вялікага княства Літоўскага асаблівай увагі заслугоўваюць нашыя былыя гарадзенскія князі — Вітаўт Вялікі і Давыд Гарадзенскі".

"...ХТО НЕ ВЕДАЕ НАШ КУПАЛАЎСКІ"

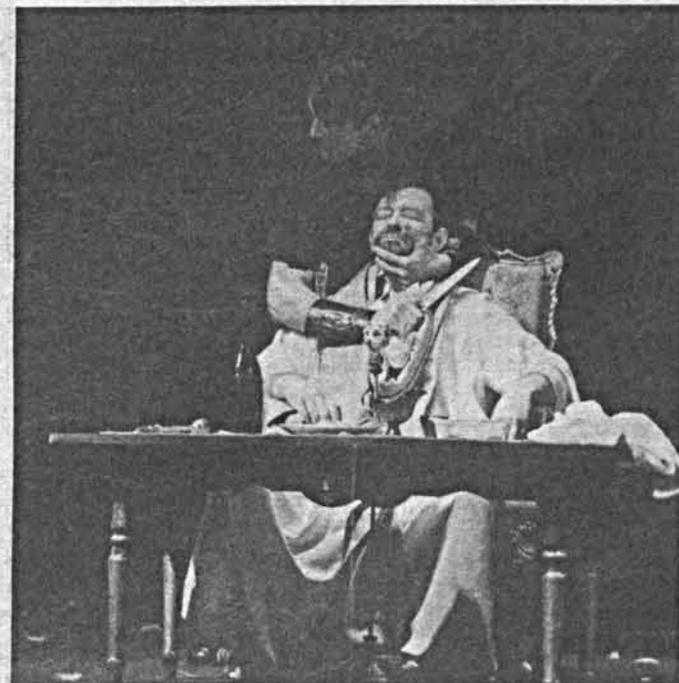
Беларускі артыст у Нью-Йорку зайшоў у крамку, нешта перапытаў і гаспадыня за прылаўкам звярнула ўвагу на ягоны акцэнт. "Адкуль вы?" — "З Беларусі, з былога СССР". Далей дыялог займеў нечаканую паваротку: "Дык з Мінска? А вы не артыст?" — "?!". "Дык я вас на сцэне бачыла — ў Купалаўскім тэатры! Ах, ну хто не ведае наш Купалаўскі! А як там Станюта? А ці працуе яшчэ Тарасай? А Аўсяннікаў? А ваша прозвішча як? Кін-Камінскі? Малады чалавек, я яшчэ бацьку вашага на сцэне памятаю!"

...Ну, хто не ведае наш Купалаўскі? Уладальніца крамкі, як выявілася былая доктарка з Бабруйска падчас заняткаў у Інстытуце павышэння кваліфікацыі бавіла вечары менавіта там, — у тэатры... Дык хто яго яшчэ не ведае, наш Купалаўскі?

Працяг расповяду пра амерыканскія прыгоды артыста Кін-Камінскага чытайце на старонцы 11, а тым, хто тэатр ведае, і тым, хто ведае не так добра, паведамляем, што якраз сённа, 20 верасня, Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы адкрывае сезон.

На здымках: сцэны са спектакляў "Гаральд і Мод"; "Тутэйшыя" і "Ромул Вялікі".

Фота А. Дзмітрыева і В. Стралкоўскага.

СПІКЕРУ ВЫКАЗАНЫ ДАВЕР

Цікавыя рэчы твораца ў нашай дзяржаве. Яшчэ дакладна невядома, якія пытанні будуць на рэферэндуме, калі ён будзе і ці будзе наогул, а тэлебачанне і радыё ўжо крычаць на ўсю краіну: "Рэферэндум — будучыня ў тваіх руках", а па Мінску ўжо вісяць "расцяжкі": "За референдум 7 ноября". І ніхто з вернай "вертыкалі" і "чэсных" журналістаў не задумаецца: "Навошта ж мы гэта робім?" і "Як мы будзем глядзець у вочы людзям, калі заўтра сам прэзідэнт перадумае і адмовіцца ад рэферэндуму?"

ЧАЛАВЕК ТЫДНЯ

Гэтая намінацыя "Кола дзён" была рэдкаю гасцю ў нас, а апошнім часам і зусім забылася. Не было Уччынкаў, не было і Асоб. На пачатку верасня сярод беларускіх палітыкаў імкліва вылучыўся лідэр — Старшыня Вярхоўнага Савета Сямён Шарэцкі. Менавіта ягоныя рашучасць, прынцыповасць і, што казаць, грамадзянская смеласць адыгралі не апошнюю ролю ва ўтварэнні "круглага стала", у аднанні антыпрэзідэнцкай кааліцыі. Ну а потым была знакамітая публікацыя ў "Народнай волі"... Сямён Георгіевіч стрываў патоку ляяні і бруду, што абрынулі на яго "зашчытнікі" Лукашэнкі ад Зямяталіна да Жырыноўскага і на чарговым пасяджэнні парламента зрабіў яшчэ адзін рашучы і мужны крок: прапанаваў унесці на разгляд сесіі пытанне... аб даверы Старшыні Вярхоўнага Савета. Дэпутаты ацанілі мужнасць С.Шарэцкага і сталі на яго абарону, чым ускосна далі зразумець свету, што падтрымліваюць асноўную ідэю звароту Старшыні ВС да беларускага народа аб пагрозе перамогі сілаў фашызму ў нашай краіне.

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

Газета "Свабода" (17 верасня г.г.) надрукавала інфармацыю, якую атрымала ад былога міністра абароны Беларусі Паўла Казлоўскага. Сенсацыйнасць яе не ў тым, што нейкія "умельцы" наведліся ў кватэру генерала і ў ягоным рабочым кабінэце ў тэлефоннай разгэцы паставілі "жучок" для падслухавання размоў. Гэта не дзіва. Сенсацыйнасць у тым, што яшчэ адзін былы "сілавы" міністр, якога спачатку паставіў, а потым адставіў Лукашэнка, вымушаны друкавацца ў недзяржаўнай, апазіцыйнай прэсе. Больш таго — у "Свабодзе", якую некалі гэтак неўзлюбіў...

"САВЕТЧЫКІ" ТЫДНЯ

Прэзідэнту Беларусі зараз вельмі важна, каб яго не толькі Зямяталін ды Пасахаў упэўнівалі, што ён ідзе "вернай дарогай". І таму на мінулым тыдні ён запрасіў да сябе былых чэкаўскіх кіраўнікоў Беларусі. Спачатку прэзідэнт паведаміў прысутным — М. Дземянцю, В. Кебічу, Я. Сакалову, А. Камаю, А. Малафееву, У. Грыгор'еву, Н. Сняжковай ды іншым, што ён на Беларусі толькі дабудовае тое, што яны не паспелі пабудаваць, а потым выслухаў парады былых камуністычных лідэраў, як жа яму дабудоваць тое, што яны не паспелі пабудаваць. Словам, размова была канструктыўнай і дзелавой, а галоўнае — працякала ў рэчышчы "пазітыўнай крытыкі".

ДЗІВА ТЫДНЯ

Адразу за інфармацыяй пра сустрэчу А.Лукашэнкі з былымі галоўнымі камуністамі Беларусі, на якой ён паабяцаў і далей будаваць у рэспубліцы сацыялізм, "Панарама" БТ паведаміла пра прэс-канферэнцыю, якую наладзілі распрацоўшчыкі новай аграрнай рэформы. Ад імя ўрада дакладваў міністр сельскай гаспадаркі В.Лявонаў. З ягоных слоў вынікала, што калі і ёсць у гэтай канцэпцыі рэформы сацыялізм, дык толькі рынкавы. Бо рэформа прадугледжвае наяўнасць усіх форм уласнасці, у тым ліку і прыватную. Больш таго, ёсць у рэформе і... механізм ліквідацыі калгасаў. За такую аграрную рэформу, распрацаваную ўрадам, пэўна ж, не без ведама А.Лукашэнкі, абедзвюма рукамі прагаласуюць нават самыя зацяттыя дэмакраты.

ПРАПОРЦЫЯ ТЫДНЯ

Прэзідэнцкія газеты пачалі друкаваць, а радыё і тэлеагучваць "меркаванні" народа наконт рэферэндуму. Праўда, як яны ні стараюцца, а "спушчаную" з прэзідэнцкай адміністрацыі прапорцыю — тры выступы "за" і адзін "супраць" — захавалі не могуць. Нешта вельмі мала знаходзіцца ў народзе прыхільнікаў прэзідэнцкага рэферэндуму. Затое з журналісцкай ды інтэлігентскай браці да мікрафона падпускаюцца толькі тыя, хто "за", "за", "за", "за"...

"МІРАТВОРЧАСЦЬ" ТЫДНЯ

На мінулым тыдні на Беларусь зачасцілі "міратворцы" з Расіі. Спачатку прыбыў генерал А.Лебедзь, які крыху прыўзняў вагу прэзідэнта Беларусі сваёю нібыта падтрымкай, потым — экс-дэпутат Дзярждумы К. Затулін, які намякнуў на неабходнасць паразумення між парламентам і прэзідэнтам і, нарэшце, прыехаў лідэр расійскіх камуністаў Г.Зюганав... Што дадуць усё гэтыя візіты, будзе бачна ў бліжэйшай будучыні, але чырвоная аднабоковасць "міратворцаў" відавочная, афіцыйны ж Крэмль пакуль захоўвае нейтралітэт, што на справе азначае зусім не падтрымку А. Лукашэнкі.

ЧУТКА ТЫДНЯ

Радыё "Свабода" паведаміла, што прэзідэнт Беларусі думае ў бліжэйшы час увесці ў краіне нацыянальную валюту. Тыя "рубелі", якія былі надрукаваны яшчэ пры Кебічы — Шушкевічы. Герб "Пагоня" на грашак будзе заклеявацца нейкай спецыяльнай маркай (ці не той, з партрэта першага ўсенародна абранага, што нядаўна выйшла?). Афіцыйныя крыніцы гэтую інфармацыю пакуль не пацвердзілі. Але, па-першае, дыму без агню не бывае; па-другое, надта ж ужо нізка ўпаў "зайчык"; па-трэцяе, прыклад Украіны ва ўсіх на слыху: а чым мы горш?

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

5 гадоў таму, 19 верасня 1991 года, упершыню ў залу пасяджэнняў ВС Беларусі быў унесены бел-чырвона-белы сцяг. І ў той жа вечар дэпутаты адмянілі старую сімволіку і прызналі дзяржаўнымі сімваламі незалежнай Беларусі герб "Пагоня" і бел-чырвона-белы сцяг... Цяпер кажуць: адбылося тое зарана, не быў гатовы беларускі народ да прызнання гістарычнай сімволікі дзяржаўнай... Не, не зарана. Бо за тыя нядаўнія тры з паловай гады герб "Пагоня" і бел-чырвона-белы сцяг сталі роднымі мільёнам беларусаў, якія пры любых варунках упэўнены: гістарычныя сімвалы абавязкова будуць вернуты народу. Абавязкова.

Гэта быў варты жалю пікет. На тратуары ля Чырвонага касцёла стаяла восем ці дзесяць зсіненых ад холаду старых людзей з плакатамі ў руках: "Руки прочь от Беларуси и ее президента!", "Кто вы, члены коммунистической и аграрной фракции парламента — левые или правые?"... Пакуль арганізатар пікетавання сакратар ЦК ПКБ Віктар Чыкін (яго мажняя постаць узвышалася над пікетчыкамі) вырашаў са сваім войскам гэтае жыццёва важнае пытанне, у Авальнай зале парламента з удзелам леварыхых ці правыхых камуністаў і аграрыяў разгортваліся досыць драматычныя падзеі...

Пачалося пасяджэнне з уступнага слова С. Шарэцкага. Ахарактарызаваўшы абстаноўку ў краіне і заклікаўшы парламентарыяў у гэты адказны, лёсавызначальны час звяртаць свае ўвагі на ўласны сумленне, грамадзянскім абавязкам, Сямён Георгіевіч раптам павярнуў гаворку ў, так бы мовіць, асабістае рэчышча, згадаўшы, што ў парламенце ідзе збор подпісаў дэпутатаў пад заявай аб адкліканні яго з пасады Старшыні Вярхоўнага Савета, а таму ён ставіць пытанне аб даверы яму, і калі яго не атрымае, тут жа складзе з сябе паўнамоцтвы спікера.

Я не скажу, што паведамленне С.Шарэцкага прагучала ў Авальнай зале, як гром сярод яснага неба. "Трымесьць", як вядома, пачало даўно. Можна сказаць, адразу пасля з'яўлення ў "Народнай волі" звароту Старшыні Вярхоўнага Савета да народа Беларусі, у якім ён, выказаўшы без усякіх дыпламатычых нязгод з палітыкай прэзідэнта, якая, на яго думку, мае мэтай устанавленне ў краіне дыктатарскага, прафашысцкага рэжыму, як кажуць, спаліў за сабой масты. І калі па дзяржаўных сродках масавай інфармацыі прайшло паведамленне аб тым, што шэраг партый і грамадскіх рухаў звярнуліся да дэпутатаў ВС з заклікам скінуць С.Шарэцкага з яго пасады, было адразу зразумела, з чыйго бласлаўлення гэта зроблена. Амаль адразу парламенцкая фракцыя "Згода", якая ў значнай частцы складаецца з "вертыкальшчыкаў", пачала збор подпісаў дэпутатаў за адлучэнне Сямёна Георгіевіча ад пасады.

Яшчэ да пачатку пленарнага пасяджэння ў прэс-цэнтры ВС цыркулявалі чуткі, што "зборшчыкам" удалося сабраць ці то семдзесят, ці то нават сто подпісаў, і лёс Шарэцкага вісіць на валаску...

Пасля згаданай заявы спікера яго першы намеснік В.Новікаў, які ўзяў на сябе старшынёўскія функцыі, прапанаваў дэпутатам выказаць свае адносіны да магчымай адстаўкі С. Шарэцкага. У Авальнай зале закіпелі стражкі. Адразу кінуліся ў бой "згодцы" на чале з В.Кучынскім, заклікаўшы дэпутатаў пазбавіць С. Шарэцкага пасады Старшыні Вярхоўнага Савета. Не меншай, а мо і больш актыўнай была рэакцыя прыхільнікаў Сямёна Георгіевіча. С.Шушкевіч,

М.Грыб, А.Клімаў, Ул.Нісцюк і многія іншыя горача заступіліся за яго, даводзячы, што змена "караула" ў Вярхоўным Савеце нічога, акрамя шкоды, не прынясе не толькі вышэйшаму органу заканадаўчай улады, а і ўсяму грамадству.

Зрэшты, згаданыя выступленні не былі нечаканымі. А вось зварот да дэпутатаў намесніка Старшыні ВС Ю.Малумава, аднаго з бліжэйшых палітыкаў прэзідэнта, каардынатара яго палітыкі ў парламенце, фактычнага "куратора" фракцыі "Згода", прагучаў сапраўды сенсацыйна. Спадар Малумаў пачаў угаворваць прысутных не ўзімаць пытанне аб адстаўцы Шарэцкага, бо той добра спраўляецца са сваімі абавязкамі і... — "давайце жыві дружна": Дзіўна было слухаць гэта, згадаўшы апошнія выступленні сп. Малумава па тым жа тэлебачанні (там ён, у адрозненне ад іншых кіраўнікоў Вярхоўнага Савета, заўсёды жаданы гасць)...

Тым часам, В.Новікаў унёс прапанову прагаласаваць за ўключэнне ў парадак дня пытання аб адстаўцы С.Шарэцкага. Табло высвечвае лічбы: за — 22 галасы, пераважная большасць — супраць.

Што ж адбылося? Чаму прэзідэнцкая ўлада і паслухмяная яе волі частка дэпутатаў адмовіліся ад свайго намеру "зесці" аднаго з самых непрымірмых апанентаў спадара Лукашэнкі? Спалохаўшыся, што не набярэць патрэбнай колькасці галасоў нават з "падпісантамі"? Не сакрэт жа, што пры сустрэчах і гутарках з прэзідэнтам многія дэпутаты, засведчыўшы Аляксандру Рыгоравічу свае вернасць і адданасць, застаўшыся сам-насам з кнопкай для галасавання дзейнічалі насуперак дадзеным клятвам. Што ж, і такая версія мае права на існаванне. Але асабіста ў схіляюся да іншай думкі. Мне падаецца, што ключ ад разгадкі трэба шукаць не ў Авальнай зале, нават не ў будынку на вуліцы Карла Маркса, дзе месціцца адміністрацыя прэзідэнта. Ён — у Крамлі, які раўніва сочыць за ўсім, што адбываецца ў Беларусі. Гэтым, што адбываецца ў Беларусі, ён і тлумачыцца нядаўні бліцваяж беларускага прэзідэнта ў "первопрестольную", дзе ён, як сведчаць досыць кампетэнтныя крыніцы, меў гутаркі з В.Чарнамырдыніным і Я.Прымаковым. Паводле тых жа крыніц, сп. Лукашэнка яго суразмоўцы параілі не паглыбляць процістаяння ў беларускім грамадстве і наогул "не наломать дров". Шмат разоў вылікаў і ваяж у Маскву намесніка спікера парламента, палітычнага антыпода сп. Лукашэнкі Г. Карпенкі, якому, як стала вядома, удалося сустрэцца з вельмі ўплывовымі асобамі з адміністрацыі прэзідэнта Б.Ельцына і паразумецца з імі. Нельга скідаць з рахунку і даўня сяброўскія сувязі С.Шарэцкага са старшынёй Савета Федэрацыі Расіі Строевым, ды і высокі аўтарытэт беларускага спікера ў сталіцах некаторых

краін далёкага замежжа таксама досыць важкая рэч. У кантэксце ўсіх гэтых фактаў, думаецца, і трэба разумець рашэнне прэзідэнцкай каманды не дамагацца зараз адстаўкі Старшыні Вярхоўнага Савета...

Варта яшчэ згадаць і выступленне на пасяджэнні старшыні Цэнтрвыбаркама Віктара Ганчара. Праінфармаваўшы дэпутатаў аб падрыхтоўцы да маючых адбыцца рэферэндуму і давыбару дэпутатаў у Вярхоўны і мясцовыя Саветы, Віктар Іосіфавіч адзначыў, што поўным ходам ідзе фарміраванне выбарчых камісій і іншых выбарчых структур. Цяжка пакуль што знаходзіць узаемаразуменне з выканаўчай уладай, прэзідэнцкай вертыкаллю.

Праблема з праблем — фінансаванне выбарчай кампаніі. З прадугледжаных дзяржаўным бюджэтам 19,6 мільярда рублёў Цэнтрвыбаркам не атрымаў яшчэ ні калейкі. Чаму так адбываецца, міністр фінансаў рэспублікі П.Дзік, запрошаны на пасяджэнне, растлумачыць не змог. Пачуўшы, што невыкананне закона аб бюджэце пагражае пакараннем па адным з артыкулаў Крымінальнага кодэксу краіны і што старшыня Цэнтрвыбаркама ініцыяваў гэтае пытанне ў Генеральнай пракуратуры, міністр нарэшце "расколіўся", працягваючы дакладна яму ўказанне прэзідэнта наступнага зместу: "Согласно обещания белорусскому народу на проведение референдума и выборы депутатов не будет взято с бюджета ни одной копейки". На міністра абрынуліся пытанні, ці лічыць ён законным, калі бюджэтам распараджаецца адзін чалавек, хай і прэзідэнт краіны? На пытанне аднаго з дэпутатаў, як спадар Дзік ставіцца да адкрыцця ў міністэрстве фінансаў на распараджэнні прэзідэнта спецыяльнага рахунка для падтрымкі прэзідэнцкай кампаніі г.г. рэферэндуму, на які пераводзяць грошы некаторыя ўстановы і арганізацыі (як высветлілася, часта без дамоўленасці з працоўнымі калектывамі), міністр прызнаўся, што пра адкрыццё такога рахунка даведаўся са сродкаў масавай інфармацыі. Як партызан на допыце, маўчаў ён і калі ў яго спыталі, як фарміруюцца так званыя прэзідэнцкія фонды і ці не азначае гэта, што ў краіне існуюць два бюджэты, адным з якіх самаўласна распараджаецца сп.Лукашэнка?

Па прапанове шэрагу дэпутатаў Генеральнай пракуратуры было даручана правесці расследаванне па ўсіх гэтых фактах.

Прыйдзецца разбірацца Генеральнаму пракурору Васілю Капітану і з дасланым яму спікерам парламента лістом аб прыцягненні да крымінальнай адказнасці па артыкуле 167 КК (перавышэнне службовых паўнамоцтваў) старшыні Белдзяржрэспублікі Р.Кісяля. Апошняя асабіста мне нагадала славагуае кітайскае тысячае папярэджанне...

Міхась ЗАМСКІ

НЕ АДДАМО!

ЗВАРОТ ЛІЦЭІСТАЎ БЕЛАРУСКАГА ГУМАНІТАРНАГА ЛІЦЭЯ

Мы, навучэнцы Беларускага гуманітарнага ліцэя, вымушаны звярнуцца да шырокай грамадскасці. Беларускі гуманітарны ліцэй існуе ўжо больш за пяць год. Настаўнікі яго даюць нам, навучэнцам, выдатную падрыхтоўку не толькі па агульных школьных прадметах. У ліцэі вывучаецца логіка і паліталогія, рэлігіязнаўства і філасофія. Акрамя таго, тут засвойваюцца спецыяльныя гісторыі культуры беларускай мовы, гісторыі беларускага мурванага дойлідства, этнаграфіі і фальклору, краязнаўства Беларусі. Мы маем магчымасць вывучаць другую і трэцюю замежныя мовы. Але самае галоўнае тое, што Беларускі гуманітарны ліцэй сапраўды беларускі, бо навучанне ў ім вядзецца на роднай мове.

І вось цяпер мы, ліцэйцы, на самым пачатку навучнага года даведваемся, што ў нас збіраюцца адабраць будынак ліцэя, на рамонт якога мы з году ў год ахвяруем уласныя грошы. Вядома, нас не выселяць проста на вуліцу, нам дадуць нейкі іншы будынак. Але ж, па-першае, ліцэй размешчаны ў цэнтры горада, і таму ўсім навучэнцам зручна да яго дабірацца, бо некаторыя жывуць нават у Радзюковічах ці на Стаўцоўшчыне. А, па-другое, — і гэта галоўнае, — будынак, з шырокай лесвіцай, маленькім ліцэйскім зімовым садом, з карціннай галерэяй (малюнкi навучэнцаў!) у ім, высокімі столыямі... Тут усё такое роднае, блізкае. У кожны пакой, кожны куточак укладзены нашы душы і душы нашых

настаўнікаў. І мы нікуды адсюль не хочам пераязджаць, бо гэта наш будынак. Мы выказваем рашучы пратэст супраць таго, каб яго адбіралі. Ліцэй бадай што адзіная навучная ўстанова такога тыпу на Беларусі — чаму ж гэты будынак нельга пакінуць нам, на што ён некаму спатрэбіўся? Ды і ўвогуле, чаму наша дзяржава, якая ўсімі сродкамі павінна дапамагаць развіццю і станаўленню такіх устаноў, як ліцэй БГАКЦ, робіць для гэтага перашкоды? Гэты зварот мы накіроўваем не толькі на сваю карысць, але і на карысць наступных пакаленняў, на карысць дзяржавы, якая атрымае выдатных спецыялістаў у розных галінах навукі і культуры.

На Кірава, 21 — сапраўды жыве дух Alma mater, і мы, ліцэйцы, не аддамо будынак ні ў якім разе, мы будзем за яго змагацца.

Зварот прыняты на раздзе ліцэйцаў Беларускага гуманітарнага ліцэя 10 верасня 1996 г.

Зварот падпісалі 175 ліцэйцаў.

НА ЧЫЮ КАРЫСЦЬ "НІЧЫЯ"?

Сямён Шарэцкі зрабіў тое, на што так і не адважыліся ў часе знаходжання на пасадзе спікера Станіслаў Шушкевіч і Мечаслаў Грыб. Ён назваў рэчы сваімі імёнамі, адкрыта выступіў у абарону Канстытуцыі. Заява Старшыні Вярхоўнага Савета, надрукаваная ў "Народнай волі", акрэсліла мяжу, далей якой адступаць немагчыма, і з гэтага моманту "халодная грамадзянская вайна" ў Беларусі стала афіцыйна прызнаным фактам. Упершыню за два гады прэзідэнцтва "кавалерыйская атака", як метад, які ўпадабаў Аляксандра Лукашэвіча, захлынула. Давялося прэзідэнту распачаць "асаду" парламента і паралельна з гэтым — вышукваць саюзнікаў на выпадак магчымага "штурму". Гэтай мэце служаць сустрэчы з расійскімі палітыкамі Лебедзем і Зюганавым, з вернай прэзідэнту часткай дэпутацкага корпуса. Ужо быў распачаўся ў Вярхоўным Савеце збор подпісаў за адкліканне сп. Шарэцкага з пасады, але гэтыя планы спікер парушыў рашучай, хоць і рызыкаўнай акцыяй. Ён сам звярнуўся да Вярхоўнага Савета з такой жа прапановай. І калі дэпутаты прагаласавалі за тое, каб Сямён Георгіевіч і надалей кіраваў парламентам, ніхто ўжо не зможа сказаць, што спікер дзейнічае толькі ад уласнага імя, а парламент — за сп. Лукашэнка. Па сутнасці, сп. Шарэцкі атрымаў не толькі станоўчую ацэнку сваіх ужо здзейсненых захадаў у абарону Канстытуцыі, але і "карт-бланш" на будучыню.

У сённяшніх умовах выйграць рэфэрэндум прэзідэнту будзе значна цяжэй, чым год назад. Пунктуальнае выкананне закона (а пра гэта павінен паклапаціцца Віктар Ганчар, старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі) рэзка звужае поле маніпуляцый з галасамі. Уключэнне ў бюлетэні пытанняў, што ўзаемна выключаюць адзін аднаго, дззарыентуе прэзідэнці электарат, і як ён прагаласуе — не ведае і сам Бог. Да таго ж гэтым разам на выбарчыя ўчасткі прыйдзе моладзь, якая год і два назад

альбо яшчэ не мела выбарчых правоў, альбо была па-за палітыкай. А моладзь прагаласуе, вядома ж, за сваю будучыню, за здаровы сэнс.

Гэта ўсведамляюць і ў нетрах "вертыкалі". Таму, хоць і працягваецца масіраваная прапаганда за прэзідэнцкі варыянт рэфэрэндуму, ды там-сям ужо гучаць і прымірэнчыя ноткі. Хай, маўляў, і прэзідэнт, і парламент узаемна адмовяцца ад намеру рэдагаваць Канстытуцыю, і бюджэт жыць, як і жылі. Згадзіцца, так бы мовіць, на "нічыю". На першы погляд, у дадзены момант рахунак 0:0 — на карысць парламента. На карысць дэмакратыі. Але толькі на першы погляд. Перамір'е — не мір. Гэта толькі перадышка паміж баявымі дзеяннямі. І мне здаецца, што сп. Лукашэнка скарыстае яе больш удала, чым ягоныя палітычныя апаненты. Ён усё роўна будзе гнуць сваю лінію на ўсталяванне дыктатуры. Пры гэтым пры кожнай нагодзе і без яе абвінавачваць парламент, што той не даў яму параіцца з народам, што дэпутаты стаяць паміж ім і "простымі людзьмі" і што гэта сур'ёзная падстава, каб парламент разганяць. Але калі сёння Вярхоўны Савет, пасля выступлення сп. Шарэцкага ў дэмакратычным друку і апошніх падзей у Авалянай зале, можа разлічваць на падтрымку дэмакратычна зарыентаванай часткі грамадства і тых, каго ў палітыку гоніць беспрацоўе і перспектыва галечы, дык ці будзе тая падтрымка потым — праблематычна. Пры якім заўгодна раскладзе сіл, пры якім заўгодна развіцці падзей будзе альбо імпічмент, альбо разгон парламента. Калі Аляксандр Рыгоравіч рэфэрэндум праіграе, альбо не здалее яго выйграць (тая ж асама "нічыя"), парламент будзе мець усе падставы пазбавіць яго пасады, спасылаючыся на волевыяўленне народа, і ўвогуле скасаваць у Рэспубліцы Беларусь інстытут прэзідэнцтва.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

СЦЁЖКАМІ ДРАЗДОВІЧА

На Віцебшчыне, у Глыбоцкім раёне 15 верасня распачаўся мастацкі пленэр імя Язэпа Драздовіча (Фонд Сораса і Культурна-асветніцкі цэнтр імя Драздовіча непасрэдна прычынліся да гэтай падзеі). Дванаццаць мастакоў, сярод якіх А. Марачкін, У. Сулкоўскі, М. Купава, В. Маркавец і іншыя, дзесяць дзён мяркуюць працаваць на зямлі бласлаўленай, апятай адным з цікавейшых беларускіх мастакоў.

На жаль, дагэтуль мы не аддалі належнай павагі вялікаму патрыёту Беларусі, таленавітаму майстру, творцу фантастычна-касамагарычных відовішчаў — Язэпу Драздовічу. Чаму музей яго не займае ў рэспубліцы такое ж пачэснае месца, як музей Чурленіса ў Каўнасе? Чаму дасюль не выдадзены альбом, які высветліў бы ўсю шматграннасць творчасці гэтага майстра? Зрэшты, застаюцца спадзяванні на гэты пленэр, які мусіць прыцягнуць увагу да творчасці мастака. Мяркуюцца, што калекцыя мастацтва, створаных на пленэры аб'едзе Беларусь, адбудзецца адкрыццё выставы на

Беласточчыне, а пасля гэтыя творы будучы перададзены музею Язэпа Драздовіча ў Германавічах, які трымаецца сёння на энтузіазме Адзілі і Міхася Раймонкаў.

Удзельнікі і госці пленэра аддалі даніну памяці Я. Драздовічу на могільках ля вёскі Малыя Давыдкі, дзе ён пахаваны. Далейшы шлях прайшоў праз мясціны, дзе нарадзіўся Драздовіч (засценак Пунькі). Сам дом, на жаль, не захаваўся, але дасюль стаіць там векавая, велічазная ліпа, сведка творчых пекленняў мастака, ледзь не абавязковая дэталі на многіх яго карцінах. Афіцыйнае адкрыццё пленэра адбылося ў раённым Доме культуры, дзе пад той час месцілася выстава дзіцячага малюнка, прысвечаная Я. Драздовічу. Пасля падсумавання вынікаў конкурсу былі вызначаны лепшыя малюнкi.

Н. Ш.

На здымак: ўшанаванне памяці Язэпа Драздовіча, пахаванага каля вёскі Малыя Давыдкі; удзельнікі пленэра ў ролі музыкаў.

УКРАЇНА І СВЕТ

З 26 па 29 жніўня 1996 г. Нацыянальная Акадэмія навук Украіны, Харкаўскі дзяржаўны ўніверсітэт і Нацыянальная юрыдычная акадэмія імя Яраслава Мудрага (нядаўна атрымала такую назву паводле ўказа прэзідэнта Украіны Л. Кучмы) правялі III Міжнародны кангрэс україністаў, пасяджэнні якога адбываліся ў будынку Нацыянальнай юрыдычнай акадэміі. Кангрэс быў вельмі прадстаўнічы. У яго працы ўдзельнічалі вучоныя дзесяткаў краін свету, а работа кангрэса вялася ў больш чым дзесяці секцыях. Асноўнымі пытаннямі былі гісторыя Украіны, дзяржава і права, дыяспара і эміграцыя, этналогія, журналістыка, культуралогія і мастацтва, літаратуразнаўства, мовазнаўства, рэлігія і царква, україназнаўства. Удзельнікамі кангрэса перш за ўсё былі шматлікія вучоныя з розных навуковых асяродкаў Украіны і навукоўцы з украінскіх замежных навуковых цэнтраў і замежных універсітэтаў. Была прадстаўлена і прафесура з краін Амерыкі, Еўропы і Азіі (у тым ліку вучоныя з Кітая, Японіі і Ізраіля, якія свабодна выступалі на украінскай мове).

Як звычайна адбываецца на міжнародных навуковых кангрэсах, дыскусіі, з разглядам розных поглядаў на навуковых праблемах. Вельмі карыснымі былі і сустрэчы ў кулуарах кангрэса са сваімі старымі знаёмымі і з новымі знаёмымі. Мне асабіста прыемна было сустрэцца з

адным з арганізатараў кангрэса акадэмікам АН Украіны Яраславам Ісаевічам (з якім мы сустракаемся на навуковых канферэнцыях ужо больш чым 30 гадоў), з доктарам гістарычных навук Барысам Флорам з Інстытута славяназнаўства Расійскай АН (дарэчы, ён, улічваючы новыя працы беларускіх гісторыкаў, у некаторай ступені змяніў цяпер свае погляды на гісторыю Вялікага княства Літоўскага, прызнаючы і беларускі нацыянальны характар гэтай дзяржавы).

Карыснымі былі і кантакты з польскімі навукоўцамі з Торунскага ўніверсітэта і венгерскімі з Дэбрэцэнскага (яны нагадалі, што друкаваў артыкулы ў іх навуковым часопісе).

Трэба адзначыць і ўрачыстую атмасферу і добрае стаўленне дзяржаўнай улады да кангрэса. Урачыстае адкрыццё яго адбылося ў будынку Харкаўскага тэатра оперы і балета імя М.Лысенкі. Кангрэс віталі, зразумела, на украінскай мове, прадстаўнікі прэзідэнта і ўрада Украіны, Харкаўскай абласной і гарадской адміністрацый. Дзяржаўная адміністрацыя і кіраўніцтва Акадэміі навук Украіны наладзілі ўрачысты прыём у памяшканні Харкаўскага ваеннага інстытута, які рыхтуе афіцёрскія кадры для ўкраінскай арміі. Мы сустрэліся і з украінскімі вайскоўцамі. Трэба ўлічыць, што абсалютна большасць удзельнікаў кангрэса — гэта навукоўцы з Украіны і ўкраінская дыяспара.

Перад адкрыццём кангрэса Украіна шырока святкавала 5-ыя ўгодкі вяртання сваёй незалежнасці. І хаця Харкаў адносіцца да той часткі Украіны, дзе ў гарадах распаўсюджана руская мова, горад быў упрыгожаны, побач з дзяржаўнымі, нацыянальнымі сіне-жоўтымі (паводле Канстытуцыі Украіны) сцягамі, транспарантамі з патрыятычнымі лозунгамі. У цэнтры горада разам з украінскімі сцягамі і транспарантамі на адным з будынкаў вісеў і наш нацыянальны гістарычны бел-чырвоны-белы сцяг: як мне казалі, у знак салідарнасці з беларускімі патрыётамі.

Беларусь была прадстаўленая толькі двума навукоўцамі: з Гародні прыехаў гісторык, дацэнт Дзмітрый Карэў, з Мінска — аўтар гэтых радкоў. Докладчык быў ўвогуле адзін. У першы ж дзень на гістарычнай секцыі я прачытаў палове "Уніяцкая царква ў другой палове ХУІІ ст. Параўнальная сітуацыя ў Беларусі і на Украіне". Мяркую, што нязручны час для правядзення кангрэса (пара воддускаў) ды і адсутнасць камандзіраваных грошай ва ўстановах не дазволілі іншым дакладчыкам — з Беларусі планавалася ажно сем дакладаў — прыехаць на кангрэс. Як кажуць, прыйшоўшы выступаць у дыскусію, каб заявіць беларускую прысутнасць, а таксама выказаць наш нацыянальны погляд на падзеі далёкай мінушчыны.

Пасля закрыцця кангрэса адбылося пасяджэнне Міжнароднага камі-

тэта україністаў з 35 асобаў. Мне давалося сядзець лобач з "галоўным" україністам Японіі панам Казуо Накаі. Былі выбраныя кіраўнічыя асобы гэтага камітэта. На альтэрнатыўнай аснове быў выбраны новы прэзідэнт Міжнароднага камітэта україністаў акадэмік Яраслаў Ісаевіч, які таксама з'яўляецца ганаровым доктарам Гародзенскага ўніверсітэта (нацыянальна і беларускі доктар). Віцэ-прэзідэнтамі абраныя доктар філалагічных навук О. Мішаніч з Кіева, Джордж Грабовіч з Украінскага навуковага інстытута Гарвардскага ўніверсітэта, прафесар Вольф Масковіч з Іерусалімскага ўніверсітэта (дарэчы, даследчык не толькі ўкраінскай, але і беларускай мовы). Выбрана бюро камітэта. Прадстаўнік Беларускай асацыяцыі ўкраїністаў будзе пацверджаны ў складзе Міжнароднага камітэта україністаў пасля чарговага пасяджэння Беларускай асацыяцыі ў бліжэйшы час. Наступны кангрэс адбудзецца праз тры гады, але яго месца яшчэ не вызначана: гэта хутэй за ўсё будзе альбо Кіеў, альбо Адэса.

Нягледзячы на складанасці нашага часу, у тым ліку і фінансавыя, неабходнасць умацавання беларуска-ўкраінскіх навуковых і культурных сувязей відавочная. Два суседнія народы, дзяржавы якіх знаходзяцца ў саюзных дачыненнях (Садружнасць Незалежных Дзяржаў), маюць шмат агульнага ў сваёй гісторыі і культуры. Таму і культурныя сувязі паміж імі маюць вялікія перспектывы. Знаёмства з навуковымі дасягненнямі навукоўцаў абедзвюх краін узаемна нас абагачаюць.

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ

Варункі ДАЙ СВІННІ РОГ...

Ездзіў на мінулым тыдні капачь бульбу. Такая доля беларуса. Калі ішоў дождж, слухаў міжволі радыё і быў моцна ўражаны тым навалам броду і хлусні, які абвальваецца з прычыны прэзідэнцкага рэфэрэндуму на галовы бедных беларусаў. Калі раней, на мінулым рэфэрэндуме, ворагамі былі Фронт і астанія "нацыянал-экстрэмісты", дык зараз — Вярхоўны Савет са сваім прэзідэнтам і Шарэцкім, Канстытуцыйны суд і сацыял-дэмакраты з лібераламі, Амерыка і НАТА, жыдамасоны і, як жа без іх, нацыяналісты.

Вінаватыя ўсе, хто мае хоць трохі адрозную думку ад прэзідэнцкай. У стратэгічным плане народу ў галовы ўбіваецца адно: "яму мяшаюць". А я чамусьці адразу згадваю добра ўсім знаёмую прыказку пра кепскага танцора.

Мне зразумела, калі прэзідэнту "памагае", выступаючы на радыё, перакананы рускі нацыяналіст са Славянскага сабору. Для яго такі прэзідэнт — гэта магутная падтрымка ягонай рускасці ў нашай краіне. Хто як не прэзідэнт з'яўляецца практычным увасабленнем праязык "здзеліце нам родной"? Хто як не прэзідэнт — першы абаронца ягонай вялікай хлусні? Вядома, усё гэта хаваецца за фальшывай рыторыкай аб славянскім адзінстве. Але ведаем мы такіх славянаў, якія, перафразуючы Маякоўскага, кажуць пра славянства, а маюць на ўвазе Расею.

Мне зразумела, калі "за" рэфэрэндум выступае "адмарожаны" камуніст, дарэчы таксама рускі, для якога сесці за "круглы стол" з Фронтам — горай за смерць.

Але я ніяк не магу звикнуцца з тым, калі ў гэтай бруднай справе гучыць беларуская мова. Бо апошнім часам, так склалася, што на ёй гучыць усё самае лепшае. Ёсць жа і нейкія плюсы, калі мова — у апазіцыі да т а к о й улады. І толькі супакойваюся крыху, калі чую прозвішчы гэтых хваласпеўнікаў-беларусаў. Іх няшмат і ўсё адны і тыя ж асобы.

Вось Генадзь Пашкоў. Так хваліў у сваім выступе "мудрае" рашэнне прэзідэнта перанесці Дзень Незалежнасці з 27-га на 3-га ліпеня. І столькі пафасу і прахваласці было ў голасе, калі згадваўся нягоднік Кубэ, які нібыта штоосьці там падпісаў у гэты самы дзень, і той страшны нямецкі фашызм. Паваяно пафас Генадзя Пятровіча, толькі, упушчаны, "лукавіць" ён, "лукавіць". Бо інакш бы барацьбіт з фашызмам не замаўчаў бы агіднае інтэр'ю свайго патрона, заўважу, зусім свежае, не паўвекавой даўнасці, дзе той так шчыра захапляецца гітлераўскім парадкам. Выбарачнасць памяці таварыша Пашкова застаецца тлумачыць ягонай новай пасадаю — даводзіцца адпрацоўваць.

А вось выступае па радыё яшчэ адзін блемоўны таварыш Дашкевіч, вядомы славяналоб, у якога ад аднаго слова Адраджэнне голас пачынае рпешць, як у бабы Ягі, калі ёй пераквалілі язык.

А вось ужо па тэлевізары паказваюць каманду старцаў-юрыстаў на чале з маладзавым Абрамовічам. У Абрамовіча сядзе і дрыжыць голас, старцы жуоць сказы і трымаюць вочы ніц, не глядзячы ў экран. Дзякуй Богу, што хоць Абрамовіч апошнім часам "забыўся" на беларускую мову, ён здаравей.

Так і хочацца спадна папярэдзіць гэтых "нвінных" дзядоў, агітатараў-пад'ялчынікаў, якія падкідаюць дровы пад ногі спутанай Канстытуцыі, каб нотым не енчылі, што не ведалі, што чынілі. Вас, шановныя, наперадзе чакае адказнасць. Калі не перад людзьмі, дык перад Богам.

Алесь БЯЛЯЦКІ

"УЛАДА І СВАБОДА СЛОВА"

МАСКВА ЎШАНАВАЛА ПАМЯЦЬ АЛЕСЯ АДАМОВІЧА

Барэльф пісьменніка і надпіс: "Алесь Адамовіч. 1927—1994" з'явіўся нядаўна на адным з дамоў у цэнтры Масквы непалёўку ад плошчы Пушкіна ў завулку Вялікі Казінінскі, 17, дзе апошнія пяць гадоў жыў Алесь Міхайлавіч. Такое рашэнне па ўвекавечанні памяці знакамітага творцы, слаўнага сына беларускага народа, дэмакрата і барацьбіта за захаванне правоў чалавека прыняў мэр сталіцы Расіі Ю. Лужкоў.

У сувязі з урачыстым адкрыццём мемарыяльнай дошкі ля дома сабраліся пісьменнікі, дзеячы кіно, журналісты, прыехала дачка А. Адамовіча Наталля Аляксандраўна.

Букеты жывых кветак ўсклалі да дошкі тыя, хто ніколі не забывае, як шмат зрабіў Алесь Міхайлавіч у імя свабоды і дэмакратыі, як настойліва змагаўся ён за праўду. Прыслаў кветкі і Барыс Ельцын. На стужцы напісана: "Алесь Адамовіч ад Прэзідэнта Расійскай Федэрацыі".

ЦІ ЗАХАВАЕМ ЦАРКВУ?

Свята-Міхайлаўскую царкву чакае, верагодна, той жа лёс, што і вёску Вылева Добрушскага раёна, у якой яна размешчана. Дзесяць гадоў яна існавала пасля чарнобыльскай трагедыі, а на дзесяты ўсе драўляныя пабудовы спіхнулі ў падрыхтаваныя катлаваны і засыпалі зямлёй. Царкву ж паабяцалі перанесці ў Церахаўку да яе прыхаджанаў, нават праграма спецыяльна была распрацавана і тэрміны некалькі разоў устанаўліваліся. Але, на жаль, царква і сёння на тым жа месцы. Акрамя таго, у ёй пагаспадарылі марадзёры.

На здымку: Свята-Міхайлаўская царква ў в.Вылева.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, БЕЛТА

"КРУГ", N 5

"Не мяняйце Канстытуцыю на дыктатуру" — так называецца гутарка Т. Каліноўскай з былым Старшынёй Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь М. Грыбам, якая адкрывае чарговы нумар штомесячніка "Круг".

А. Варцінскі задумваецца над тым, якім будзе новы рэфэрэндум, у што ён выльецца ("Другі ўдар"). Горкія, пакутлівыя развагі пра тых палітыкаў, якія "не адбыліся", уцягнулі народ у свае гульні — у эсэ К. Шэрмана "Зрушэнне акцэнтаў", "Санітар называецца кат" — расійскі публіцыст В. Чайкоўская аргументуе неабходнасць адмены смяротнага пакарання. Няпроста лёс праваахоўніка С. Кавалёва цікавіць А. Строева ("Прарок, які памыляецца?").

Які ён, душэўны стан беднага чалавека ў багатым магазіне? — на гэтае пытанне можна знайсці адказ у матэрыяле Ю. Юшкаўца "Вялікі магазін". Малавядомыя факты нахонт таго, як чалавек у СССР закабалілі, прыводзіць Т. Процька ("Ператасоўка людзей"). Г. Марчук ("Шукаю капіталізм") перакананы, што капіталізацыя грамадства неабходна, калі гэта ідзе на карысць чалавеку. У. Арлоў ("Іван Грозны і Полацк") — заглябляецца ў нацыянальную гісторыю.

І іншыя аўтары ўжо засведчылі на старонках "Круга" ўмерне пераканана і аб'ектыўна асэнсоўваць розныя рэаліі нашча паўсядзённага жыцця — С. Шавель, М. Філіповіч, Ан. Казловіч, А. Кудзельскі...

Сёння гэтыя два паняцці (прынамсі, у дачыненні да нашай беларускай рэчаіснасці) як бы размежаваліся. І адбываецца гэта зусім не па волі журналістаў, публіцыстаў, пісьменнікаў. Якраз наадварот: усе, хто мае дачыненне да журналістыкі, літаратуры, хочучь гаварыць народу праўду і толькі праўду. Улада ж гэтай праўды баіцца, таму закрываюцца апазіцыйныя выданні, а некаторыя з іх вымушаны выдавацца за мяккой; ідзе наступ і на іншыя сродкі масавай інфармацыі — радыё, тэлебачанне. У прыватнасці, спынілася вяртанне радыё "101,2", а зусім нядаўна, 3 верасня, былі адхілены ад работы ў прамым эфіры супрацоўнікі другой праграмы дзяржаўнага радыё.

Не лепшае становішча і ў некаторых іншых краінах, дзе свабода слова таксама толькі дэкларуецца, але не выконваецца. Улічваючы ўсё гэта, Беларускі ПЭН-цэнтр сумесна са Шведскім і Хельсінкскім ПЭН-цэнтрамі, з

удзелам аналагічных арганізацый з іншых краін правёў у Мінску Міжнародны форум "Улада і свабода слова". У яго рабоце прынялі ўдзел знакамітыя пісьменнікі, публіцысты, журналісты, палітолагі, правазнаўцы з Беларусі і іншых краін СНД, Вялікабрытаніі, Швецыі, Фінляндыі, Францыі, Нарвегіі, Польшчы і іншых краін.

У першы дзень выступілі прэзідэнт Беларускага ПЭН-цэнтра, народны пісьменнік Беларусі В. Быкаў, яго калегі М. Наглер (Швецыя), А. Бітаў (Расія)...

Са словамі прывітання да прысутных звярнуўся Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь С. Шарэцкі.

Наступныя дні сталі працягам надзва вострай, надзённай, аргументаванай гаворкі па ўзнятых пытаннях. Сваімі развагамі падзяліліся як гаспадары — К. Шэрман, Р. Барадулін, С. Алексіевіч, Г. Бураўкін, прэзідэнт Беларускай асацыяцыі журналістаў Ж. Літвіна,

М. Тычына, Л. Баршчэўскі, А. Мальдзіс, У. Конан, Р. Гарэцкі, У. Арлоў, У. Хадыка і іншыя, так і шматлікія госці — А. Паморскі (Польшча), Г. Эмін (Арменія), Э. Свєрццюк (Украіна), Б. Ахмадуліна, В. Аскоцкі, Л. Лазараў (Расія), Л. Кастэнка (Украіна), А. Нурпеісаў (Казахстан), Э. Нордгрэн (Фінляндыя), Ю. Шульгін (Швецыя)...

У рамках Форуму ў Музеі матэрыяльнай культуры Дудуткі паблізу Мінска адбылося адкрыццё выстаўкі, прысвечанай А. Адамовічу, прайшла цырымонія ўручэння прэміі яго імя, якія прысуджаюцца Беларускім ПЭН-цэнтрам.

У Доме літаратара аматары літаратуры змаглі сустрэцца з вядомымі пісьменнікамі і публіцыстамі — дэлегатамі і гасцамі форуму.

"ЛіМ" мяркуе ў бліжэйшых нумарах пазнаёміць чытачоў з некаторымі выступленнямі на форуме, а пакуль што прапануем выступленне В. Быкава і паведамленне пра літаратурныя вечары.

"ДОБРЫ ВЯЧОР, ШЧОДРЫ ВЯЧОР..."

У суботні і нядзельны вечары ў Доме літаратара было не проста шматлюдна, а пахатняму цёпла і ўтульна. Сабраліся тут не толькі прыхільнікі прыгожага пісьменства, а людзі, якія жадаюць, каб мастацкае слова, слова публіцыстычнае, якое нясе праўду, даходзіла без перашкод да тых, каму адрасавана.

Першы вечар быў задуманы як паэтычны і ён гэтаму, безумоўна, адпавядаў. Праўда, як гэта часцей за ўсё і здараецца, выступоўцы выходзілі за межы праграмы, закранаючы актуальныя пытанні паўсядзённага жыцця, і не ў апошнюю чаргу — жыцця Беларусі.

У нядзелю ж справядзачу трымалі прэзідэнт, публіцысты. І яны годна справіліся з пастаўленай задачай. Ды зноў жа — не абыйшлося і без паэзіі. І як было абысціся, калі на сцэне прысутнічалі такія майстры паэзіі, як Б. Ахма-

дуліна (Расія) і Л. Кастэнка (Украіна).

Нездарма кажуць: як пачнеш, так і справа пойдзе. Тон вечарам задалі іх вядучыя. Паэтычны рэй вялі народных паэт Беларусі Р. Барадулін і Х. Бёркегрэн (Швецыя). У нядзелю ж гэта права было дадзена народнаму пісьменніку Беларусі В. Быкаву і А. Паморскаму (Польшча).

Гаворку, распачатую імі, прадоўжылі многія і многія. Бадай, няма і патрэбы згадваць кожнага. Па-першае, паэтычны вечар ішоў у прамой трансляцыі па нацыянальным тэлебачанні, а па-другое, справа не ў пераліку. Галоўнае — той дух, што панаваў на сцэне і ў зале і яднаў прысутных. Гэта быў дух дэмакратыі, гэта было жаданне пазбавіцца любога ўціску ўлад, у тым ліку і на слова.

І яшчэ, што немалаважна: гучалі не толькі

беларуская і руская мовы, а і іншыя. Прынамсі, Л. Баршчэўскі па-майстэрску, проста цудоўна чытаў свае пераклады многіх паэтаў не толькі па-беларуску, а і знаёміў з гэтымі творами ў арыгінале — на нямецкай, французскай, англійскай мовах. Ды і некаторыя з гэтых таксама, перш чым прыпаднесці прысутным свае творы ў перакладзе на рускую мову, прамаўлялі іх у арыгінале, і таму гучалі і фінская, і шведская, і іншыя мовы. І гэта яшчэ раз сведчыла, што моўныя бар'еры не з'яўляюцца перашкодай, калі людзей яднае душэўнае адзінства.

А перад пачаткам абодвух вечароў гучала музыка, беларускія народныя песні. Словы адной з іх набылі сімвалічны сэнс: "Добры вяхор, шчодры вяхор..."

Н.К.

Васіль БЫКАЎ

ПРАВА НА СВАБОДНАЕ СЛОВА

У пачатку было слова, і слова было Бог — гэты біблейскі факт вядомы чалавецтву з часоў узнікнення хрысціянства. Таксама як і евангельская ісціна пра тое, што кожная ўлада — ад Бога. Дзве тысячы год у свеце адбываецца няспынным двубой гэтых супрацьлеглых пачаткаў, між якімі чалавек — таксама стварэнне боскае, як і ўсяго, што ёсць на зямлі. У адрозненне ад іншага, ад усёй жывой і нежывой прыроды толькі чалавек надзелены здольнасцю думаць, а галоўнае — рэалізаваць сваю думку ў слове. Дзеля чаго б гэта? Калісь з дадзенага выпадку здзіўляўся К'еркегор: "Людзі маюць свабоду думкі, а ім падаваў свабоду слова". Але калі, як вядома, "мысль изреченная есть ложь", дык тым болей не можа стаць ісцінай думка нявыказаная, задушаная ў несвабоднай свядомасці. Толькі вымаўляючы яе, увасабляючы ў агульнапрынятых гукіх-знаках, чалавек рэалізуе адно з найвялікшых уласных адрозненняў ад усяго існага — сваё боскае накіраванне ў свеце.

Ну а што ж улада, якая таксама ад Бога і якая не толькі заўжды памятае пра тое, але і выдатна карыстаецца мноствам уласных, вынікаючых з дадзенага факта магчымасцяў?

Улада бывае розная: улада-тыран, улада-кат, улада-фальш, улада-цынік. Можна, дзе ёсць іншыя ўлады, але не ў нас, у нас іншыя не бывае. Тысячагадовы вопыт чалавечага існавання сведчыць, што ніякія з людскіх устанавленняў не канцэнтруюць у сабе столькі зла, колькі гэта робіць улада. І нідзе гэтае зло так старанна і паспяхова не камуфлюецца пад дабро. Таталітарныя рэжымы (фашыстоўскі, бальшавіцкі) наогул адмаўляюць якую б там ні было свабоду слова — першы прамой яе забаронай, другі — яе крывадушнай рэгламентацыяй, нават канстытуцыйнаваннем, фальшывым на справе. Цяперашнія постсавецкія рэжымы наваствораных дзяржаў у адносінах да слова праўдлівае пэўную варыянтнасць — ад абсалютнай забароны да абсалютнай абыякавасці, што аб'ектыўна не меншае зло, бо зневажае боскі дар слова, ператварае яго ў пусты, недарэчны гук. У такіх варунках нават няпроста вызначыць, што лепей: праследаванне за слова праўды ці дэманстратыўная пагарда да яго.

Непазбежнасць улады агульнавядомая і не мае патрэбы ў абгрунтаванні; галоўнае яе абгрунтаваннем, неабвержным аргументам з часу стварэння свету з'яўляецца сіла. Атымальным для яе чынам улада функцыянуе ў класічных парах: раб-рабаўладальнік, лакей-пан,

начальнік-падначалены. Паасобку кожны з гэтых складнікаў не існуюць, грамадзянін уласнага складніка не мае. Свабоднаму чалавеку не трэба залежнасць, але ў несвабодным асяродку не бывае свабодных людзей. Улада заўжды выступае ў якасці паразіта і прыгнятальніка; для прыгнечаных адзіным сущасцінем, саломінкаю надзеі застаецца свабоднае, спантаннае народнае слова. Слова — апошня, можа быць, самы нескароны чынік, які ўлада паслядоўна імкнецца адабраць у прыгнечаных. Непадуднае слова адказвае ёй поўнай і даўняй пагардай. "Власть отвратительна, как руки бродяг", — пісаў калісь Осіп Мандэльштам, сам ахвяра аднаго з відаў таталітарнай улады, тым рэалізаваўшы сваё боскае права на слова-пратэст. Шмат якія мільёны да яго падобных, пазбаўленыя гэтага самага асноўнага з грамадзянскіх правоў, моўчкі ляглі ў тысячы невядомых магіл, не маючы магчымасці нават нягледна крыкнуць.

Ва ўмовах таталітарызму адабранае права на свабоднае слова найболей закранае інтарэсы тых, чыёй прафесіяй з'яўляецца менавіта слова. На самай справе — што яны могуць, наступаючы на горла ўласнай песні? Хіба не зважаючы ні на што — скажаць і памерці? Вядома, ахвяра насць — важкі аргумент нават у спрэчцы з госпадам Богам, але які ж вынік таго аргумента? У таталітарных рэжымах вынікам кожнага пратэсту з'яўляецца адно — узмачненне таго рэжыму, пашырэнне маштабу рэпрэсій, павелічэнне колькасці новых пагібельных, прамых ці апасродкаваных. Тады што ж застаецца? Гаварыць ціха, незразумела-алега рычна? Ці, можа, зусім маўчаць? Сапраўды, навошта свабода слова, калі Богам без усялякай рызыкі даравана чалавеку свабода думкі?

Сказанае не гіпербала, не метафара, але сутнасць духоўнае крызы, з якой не можа выбрацца наша сучасная цывілізацыя. Для чалавека-іншадушца па-ранейшаму зладзёна дилемма: скажаць ці змоўчаць — прыкладная праблема экзістэнцыяльнага выбару з усім шматзначным комплексам яе наступстваў — ад поўнай глухаты да рызыкі ўласнаго воляі. Ва ўмовах штодзённа мацнеючай у краіне аўтарытарнай дыктатуры свабоднае слова, сказанае шыра і безаглядна, атаясамляецца ўладай з крмінальным злачынствам. Высокаарганізаваная і высокааснашчаная ахоўная сістэма заўжды нападгае да рэпрэсіваў, і з ёю, як гэта ні сумна, заадно натоўп, які з біблейскіх часоў ведае адно патрабаванне — распяць.

І распінаюць.

Неабавязкова на крыжы — крыжы цяпер замест зорак зноў вешаюць на грудзі. За дзве тысячы гадоў тэхналогія крыжавання значна ўдасканалілася, цяперашні Юда атрымлівае далёка не 30 срэбранікаў, і не думае ўдавіцца. Зноў жа распяць могуць так, што распнуты палічыць тое за ўзнагароду, — як гэта было заведзена ў нядаўнім камуністычным мінулым. Апроч таго, метадам хітрых масавых маніпуляцый, — выбараў, плебісцытаў, рэфэрэндумаў, — нацыю агулам асуджаюць нават на быццам бы добраахвотную адмову ад роднае мовы, — метадам надта выніковыя, а галоўнае зусім дэмакратычны ў вачах астатняга свету. У краіне, дзе кіруе натоўп бязродных палкоўнікаў, якія, быць крумкачы на спажыву, зляцелі для лова "шчасця і чыноў", не даводзіцца гаварыць не толькі пра свабоду і дэмакратыю, але і пра мараль, якая хоць чым-небудзь нагадвала б хрысціянскую. Іх адносіны да маралі, як і да культуры, не змяніліся з часоў Гітлера і Сталіна, чые маральныя меркі надоўга ўваганяны ў таталітарную свядомасць людзей. І шмат хто з нас, чыя прафесія слова, нават удзячныя ўладам за іх выкрутны "лібералізм", за тое, што, як паўстагоддзя таму, не зганяюць нас у Курапаты, не вызоўць у Архіпелаг ГУЛАГ. Інтэлігенцыя, якая даўно страціла характар народнай, цяпер зусім знямела, загіпнатызаваная драпежным клёкатам дыктатуры. Здаецца, задушыўшы ў сабе за гды савецкай улады нацыянальнае адчуванне, нашы інтэлектуалы цяпер актыўна засвойваюць прагматычную ідэю індывідуалізму. Напалоханая таталітарызмам, расчараваная ў няздзейснай дэмакратыі, інтэлігенцыя часоў чакае ў паняверцы, нібы апраўдаючы на справе адно не надта ласкавае, але папулярнае ленынскае азначэнне. Бяда, аднак, у тым, што іншай інтэлігенцыі ў нас няма і не прадбачыцца, і толькі ў нейкай яе нацыянальна-элітарнай частцы магчыма калі не развіццё, дык хоць бы захаванне, пэўная кансервацыя няздзейснай ідэі свабоды і гуманізму. У тым сціплай наша надзея, якая, аднак, па трапным азначэнні беларускага класіка, таксама ахвяра бальшавізму, ёсць матка дурных. Але іншай надзеі ў нас не асталася.

Дык што ж такое боскі дар — слова? І што такое ўлада і яе падуладныя? Але галоўнае — што такое сучасныя майстры слова нашай постсацыялістычнай прасторы?

Менавіта гэта ў першую чаргу і належыць высветліць нам за тры ласкавыя дні на сконе лета ў сталіцы няшчаснай, пакутнай Беларусі.

М. Замскі. Вялікі правадыр прале-тарскай рэвалюцыі Уладзімір Ільіч Ле-нін казаў, што захоп улады павінен пачынацца з захопу банкаў, вакзалаў, пошты і тэлеграфа. Думаю, што калі ён жыў у наш час, дык бы адной з галоўных умоў утрымання і замацаван-ня ўлады лічыў бы захоп сродкаў масавай інфармацыі. У першую чаргу самых масавых — радыё і тэлебачання.

Як бачым, гэта нядрэнна засвоіла і наша прэзідэнцкая ўлада, якая за два гады свайго існавання прыбрала да рук радыё і тэлебачанне, большасць дзяржаўных рэспубліканскіх газет, не кажучы ўжо пра раённую прэсу, якая цалкам корміцца з рук мясцовай выканаўчай улады.

Адышлі ад грамадства, дзе існавала манаполія адной партыі на ўсё і ўся, але не дайшлі да прававой дэмакратычнай дзяржавы, пра неабходнасць стварэння якой гаворыцца ў нашай канстытуцыі. А пакуль што наша прэзідэнцкая ўлада дзейнічае ў адносінах да сродкаў масавай інфармацыі метадам пугі і перніка. Літаральна днямі я прысутнічаў на скліканай Беларускай асацыяцыяй журналістаў прэс-канферэнцыі з нагоды спынення ўладамі дзейнасці адзінай у краіне недзяржаўнай беларускамоўнай радыёстанцыі 101,2. Заўважым, што карныя меры ў адносінах да яе былі ўжыты ў дзень апублікавання праекта новай рэдакцыі канстытуцыі, напярэдні адных грамадска-палітычных падзей у жыцці дзяржавы — правядзення

нормаў, не быў указаны тэрмін уводу яе ў дзеянне. Не менш дзіўным з'яўляецца і той факт, што пытанне аб "Народнай газеце" нават не было ўключана ў парадак дня восеньскай сесіі ВС, якая пачала нядаўна сваю працу. Вырашылі спусціць усё на тармазах?

— Тут ёсць пэўныя нюансы. Стварэнне прэзідэнтам акцыянернага таварыства на базе "Народнай газеты" было незаконным, бо выданне гэтае належала Вярхоўнаму Савету, і толькі ён меў права мяняць тут форму ўласнасці. Таму мы і вырашылі звярнуцца з гэтай справай ў Канстытуцыйны суд. У залежнасці ад яго рашэння пытанне аб "Народнай" будзе ўключана ў парадак дня бягучай сесіі.

прадстаўнікам усіх галін улады, а не толькі прэзідэнцкай, як было дагэтуль.

— Калі быў прыняты закон аб згаданых дапаўненнях?

— У чэрвені гэтага года.

— Даруйце, Уладзімір Пятровіч, але ж і цяпер, на восеньскай сесіі парламента, здаецца, ніводнае пасяджэнне не абыходзіцца без скаргаў на інфармацыйную блокаду многіх дэпутатаў. У першую чаргу тых, вядома, хто не дзьме ў прэзідэнцкую дуду. Падобныя пытанні задаваліся і спадару Лукашэнку ў час яго апошняга наведвання Вярхоўнага Савета ў пятніцу 6-га верасня. І пачулі ад яго толькі здэклівае: маўляў, пытанне не да мяне, звяртайцеся да старшыні Белдзяржтэле-радыё Кісяля, ён вырашае. А той Кісель, усім вядома, без дазволу прэзідэнта і не чхне. Так што вашы "дапаўненні"...

— Вы згадалі апошняе наведванне прэзідэнтам Вярхоўнага Савета. Я б не сказаў, што ён адчуваў там сябе пераможцам. А пагрозы, якія ён сыпаў у Авальную залу, гэта не ад сілы — ад слабасці. Многія апошнія пастановы парламента, асабліва тыя, што датычаць маючага адбыцца рэфэрэндуму, напалохалі спадару Лукашэнку.

— Не суцяшайце сябе гэтым. Перамога на рэфэрэндуме амаль у яго ў кішні.

— Я трымаюся процілеглай думкі. Так, я з вамі гаюць пагадзіцца, што прапаган-дысцкую кампанію за галасы выбаршчыкаў дэмакратычныя сілы краіны праиграюць. Але ж шыла нават у моцна пашытым, так бы мовіць, "прапагандысцкім" мяху не схаваеш. "Шыла" гэтае — поўны заняпад эканомікі, які яшчэ больш паглыбіўся за два гады лукашэнкаўскага прэзідэнцтва. Калі вы помніце, Аляксандр Рыгоравіч, заступаючы на высокую прэзідэнцкую пасаду, кліўся, што калі праз два гады сацыяльна-эканамічная абстаноўка ў краіне не палепшыцца, ён адразу зложыць з сябе свае абавязкі.

— Дзе вы бачылі, каб чалавек, "вкусив от власти", добраахвотна ад яе адмовіўся?

— Чаму ж. А Ніксан, які пад пагрозай імпічменту падаў у адстаўку...

— Пра Ніксана я забыўся. Зрэшты, імпічмент яму пагражаў за, па сутнасці, незвычайны ўчынак. Калі б у нас за незвычайны ўчынак пазбаўлялі ўлады, на палітычным алімпіе не засталася б ніводнага чалавека.

— Але я працягну сваю думку. Фактычна ніводнае выбарчае аб'яднанне спадаром Лукашэнкам не выканана. У мяне быў намер прапанаваць парламенту прызначыць рэфэрэндум на 12 студзеня 1997 года. У гэты дзень споўніцца акурат палова тэрміну прэзідэнцтва Аляксандра Лукашэнкі. І вельмі да месца было б папоўніць прапанаваны ім спіс пытанняў і такім: ці задаволены вы эканамічным і сацыяльна-палітычным становішчам у краіне?

А эканоміка ж церпіць поўны крах. Стаяць заводы, якія Аляксандр Рыгоравіч абяцаў "запусціць" адразу, як толькі стане прэзідэнтам. А на большасці тых прадпрыемстваў, якія пакуль працуюць, запазычанасць па зарплате складае сёння адзін трылён рублёў. Грошы браць няма адкуль. Дзяржаўны бюджэт недаатрымаў у гэтым годзе (падаткаў і іншых плацяжоў) больш як 4,5 трылёна рублёў. 5,5 трылёна закладзены ў дэфіцыт бюджэту. І пры такой здравай казне Аляксандр Лукашэнка збіраецца больш як 30 мільярдаў выдаткаваць на правядзенне рэфэрэндуму.

— Але ж ён кажа, што не возьме на яго з бюджэту ні капейкі. Звернецца да грамадзян, да калектываў прад-прыемстваў, каб яны ахвяравалі сродкі на той рэфэрэндум.

— Чарговы падман. Выбары, рэфэрэндумы і іншыя падобныя мерапрыемствы патрабуюць удзелу тысяч і тысяч людзей для працы ў камісіях, складанні спісаў выбаршчыкаў, зверкі і праверкі іх; вялікія выдаткі сродкаў кладуцца на прад-прыемствы сувязі, транспарт і г.д.

— Аляксандр Рыгоравіч запэўніў, што ладзі будучы гэтым займацца бясplatна, у свай працоўны час.

— Але ж гэта ўжо не бясplatна, бо будучы атрымліваць зарплату за нявыкананую працу, якой павінны займацца на сваіх рабочых месцах. Я не кажу ўжо, колькі каштуе папера, друкаванне ўлёткаў, (Працяг на стар. 12)

І СЛОВА КАМЕНЬ ТОЧЫЦЬ...

КАРЭСПАНДЭНТ "ЛіМ" МІХАСЬ ЗАМСКІ ГУТАРЫЦЬ З НАМЕСНІКАМ СТАРШЫНІ КАМІСІІ ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА, НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ПЫТАННЯХ, СРОДКАХ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ, СУВЯЗІ З ГРАМАДСКІМІ АБ'ЯДНАННЯМІ І РЭЛІГІЙНЫМІ АРГАНІЗАЦЫЯМІ ВЯРХОЎНАГА САВЕТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ УЛАДЗІМІРАМ НІСЦЮКОМ.

У тым, што інфармацыйная прастора краіны амаль цалкам манапалізавана прэзідэнцкай камандай, не ў малой ступені, на маю думку, вінаваты Вярхоўны Савет і, у прыватнасці, ваша, Уладзімір Пятровіч, камісія, якая павінна стаяць на варце канстытуцыйных правоў і свабод чалавека. Прынамсі, права на аб'ектыўную інфармацыю. Вы мне можаце запярэчыць, што Вярхоўны Савет у свой час прыняў Закон аб друку, дзе гэтае права прадугледжана. Але, даруйце, аб закон гэты, фігу-ральна кажучы, многія выціраюць ногі...

У. Нісцюк. Сёння па стаўленні ўлады да сродкаў масавай інфармацыі можна вызначыць ступень яе сумленнасці і прыстойнасці. Калі ўлада трымаецца дэмакратычных прынцыпаў, дэмакратычных поглядаў, яна ўсяляк будзе падтрымліваць газеты, часопісы, радыё і тэлебачанне, якія б палітычныя погляды яны ні спавядалі (пры ўмове, што яны не пярэчаць канстытуцыйным нормам). І толькі людзі, якія баяцца праўды, прыбягаюць да ўціску сродкаў масавай інфармацыі шляхам уводу зкамфляванай цэнзуры, фінансавых абмежаванняў, урэшце — подкупу журналістаў, а, не ў крыўду вам будзе сказана, прафесію журналіста часта называюць другой старажытнайшай...

— Вартасць такіх чалавечых якасцей, як сумленне і прыстойнасць, перааца-ніць цяжка. Але ставіць толькі ў залежнасць ад іх захаванне дэмакратычных свабод?... Прэзідэнтамі Злучаных Штатаў Амерыкі былі людзі розных маральных якасцей, але нікому з іх і ў галаву не магла прыйсці думка закрыць газету, ці памяняць у ёй рэдактара, забараніць ёй нешта друкаваць. У гады прэзідэнцтва Трумэна адна з газет груба зняважыла яго дачку. Па апісаннях сучаснікаў, гаспадар Белага дома скрыгатаў зубамі ад злосці, пагра-жаючы журналісту выклікаць яго на дуэль. Скончылася гэтая гісторыя тым, што прэзідэнт падаў на газету ў суд. Больш нічога супраць сваіх крыў-дзіцеляў ён прадпрыняць не мог: свабода слова, права чалавека без усялякіх абмежаванняў выкладаць свае думкі гарантаваны амерыканскай канстытуцыяй. Парушэнне канстытуцыі лічыцца там адным з самых цяжкіх злачынстваў. Што да права на свабоду слова, якое гарантавана канстытуцыяй усіх дэмакратычных краін, дык яго ў свой час з вычарпальнай яснасцю вызначыў Вальтэр: "Я гатовы аддаць жыццё за тое, каб мае ворагі мелі магчымасць свабодна выказаць свае думкі".

— Я з вамі цалкам згодны. Але мы нясем такі груз нашага таталітарнага міну-лага, што нам да згаданых вамі дэмакратычных свабод яшчэ ісці і ісці. Мы знаходзімся недзе на прамежкавай станцыі.

рэфэрэндуму, давыбараву ў Вярхоўны Савет і інш.

— Вы, відаць, заўважылі, што супрацоўнікі гэтай радыёстанцыі — спрэс маладыя хлопцы і дзяўчаты — прыйшлі на прэс-канферэнцыю з са-бачымі наморднікамі на шыях. Лепшага сімвалу становішча, у якім сёння апы-нулася свабоднае слова, не прыду-маеш. Праўда, фармальна "Радыё 101,2", па якім, дарэчы, гучалі ліцэнзій-ныя праграмы замежных радыёстанцый "Нямецкая хваля", "Бі-Бі-Сі", "Поль-скае радыё", Міністэрства сувязі краі-ны тлумачыць чыста тэхнічнымі пры-чынамі. Нібыта згаданая радыёстанцыя стварала перашкоды ў эфіры.

— Усё гэта падман. Успомніце, тэхнічнымі прычынамі ўлады тлумачылі ў свой час і скасаванне 8-га канала Беларускага тэлебачання, які, на самай справе, проста не ўпісаўся у прапа-гандысцкае поле прэзідэнцкай улады. Тое самае адбылося і з "Радыё 101,2", якое, дарэчы, за год з нечым свайго існавання не атрымала ад Міністэрства сувязі ні адной заўвагі, ніводнага папярэджання.

— Ну пагаварылі, паабураліся, да-лей што?

— Адрозніе прэс-канферэнцыі мы абмеркавалі з работнікамі радыёстанцыі меры, якія трэба прыняць, каб аднавіць яе працу. Ад імя камісіі я накіраваў міністру сувязі рэспублікі ліст з патрабаваннем аб'ектыўна разабрацца ў гэтай справе. Акрамя гэтага, на бліжэйшым пленарным пасяджэнні парламента зраблю дэпутацкі запыт прэзідэнта адносна згаданага інцыдэнта.

— Упэўнены, гэта нічога не дасць.

— Чаму?

— Прэзідэнт проста праігнаруе ваш запыт, а міністр зробіць тое, што яму скажучь у прэзідэнцкай адміністрацыі.

— Але ж маўчаць нельга.

— Маўчаць нельга, але ж спадар Лукашэнка забраў з-пад носа ў Вярхоўнага Савета "Народную газету", заснавальнікам якой з'яўляецца парла-мент, і вярнуць яе дасюль не ўдалося, нягледзячы на ўсе пратэсты дэпутатаў. Наогул, Вярхоўны Савет у гэтай справе выявіў поўную сваю бездапаможнасць. Здавалася ж, ужо і рашэнне дэпутатамі прынята аб прызначэнні на пасаду галоўнага рэдактара "НГ" Л. Юнчыка замест пастаўленага прэзідэнтам М. Шыманскага; мала таго, з той паста-новай і Юнчыкам намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета Генадзь Карпенка наведваў рэдакцыю, каб аднавіць справядлівасць, але з усяго гэтага нічога не атрымалася. Аказваецца, пастанова аб прызначэнні Л. Юнчыка рэдактарам была нібыта складзена з парушэннем нейкіх юрыдычных

— Дык мо не трэба было спяшацца з прыняццем пастановы аб прызначэнні рэдактарам Юнчыка і зведваць у выніку такі здзек і паразу?

— Калі гаварыць шчыра, Вярхоўны Савет (і 12-га склікання, і цяперашні) не праявіў дастатковай настойлівасці і прынцыповасці ў дачыненні да лесу "Народнай газеты". Дэпутаты не адстаялі і першага рэдактара — Іосіфа Сярэдзіча і яго пераемніка Мікалая Галко, якіх неўзлюбіў прэзідэнт і зняў з пасады. Пэўная віна за ўсё гэта кладзецца, безумоўна, на нашу камісію, якой трэба было задоўга да акцыянавання газеты вырашаць пытанне з галоўным рэдактарам. Але старшыня камісіі Катляроў па нейкіх аднаму яму вядомых прычынах марудзіў з гэтай справай. Папярэджваючы магчымыя падазрэнні наконт таго, што я, робячы такую заяву, раблю нейкі "падкуп" пад крэсла свайго патрона, маю намер заняць яго месца, скажу абсалютна шчыра, — такога намеру не маю; але што Катляроў, член парла-менцкай фракцыі камуністаў, успрымае дэмакратычныя правы і свабоды чалавека досыць своеасабліва, і таму многія пытанні вырашаць з ім вельмі складана.

— Гэта той самы Катляроў, вучоны-сацыёлаг, які ў час прэзідэнцкай выбарчай кампаніі на падставе сацыялагічных апытанняў гарантаваў перамогу В. Кебічу?

— Так, той самы.

— Але ж у вашай камісіі, Уладзімір Пятровіч, як я ведаю, аж трынаццаць членаў. Да прыкладу, старшыней пад-камісіі па сродках масавай інфармацыі з'яўляецца Аляксандр Дабравольскі, адзін з кіраўнікоў парламенцкай фрак-цыі "Грамадзянскае дзеянне", засна-вальнік былой Аб'яднанай дэмакратычнай партыі. Так што пазіцыю камісіі можа вызначаць не адзін старшыня.

— Так яно і адбываецца. Камісіяй былі распрацаваны змяненні і дапаўненні ў закон аб друку, якія ставілі сваёй мэтай абмежаваць манапалізацыю прэзідэнцкай уладай інфармацыйнай прасторы краіны. Згаданыя дапаўненні былі прыняты Вярхоўным Саветам і былі накіраваны, згодна з працэдурай, на подпіс прэзідэнта. Як і можна было чакаць, спадар Лукашэнка наклаў на іх вета, якое, аднак, канстытуцыйнай большасцю дэпутатаў было адвергнута. Так што ўнесены ў Закон аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі дапаўненні набылі законную сілу.

— У чым сутнасць гэтых дапаў-ненняў?

— Гэтану можна было б прысвяціць асобную гутарку. Калі ж каротка, дык, да прыкладу, дзяржаўныя рэспубліканскія тэлерадыёарганізацыі павінны ў абавяз-ковым парадку прадастаўляць эфір

**ГАЛОЎНЫ
ГЕРОЙ —
ПРЫРОДА**

Маецца на ўвазе зборнік М. Шаванды "У кожнага дрэва свой голас", выдаўцом якога стаў Міхась Расолька. Гэта ўжо другая кніжка галоўнага ляснічага Касцюковіцкага лясгаса. М. Шаванда ў свой час скончыў Беларуска-тэхналагічны інстытут і ўжо больш за дваццаць гадоў аддаў любімай прафесіі — службе лесу. Безумоўна, назапасілася нямала цікавых назіранняў, якімі ён і дзеліцца з чытачом. "Нататкі ляснічага" — такі падзаглавак мае гэтая кніжка, што гучыць яшчэ адным гімнам нашай Бацькаўшчыне, яе непаўторнай прыродзе.

**"ПЕРШАЦВЕТ",
№ 8**

Проза прадстаўлена імёнамі В. Савуцінай, В. Колас, Т. Цвіркi, Р. Равякі. У раздзеле паэзіі выступаюць Ю. Матусевіч, М. Лагодзіч, П. Варахобін, В. Песенка, Н. Чарнейка, У. Гарачка, А. Дзітрых, Г. Каўшар. У "Гасцёўні" прапануюцца вершы з новай кнігі М. Мятліцкага "Бабчыні" і ўрываак з рамана В. Галавача "Зладзеі ў законе".

Раздзел "Крытыка" — артыкул Ю. Дзёйкалы "Пачатак зыходу" (даваенны перыяд творчасці Р. Крушыны: вытокі і працяг), рэцэнзія Н. Кузьміч на кнігу М. Сазонава "Нараджэнне цішыні" (3 болю і любові), "заўвагі на палях" зборніка вершаў Т. Ляшонка "Запознены дар", зробленыя Т. Будовіч ("Аб набалелым песню напішу..."), развагі В. Смалы пра пошукі і здабыткі дзіцячай драматургіі ("Дар сінязоркі").

У "Семінары" слова даецца А. Кірвело — "Пісаць — як казаць", а ў "Спадчыне" — творы І. Скурко (каментарыі і падрыхтоўка тэкстаў да друку Т. Барысюк).

Аб сустрэчах з Ю. Лявонным расказвае ва ўспамінах "Сшытак вершаў і нататка, альбо Сустрэча з паэтам" М. Ражкоў.

**СТЫПЕНДЫ
ДЗЕЯЧАМ
КУЛЬТУРЫ
І МАСТАЦТВА**

У 1994 годзе Саветам Міністраў Рэспублікі Беларусь у мэтах захавання і развіцця культурнага патэнцыялу рэспублікі заснаваны дзяржаўныя стыпенды дзеячам культуры і мастацтва, творчай моладзі ў галіне літаратуры і журналістыкі, музыкі і харэаграфіі, тэатра і кіно, выяўленчага мастацтва, архітэктуры і дызайну. Стыпенды прысуджаюцца пад выкананне пэўнага творчага праекта дзеячам культуры і мастацтва ва ўзросце звыш 40 гадоў у памеры 6 мінімальнага заробатных плат штомесячна, творчай моладзі ва ўзросце да 40 гадоў — у памеры 4-х мінімальнага заробатных плат штомесячна на працягу года.

Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь аб'яўляе прыём заявак ад кандыдатаў на атрыманне дзяржаўных стыпенды на 1996 год. Для разгляду камісіі па прысуджэнню стыпенды неабходна прадставіць наступныя дакументы:

- 1) заяву (прозвішча, імя, імя на бацьку, дата нараджэння, прафесія, адрас, тэлефон, назва праекта, этапы ажыццяўлення, тэрміны завяршэння, дата, подпіс);
- 2) рэкамендацыю творчага саюза, альбо рэкамендацыю за подпісам трох вядучых майстроў у дадзенай галіне дзейнасці;
- 3) творчую біяграфію;
- 4) спіс творчых прац і заслуг.

Дакументы прымаюцца ў Міністэрстве культуры да 20 кастрычніка 1996 г. на адрасе:

220617, г. Мінск, пр. Машэрава, 11, аддзел музычных устаноў і царквей. Даведкі па тэлефоне 223-74-12.

Самыя цікавыя размовы адбываюцца на канапе за кубкам гарбаты. Ідэя абнародавання "кулуарных", сяброўскіх размоў-спрэчак творчых людзей не новая. Захадзі падобныя рабіліся і на старонках "ЛіМа". А ў сённяшнім нумары ёсць заяўка распачаць пастаянную рубрыку, заснаваную на такіх публікацыях. Тым больш, што ёсць творчая сям'я, якая заўсёды можа прадставіць сваю канапу, гарбату і гасціннасць філосафам, крытыкам і пісьменнікам, якіх салам не кармі, гарэлкай не паі — дай пагаварыць на літаратурныя і калялітаратурныя тэмы.

На канапе ў кватэры паэта Віктара Шніпа і паэтэсы Людмілы Рублеўскай, рэдактара аддзела крытыкі "ЛіМа" (якая, дарэчы, і "нясе адказнасць" за ўзнікненне такой рубрыкі) сабраліся літаратуразнаўца, загадчык кафедры славістыкі БДУ Іван Чарота, філосаф, супрацоўнік часопіса "Крыніца" і газеты "Культура", у якой вядзе літаратурна-філосафскі сшытак "ЗНО", Валянцін

Акудовіч, малады крытык Ірына Шаўлякова і празаік Барыс Пятровіч. Зачэпкай для першай размовы стаў ліст без зваротнага адраса, атрыманы "ЛіМам", аўтар якога, відавочны дылетант у тэорыі літаратуры, рабіў закіды сучасным беларускім літаратарам у злоўжыванні "паўтарыцельным курсам", захапленні фарматворчасцю пры адсутнасці дастатковай распрацоўкі зместу, і, як вынік, другаснасці нашай літаратуры і лёгкасці ўпісаць сваё імя ў яе скрыжалі. Размова на канапе ў Шніпоў, зразумела, выйшла за межы абмеркавання злашчаснага ліста. Было закранута столькі праблем сучаснай літаратуры, што гаспадары не паспявалі мяняць касеты ў дыктафон. Пад канец размовы, якая даўно ўжо перавысіла ліміт чыстых касет, адбылося абмеркаванне назвы нованароджанай рубрыкі.

Прапануем чытачу пазнаёміцца з поглядам на сучасную літаратуру з другога паверха, з канапы ў кватэры Шніпоў.

**НЕ ГАНЯЙЦЕ ПА ХАЦЕ
РОДНУЮ МАЦІ...**

Людміла Рублеўская. Мне здаецца, што ў лісце ёсць намёк перш за ўсё на нашу беднасць, на адсутнасць адбору. Але, ці не ёсць гэтая беднасць уяўная, ці не ёсць гэтая наш комплекс правінцыйнасці?

Іван Чарота. Магу прывесці факт — хто хоча, няхай аналізуе. Гадоў шэсць таму на міжнароднай пісьменніцкай сустрэчы адбыўся вечар паэзіі "менш прызнаных літаратуры" (так далікатна было сфармулявана). На гэтым вечары былі прачытаны пераклады вершаў Максіма Танка і Анатоля Сыса. Больш за дзесятак літаратуры было там прадстаўлена, каля сарака літаратараў. Але пасля імпрэзы падыходзілі да мяне яе ўдзельнікі і з захапленнем казалі: "Няўжо яшчэ ў нейкага народа можа быць такая паэзія?"

Валянцін Акудовіч. І бедныя мы і не бедныя... Што тычыць выйсця на сусветны ўзровень — праблема ў тым, што рынкі захоплены. У Еўропе — найперш італьянскай, французскай і нямецкай літаратурамі. І не тое, каб літаратуры іншых народаў там спецыяльна не хацелі заўважаць — гэта адбываецца аўтаматычна.

Беднасць наша сапраўды ў тым, што нас мала. Тая частка нацыі, з якой выходзяць літаратары і якую складаюць спажываўцы літаратуры, дзесятая частка мільёна... Так, у нас не заплоўнены многія формы. І гэтая незапоўненасць — выдатная для творчага працэсу. Куды ні пойдзеш — усюды цалік, распрацоўвай.

Віктар Шніп. У нас многія пісьменнікі пайшлі з жыцця з адчуваннем, што яны ў літаратуры стварылі нешта непаўторнае, адметнае. І цяпер хоць мы і адзначаем іх юбілей, але творы іх не перавыдаваліся і перавыдавацца, відаць, не будуць. І магчыма, цяпер, з пісьменнікаў, якім трыццаць — сорок гадоў, пачынаецца новая літаратура, у якой ёсць і эксперыменты, і традыцыя. Не сякаць гэтыя парасткі сёння — разаміраецца вялікая беларуская еўрапейская літаратура. А тое, што было, калі можна так сказаць, у большасці грунту, на якім расце новае. Аднак адны з нас стараюцца засвоіць усё, што было, другія адмаўляюць, не чытаючы. Я асабіста лічу: трэба ведаць усё, што было створана на той мове, на якой ты сам піша.

Барыс Пятровіч. Што тычыцца папрокаў у "паўтарыцельным курсе" нашай літаратуры... Думаю, найперш гэта закід да тых маладых пісьменнікаў, што спрабуюць пісаць "не так, як усе". Але Багдановіч у свой час таксама папракалі ў фарматворчасці, дэкадэнцтве... Больш таго, можна сказаць, што пасля Бібліі — усё паўтарэнне. Паўтараюцца не толькі сюжэты, паўтараюцца агульнапрынятыя формы, жанры — раман, апавесць, аповяданне... Але чамусьці "чапляюцца" менавіта да пісьменнікаў-наватараў, шукаюць паўтарэнні ў іх творчасці. Хоць самі словы "наватар", "авагардыст", "мадэрніст" гавораць зусім пра іншае. І таму ва ўсе часы павінны былі аб'ядноўвацца ў суполкі не пісьменнікі-рэалісты, а наватары. Каб сцвердзіць сабе і даказаць сваю неабходнасць, проста магчымасць існавання ў літаратуры. Вось як "бумбамлітаўцы" цяпер...

Валянцін Акудовіч. Што ж, ідэалізаваць Багдановіча таксама не трэба. Паспешліва наконт паўтарыцельнасці было ім сказана. Уся літаратура — паўтарыцельная. Адзін з грузінскіх паэтаў-рамантыкаў вярнуўся дадому пасля вучобы. Бацька-князь пытаецца: "Чым ты, сыноч, думаеш займацца?" — "Ды так, бацька, пісаць буду". — "Ты што, сыноч, здурнеў? Біблія напісана, "Віцязь у тыгравой скурцы" напісаны... Што ты яшчэ хочаш напісаць?" І Дантэ паўтараў, і Шэкспір паўтараў... Блок неяк пра працэс літаратуры сказаў прыкладна так: Эсхіл горшы за Дантэ, Эўрыпід за Эсхіла, Дантэ за Эўрыпіда, Сервантэс за Дантэ, Шэкспір за Сервантэса... Вось вам і прагрэс у літаратуры.

Людміла Рублеўская. Дарэчы, у адным з артыкулаў лімаўскага партфеля ёсць думка, што недасканаласць нашай сучаснай літаратуры ў тым, што літаратары не маюць спецыяльнай літаратурнай адукацыі, як у свой час расійскія арыстакраты кола Пушкіна, калі на экзаменах трэба было чытаць свае оды, а ў нас няма ўласнага літінстытута, літаратурных курсаў, дзе б навучалі пісьменнікаў рамаству, падобна таму, як балерыны адпрацоўваюць свае па, што няма ў літаратуры звязак настаўнік — вучань...

Іван Чарота. Ідэя стварэння ў нас такой установы налілася ў паветры. Але я скептычна да гэтага ставіўся і стаўлюся.

Барыс Пятровіч. Настаўніцтва не трэба адмаўляць — у добрым сэнсе... І шкада, што ў нас няма такіх традыцый. З гісторыі бачым, што часцей пісьменнікі падтрымлівалі "землякоў" і гадавалі графаманаў. А добрыя прыклады... Вось называюць Арлова вучнем Караткевіча. Але гэта відавочна ж не так.

Валянцін Акудовіч. У рускай літаратуры падобная сітуацыя, у адрозненне ад японскай, дзе без настаўніка ты проста не можаш з'явіцца і займаць сваё месца ў літаратурным працэсе.

Іван Чарота. Хрэстаматыіны прыклад — Горкі і вучні. Цэлая плеяда, што кармілася з ягонай рукі. А што выйшла? Скажам, Фёдар Гладкоў, які кусаў за тую самую руку?

Валянцін Акудовіч. Настаўнік павінен хацець, каб вучань яго перарос.

Людміла Рублеўская. Вы бачылі такіх настаўнікаў сярод пісьменнікаў? У глыбіні душы ніхто так не думае.

Барыс Пятровіч. Найлепшымі настаўнікамі часцей былі не вядомыя літаратары, а проста высокаадукаваныя людзі...

Людміла Рублеўская. Павінны быць не настаўнікі, а, так бы мовіць, інстытут літаратурнага патрыярштва.

Ірына Шаўлякова. Я ведаю, што сярод маіх равеснікаў тыя, хто хоць раз пагаварыў з Брылем, засталіся пад вялікім уражаннем. Я прачытала ў "Полымі" яго "З людзьмі і сам-насам" — мне плакаць хацелася ад усведамлення, што гэтаму чалавеку ўжо 80 гадоў. У пэўнай часткі дваццацігадовых ёсць адчуванне, што існуюць патрыярхі.

Барыс Пятровіч. Атрымліваецца, што ў нас няма не настаўнікаў, а вучняў...

Ірына Шаўлякова. Наконт гэтага хацелася б параўнаць дзве кнігі — ужо згаданую Брыля і "Аратай, які пасвіць аблокі" Барадуліна. І там, і там — рэфлексія. Але якія розніцы? У Барадуліна — думка, што маладыя не хочуць вучыцца, паўтараюцца на кожным кроку. І

выклікае не тую рэакцыю, на якую ён разлічваў. Можна, гэта ў мяне пазіцыя ўзросту — але сказаць моладзі "якія ж вы..." справа густы. Стварыўся стэрэатып: вось, маладыя не хочуць, маладыя адмаўляюць. А сярод іх цяпер шмат такіх, для каго традыцыя мае вялікае значэнне.

Валянцін Акудовіч. Да звязкі "настаўнік — патрыярх" я хацеў бы дадаць яшчэ адну катэгорыю, якая, мне здаецца, больш істотная, чым і настаўніцтва, і патрыярштва, пра якую ў нас практычна не гаварылі. Гэта — арганізатар літаратуры ці, інакш, літаратурны менеджэр. Доўгі час такім арганізатарам у нас быў ідэалагічны апарат. Сёння такая катэгорыя людзей з'явілася: Дубавец, які арганізаваў спачатку "Тутэйшых", потым "Нашу ніву", цяпер — другую "Нашу ніву"; Аляксей Аркуш, які стварыў таварыства вольных літаратараў, якое выпускае часопісы, кніжкі і г.д.; Аляксей Масарэнка, хаця ён і са старой структуры, але з тых людзей, якія арганізуюць літаратурны працэс маладых. Пэўным чынам такая тэндэнцыя працягваецца і ў Ігара Бабкова, магчыма, і ваш пагорлівы слуга мог бы сябе прылучыць да гэтай каэфэты. Арганізатар нясе пэўную ідэалогію — не ў палітычным сэнсе. Крытык жа не фармуе літаратурны працэс. Ён можа яго толькі асэнсоўваць, аналізаваць.

Іван Чарота. Мне здаецца, адбылася пераакцэнтаўка. Не крытык у праўду літаратурным працэсам, а крытыка ў суккупнасці. Расстаўляючы пэўныя артыяры — хоча ці не хоча, ствараючы пэўную аксіялогію — гэта слабы твор, гэта моцны. Што тычыцца асоб, якія называліся, ёсць прэцэдэнты стварэння літаратурных асяродкаў, калі хочаце — групавак. А ў гэтым я бачу як станоўчае, так і адмоўнае. Аднойчы я дазволіў сабе дабрадушную рэпліку: калі Таварыства вольных літаратараў ладзіла вечарыну ў Нацыянальнай бібліятэцы, і дэвалі слова Алясю Разанаву — "нявольніку сярод вольных". Наколькі больш волі ў гэтага Аляся параўнальна, скажам, з другім Алясем — Аркушам, якому дэклараваць вольнасць у шыльдзе — гульня. У вельмі значнай ступені.

Ірына Шаўлякова. У мяне з сабой, дарэчы, ёсць нумар "Літаратурнай газеты", у якім дыскусія двух крытыкаў — Аляксея Варламава і Алега Паўлава. Адзін выводзіць тэорыю "масонскай змовы" крытыкаў. Расійская літаратура саслабла, крытыкі, якія ўступілі ў змову, прыдушлі яе, і цяпер дыктуюць сваю волю. А другі аўтар мякка прэчэчыць, што ў тым, што літаратура саслабла, вінаватая ўсё-ткі пісьменнікі...

Іван Чарота. Ёсць і тут прыклады. На памяці ўсіх, як эпахальным творам зрабілі "Дзядей Арбата". А твора ж няма! Але тыраж узяўся на мільёны. Мне даводзілася ледзь не сварыцца з калегамі: няўжо вы не бачыце, што гэта слабы твор і ў ім няма таго, што яму прыпісваюць. Але не мог пераканаць — яны чыталі артыкулы, што ўхвалялі "Дзядей Арбата" як эпахальны твор! І сёння, хацелі б мы ці не хацелі, але на пэўныя крытычныя выказванні і аўтарытэты чытач усё роўна абаяраецца. Ёсць такая статыстыка: з кожнай сотні твораў, што з'яўляюцца, толькі адзін можа перажыць дзесяць гадоў. Да абаронцаў ТВЛ я неаднойчы звяртаўся з пытаннем:

“Колькі год існуе групоўка? Назавіце адзін твор за ўсе гэтыя часы, які здольны перажыць дзесяць гадоў?” Глухое маўчанне ў адказ.

Валянцін Акудовіч. Пытанне некарэктнае. Хто вызначае крытэрыі? А, можа, той твор яшчэ проста не напісаны.

Іван Чарота. З усіх кніжак, якія выдадзеныя, не маглі назваць?

Валянцін Акудовіч. Ведаеце, Іван Аляксеевіч, вось я, напрыклад, да Леры Сом асаблівай увагі раней не праўляў. А вы, напэўна, і імя такога не чулі. Але я ведаю маладых людзей, якія амаль абагаўляюць яе.

Іван Чарота. Між тым увесь працэс дае нейкае адчуванне значнасці. Згадайма 60-я гады, Андрэя Вазнясенскага. Рэтраспектыўна гледзячы, бачым: слабыя творы. Але і ў канцы 60-х і ў 70-я столькі было курсавых, дыпломных прац па яго творчасці. Другі прыклад: з’яўляецца “Прощанне с Матэрой” Распуціна — і адразу ўваходзіць у літаратурную сьведомасць, у спадчыну...

Валянцін Акудовіч. Літаратура шасці-дзсятых і наша сённяшняя літаратура — розныя рэчы. Сёння, калі дзесяць-пятнаццаць чалавек ведаюць адзін верш, гэта ўжо вядомасць...

Барыс Пятровіч. Чаму пра гэтыя праблемы не гаворыць літаратурная крытыка? Не называе творы, якія заслугоўваюць увагі? Калі меркаваць па крытыцы — дык ці ёсць сёння беларуская літаратура наогул?

Людміла Рублеўская. Крытыка ў нас часта блытаецца з літаратуразнаўствам. А гэта розныя рэчы. Пад рубрыкай “крытыка” друкуюцца навуковыя артыкулы або проста інфармацыя аб выхадзе той ці іншай кнігі.

Ірына Шаўлякова. Я цяпер раблю на “Радзіе-два” сваю праграму, у якой спрабую адражаваць на тое, што з’яўляецца ў часопісах, на новыя кніжкі. Але як цяжка шукаць крытычныя матэрыялы на гэтыя творы! Заўважыла, што знайсці што-небудзь цікавае можна найперш у газетах. У часопісах ж, дзе крытыка, здавалася б, павінна быць сталай, няма нічога, што аператыўна і аб’ектыўна адгукалася б на творы.

Барыс Пятровіч. А на апошнім з’ездзе Саюза пісьменнікаў адзначылі, што ў саюзе больш за сто крытыкаў... Фактычна, кожны трэці сябар Саюза пісьменнікаў — крытык.

Ірына Шаўлякова. Чаму ўсе мае знаёмыя купляць “Літаратурную газету”? Таму, што выйшаў новы раман, скажам, Пялёвіна, адкрываеш “Літаратурку” — там дзве розныя думкі пра яго...

Людміла Рублеўская. Людзі ў нас не ўмеюць спрачацца, баяцца дыскусій.

Іван Чарота. Склалася так, што калі я думаю інакш, напрыклад, за Валянціна Акудовіча, нас ужо лічаць ворагамі. Гэта і правінцыйная традыцыя, і ўжо нацыянальная.

Віктар Шніп. Гэта гаворыць пра дэфіцыт выданняў. Трэба, каб у аўтара была магчымасць выбіраць, калі ў адным выданні друкуюцца адны думкі, а ў другім — супрацьлеглыя.

Валянцін Акудовіч. Выйсце сапраўды ў з’яўленні вялікай колькасці выданняў. Няхай яны нават канфлітуюць адно з адным, няхай будзе, па выразе Бабкова, “рытуальная злосць”.

Ірына Шаўлякова. Я не злосная ў крытыцы, я пішу “па прыколу”, іранічна. Мне цікава пачуць рэакцыю самога аўтара, а для гэтага варта і зачапіць.

Людміла Рублеўская. Але ж у аўтара яшчэ не выпрацавана адекватная рэакцыя на такую зачэпку. Ён ведае: калі яго пакрытыкавалі на старонках друку, на яго абрынуліся ўсе, калі пахвалілі — усе хваляць.

Віктар Шніп. Нездзе ў пачатку васьмі-дзсятых гадоў надрукавалі ў “Полымі” вялікую падборку маладых паэтаў. А ў “ЛіМе” іх усіх разбілі. І хутка, здаецца, ў “Звяздзе” ці ў “ЛіМе” з’явіўся ліст-артыкул з подпісам амаль дзсятка вядомых пісьменнікаў, у якім абвяргаўся той крытычны матэрыял, і маладых літаратараў “варталі ў стан таленавітых”.

Валянцін Акудовіч. Хачу некалькі слоў сказаць пра некаторых з цяперашніх маладых, а менавіта пра “Бум-Бам-Літ”. Карысць гэтай суполкі ў тым, што тут упершыню адбыўся працэс дэсакралізацыі інстытута патрыярхаў. Вы можаце ўявіць Івана Антонавіча Брыля ці таго ж Разанава, якія на сцэне Дома літаратараў грукуюць у тазік? І тут рэч не ва ўзросце, а ў пераасэнсаванні ролі літаратара.

Людміла Рублеўская. Я ўсё-такі ўспрымаю гэта толькі як перыяд іх творчасці. Яны павінны з “Бум-Бам-Літа” натуральным чынам вырасці.

Валянцін Акудовіч. Я б да гэтага так адназначна не паставіўся. Хтосьці вырасце, але... Творчасць самакаштоўная ў той акцыі, у якой адбываецца. Калі яны потым будуць раманістаў, гэта таксама будзе каштоўна. Тазік — не балея, у якой купаюцца, а пасля з яе вырастаюць.

Людміла Рублеўская. Мне здаецца, гэтых аўтараў можна ўспрымаць толькі ў суккупнасці. А паасобку, кожнага, іх не ведаюць. Увогуле — я магу сказаць нешта пра іх творчасць. А

паасобку яны як бы не існуюць. Можна быць, справа ў тым, што яны паставілі сябе ў межы “Бум-Бам-Літа”, і калі было б не так — мы б “Бум-Бам-Літ” увогуле з тазікам у якасці даха?

Валянцін Акудовіч. Каб не было “Бум-Бам-Літа” — было б нешта іншае. Бо сама прастора ўжо набрыняла новым.

Іван Чарота. “Бум-Бам” ёсць, а ці ёсць “Літ”? Тое, што “літ” — вымушае быць кожнаму паасобку. Але ці ёсць “літ”? Я не ўпэўнены. Дам паралель. У маёй вёсцы 50-х гадоў перад тым, як пачыналіся танцы, хлопцы-пярстаркі, выпішы, скакалі, дурыліся і адыходзілі. Нармальныя танцы праходзілі без іх. Тыя хлопцы і не збіраліся танцаваць па людску, альбо не ўмелі, альбо саромеліся. Разам з тым карцела паказаць сябе. Калі я гляджу на “Бум-Бам-літаўцаў”, якраз пра гэта згадаю.

Віктар Шніп. Значыць, пасля грукату ў тазік павінна з’явіцца і сапраўдная музыка?

Іван Чарота. Павінна! А калі не? А раптам не яны будуць танцаваць? Яшчэ адна паралель бліжэйшага часу. У верасні 1970 года ў інтэрнаце БДУ на Паркавай была створана першая рок-група — “Лэдбэжэн” (што перакладаецца проста — лайдакі), студэнтамі філфака другога курса, ваш пакорлівы слуга ў іх ліку. Самі выдумлялі тэксты, музыку, аранжыроўкі — і для тазіка, і для каструлі, і для раскоці. Гралі, спявалі, на ўвесь інтэрнат. Але на публіцы ніхто ніколі не адважваўся выступаць. І гэта ў пэўным сэнсе акт творчасці, самацвярджэння. Але ў замкнёным коле. Сёння сярод “Бум-Бам-літаўцаў” ёсць аспіранты-літаратуразнаўцы, і, як мне падаецца, для іх ужо блізка тая мяжа, на якой яны павінны вызначыцца — ці развітанне з “Бум-Бам-літам” ці з тымі перспектывамі, якія яны сабе вызначылі ў якасці сур’ёзных навукоўцаў.

Валянцін Акудовіч. Адно другому не пярэць. “Землю полагает, попишет стихи...” Папраўце з нейкай нагоды, потым прыйдзе, грукне ў тазік... У традыцыйнай літаратуры вылучыцца вельмі складана. Праз моўную эквілібрыстыку, эксцэнтрыку — хутэй. А кагосьці традыцыйная літаратура проста не задавальняе.

Барыс Пятровіч. Добра было б, каб у той жа постмадэрнізм ішла моладзь, якая добра ведае традыцыйную літаратуру, прайшла ўсе ступені літаратурнага развіцця.

Віктар Шніп. Пачаць з чорнага квадрата — гэта прасцей простага.

Людміла Рублеўская. Як могуць узнікаць такія суполкі ўвогуле? Я бачу тры прычыны: ідэалагічна-палітычная, як у “Тутэйшых”, або мясцовае фактар — па прыкмеце адзінства месца, як “Полацкая ляды”, або суполкі маладых, якія яшчэ нічога не маюць у літаратуры і спадзяюцца ў суккупнасці нечым зрабіцца, абпяркаючыся на эксперыментатарства.

Валянцін Акудовіч. Я б пагадзіўся часткова. Першы шлях — ідэалагічны, другі — прасторавы, трэці — эстэтычны шлях, і не выключаю яшчэ з тычыны — нейкая суполка ствараецца па агульнасці з тычыных поглядаў. Што можа стварыцца ў бліжэйшы час, для чаго наша культура ўжо выспела? Ну, калі б шытак “ЗНО” ў газеце “Культура” закрылі б, я б стаў выпускаць часопіс “ЗНО-2”, у якім любіць постмадэрнізм, любіць авангардызм мог надрукаваць свае творы, і дзе б іх ацэньвалі не ў сістэме мер традыцыйнай літаратуры. Мог бы ўзнікнуць філасофскі часопіс, але прастора яшчэ не падрыхтаваная. А больш я, шчыра кажучы, не ведаю незапоўненых нішаў. А калі іх не бачна, значыць, у бліжэйшыя дзесяць гадоў з’яўленне прынцыпова новай суполкі мала верагоднае.

Іван Чарота. Што тычыцца тапаграфавання прасторы, тут я згаджаюся. Што тычыцца асаблівага мерак — не. З’яўляюся традыцыйналістам і лічу, што традыцыі выпрацаваны літаратурай за тысячагоддзі, і ацэньваю любую з’яву мы мусова будзем — хочам ці не хочам — згодна тых самых крытэрыяў, якія акрэсліваюцца іманентнымі, унутранымі законамі развіцця. Я думаю, што існуе універсальная сістэма, дзеля ацэнкі кожнай з’явы. У мінулыя пачаткі з рэалістычнымі было дастаткова зусім не рэалістычных твораў. Колькі таго ж сімвалізму, недасягальнага цяперашняму ўспрымання, у “Слове аб палку Ігаравым”, у леталісах, колькі там сімвалаў, якіх мы не можам расшыфраваць, зразаўмець, бо яны на тым узроўні сімвалікі, успрымання якой намі страчана. Я займаюся пытаннем авангарда літаратуры пачатку стагоддзя. І ў беларускай літаратуры ўслед за рускай былі такія спробы. Але яны скончыліся нічым. Бо матывацыя абсалютна разыходзілася з тымі прынцыпамі, якія патрабаваліся для адраджэння беларускай нацыянальнай літаратуры.

Барыс Пятровіч. На свой час аўтар “Слова аб палку Ігаравым” таксама быў авангардыстам. Як і Пушкін. І сучасны аўтару крытык мог бы так раскрытыкаваць “Слова аб палку Ігаравым” — каменя на камені не пакінуў бы... Паколькі літаратура пашыраецца, засвой-

вае новыя абсягі, павінна і крытыка пашырацца, шукаць, мець новыя крытэрыі і меркі.

Ірына Шаўлякова. На апошняй студэнцкай канферэнцыі ў БДУ на секцыі тэорыі літаратуры адбылася спрэчка. Я паспрабавала супрацьпаставіць тое, што новыя крытыкі англа-амерыканскай школы называюць акадэмічным літаратуразнаўствам, і новую крытыку. Бо гаворыць пра постмадэрнісцкі раман у крытэрыях акадэмічнага літаратуразнаўства ўсё роўна, што пра філасофскія катэгорыі — тэрмінамі кулінарнай кнігі. На што была зроблена заўвага: а што я маю на ўвазе пад акадэмічным літаратуразнаўствам? Новая крытыка за мяжой выкладаецца ва ўніверсітэце, яе ўжо можна назваць для Англіі акадэмічнай. Проста для таго, каб чалавек мог успрыняць мастацтва постмадэрну, ён павінен умець абстрагавацца ад усяго свайго ранейшага вопыту.

Людміла Рублеўская. Усё-такі існуюць вечныя катэгорыі, ад якіх ніхто не абстрагуецца: прыгожае — брыдкае, маральнае — амаральнае. Гэты момант мне цяжка ўсвядоміць у эстэтыцы постмадэрнізму. Такія катэгорыі павінны існаваць. Калі ад іх спрабуюць абстрагавацца, то адвяргаючы прыгожае, прыходзяць да непрыгожага, адвяргаючы маральнае — да амаральнага...

Ірына Шаўлякова. Гэтыя крытэрыі ўсё-такі для кожнага індывідуальныя.

Іван Чарота. Мы зацyklіліся на наўнасіці стыльвых фармацый: абавязкова антыка, рэнесанс, класіцызм... Неабавязкова! Гэта тое самае, што патрабаваць ад кожнага чалавека, каб ён абавязкова прайшоў яслі, дзіцячы сад, пачатковую школу, сярэднюю, універсітэт, аспірантуру і крэмагоры... Мы прынялі схему, а чамусьці не ставіцца пытанне, наколькі яна ў прычыне ўласцівая кожнай нацыянальнай літаратуры. Асабліва славянскім літаратурам, у якіх зусім іншыя заканамернасці развіцця. Калі мы прымаем гэтую схему, прымаем і тое, што існуюць літаратуры вядучыя і “вядомыя”. Наконт гэтага давялося сварыцца нядаўна на маскоўскай міжнароднай канферэнцыі... Для мяне няма такой класіфікацыі літаратур, культур. Культура або ёсць, або яе няма. Яна развіваецца толькі па ўнутраных законах і самадастаткова.

Валянцін Акудовіч. Вось цікавае пытанне: ці дастаткова наша літаратура для нас? Калі яна дастаткова для нас, мы, значыць, “впереди планеты всей”. Таму што французы скардзяцца, што іх літаратура ім недастаткова, усе скардзяцца, а нам хапае... Даганяйце нас...

Іван Чарота. А мы скардзімся больш за французам, значыць, і тут мы наперадзе...

Барыс Пятровіч. Можна быць крытычным ці самакрытычным, але калі мы выходзім у свет, то павінны мець нешта за душой...

Валянцін Акудовіч. Літаратурны імперыі хочуць панаваць над усімі. Французская літаратурная імперыя, расійская літаратурная імперыя... Могуць уключыць у свой склад, але не дазваляць, каб, скажам, беларуская літаратурная імперыя ўзнікла.

Іван Чарота. Тут існуе неспадзёнае дзвюх асімілацыйных сістэм. І бяда — самаадчуванне кожнай невялікай нацыі ў суіснаванні з вялікімі. У “Заканадаўчых” літаратурах — то Грэцыя, то Рым, то Германія, то Францыя, то Лацінская Амерыка. І меншым народам трэба разумна да гэтага ставіцца.

Валянцін Акудовіч. Чым імклівей развіваецца літаратура, тым бліжэй яна да смерці.

Людміла Рублеўская. Гэта значыць, што ў нас наперадзе яшчэ вялікая перспектыва?

Іван Чарота. Каб таго ж Максіма Танка мела нацыя “заканадаўчай” літаратуры, яго бачылі б зусім інакш.

Валянцін Акудовіч. Мяне неяк запыталіся: чаму беларусы не маюць пісьменніка — Нобелеўскага лаўрэата? Калі б Кузьма Чорны жыў у Францыі ў сярэдзіне стагоддзя, то пісьменнік з такім патэнцыялам, калі ці не кожнаму віднаму французскаму пісьменніку давалі Нобелеўскую прэмію, напэўна быў бы Нобелеўскім лаўрэатам. У свеце ведаюць Барбюса, Хемінгуэя, а Гарэцкага з яго “На імперыялістычнай вайне” нават беларусы ведаць не хочуць.

Іван Чарота. Мне нагадвае гэта такую сітуацыю... У вельмі багатага дырэктара саўгаса — шафёр. Саўгас — мільянер, дырэктар — уладар вобласці... Шафёр, нежанаты хлопец гадоў дваццаці пяці, жыве з маці. Вось ён ездзіць з гаспадаром, які п’е, балюе. А затым хлопец вяртаецца дахаты і маці сваю ганяе па хаце, б’е і крычыць: Ну чаму ты не дырэктар саўгаса? І мы сваю літаратуру б’ём — “Чаму ты не еўрапейская?” Як аўтар ліста, з якога пачалася размова...

На гэтым гутарка за гарбатай у Шніпоў не скончылася. Скончыўся толькі гэты яе сканцэнтраваны пераказ. Удзельнікі літсалона дамовіліся сустракацца раз на месяц і на кожнае “пясяджэнне за гарбатай” запрашаць новага цікавага суб’ядна-

Таму — да сустрэчы на старонках “ЛіМа”.

Адагалоўкі

“І МЯНЕ ЗАБЛЫТАЛІ, І САМ Я ЗАБЛЫТАЎСЯ...”

Шаноўныя лімаўцы! Пішу гэты ліст з бальніцы, у якой знаходжуся з выпадку цяжкай хваробы. І так цяжка, балюча на душы, а тут яшчэ сёння ў паважаным штотыднёвіку “ЛіМ” мяне абразілі так, што месца сабе не знаходжу. Усё, што напісаў вам у рэдакцыю начальнік Дзяржаўнай геральдычнай службы з адміністрацыі Прэзідэнта РБ — перавернута з ног да галавы. Да ўдзелу ў конкурсе на апісанне сцяга і герба рэспублікі быў узяты верш мой “Сцяг рэспублікі”, напісаны ў 1956 годзе, самімі “канкурсантамі”, у прыватнасці, работнікам аддзела культуры Аляксандрам Віктаравічам Гурко. Яшчэ на пачатку гэтага года ён званіў мне нават у санаторый “Сосны” на Нарач, прасіў, каб я прадставіў свой тэкст. Я сказаў, што над вершам яшчэ трэба працаваць, у ранейшым варыянце ён не гадзіцца. Пасля вяртання ў Мінск мне зноў пазванілі на кватэру. З той жа адміністрацыі. Вось тут я, прызнаюся шчыра, зрабіў вялікую памылку, даў згоду ўключыць мой дапрацаваны верш для ўдзелу ў конкурсе пад дэвізам. Я нават не ведаў, якія ўмовы гэтага конкурсу і хто ў ім удзельнічае. Я імкнуўся палепшыць свой верш, выкарыстаў радкі з новых вершаў, якія пісаў раней на аб’яўлены конкурс для Гімна Рэспублікі Беларусь. Адным словам, і мяне заблыталі, і сам я заблытаўся. Сам сабе не магу дараваць, што паддаўся, як кажуць, “соблазну”. Але крыху пазней я зразумеў сваю памылку і напісаў ліст таму ж Гурко А. В. аб тым, што я адмаўляюся ад удзелу ў конкурсе і ад прэміі і прашу не друкаваць маіх тэкстаў. Няўжо гэтага мала? Чаму спадар Л. Насевіч нічога не гаворыць пра гэты мой ліст?

Прашу “ЛіМ” надрукаваць гэты мой ліст, каб рэабілітаваць сябе і перад рэдакцыяй і перад чытачамі, якіх я ніколі не падводзіў ні ў чым ні ў творчай працы, ні ў сваёй грамадскай дзейнасці. Шкада, што рэдакцыя надрукавала ліст Л. Насевіча, не звязавшыся са мною. Няўжо невядома, што адміністрацыя нашага Прэзідэнта і ўсе, што служаць ёй, ненавідзяць тых, хто адстойвае правы грамадзян на родную мову, здобываюць нацыянальнай культуры? Што я быў і ёсць і да канца застануся верным сынам сваёй Радзімы-Беларусі, за яе гатовы быў аддаць жыццё ў баях з ворагамі? Хай у гэтым не сумняваецца ніхто — ні мае блізкія, родныя людзі, ні чытачы, якім я падарыў дзесяткі сваіх чыстых, сумленных кніг.

Спадзяюся, што вы не пакінеце без увагі просьбу свайго даўняга аўтара, падпісчыка і былога супрацоўніка “ЛіМа”.

З глыбокай павагай
ваш Пятро ПРЫХОДЗЬКА

14 верасня 1996 г.

Рэспубліканская бальніца

Ад рэдакцыі

Мы, вядома, не маглі пакінуць без увагі просьбу Пятра Фёдаравіча і друкуем ягоны ліст. Хай чытачы ведаюць, што сітуацыя, звязаная з удзелам паэта ў неспрэстыжным конкурсе, выглядае ўсё ж не зусім так, як падаў яе сп. Насевіч. Атрымаўшы ягоны ліст, мы некалькі дзён запар намагаліся звязацца з П. Прыходзькам, адшукаць яго хоць бы па тэлефоне. На жаль, зрабіць гэтага не ўдалося. Пятро Фёдаравіч, аказваецца, трапіў у бальніцу...

ПРЫЗНАННЕ Ў ЛЮБОВІ

Адна са старэйшых беларускіх паэтэс Ганна Новік апошнім часам не шмат друкуецца, а ёсць жа ў яе творчых запасніках тое, што варта ўвагі. У гэтым пераконвае кніга Г.Новік “Мая Вілейшчына”, якая пачыла наўдана свет. Каб з’явіўся гэты зборнік-споведзь, парупіўся генеральны дырэктар акцыянернага таварыства “Інтэр-маркет”, дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь У.Варашнін, які фінансаваў выпуск кнігі, і выдавецкая група “Нэсі”, што паклапацілася аб падрыхтоўцы рукапісу да друку. За радкамі твораў Г.Новік — няпросты шлях нашай сучаснасці, якая ніколі не заставалася ўбаку ад жыцця. Г.Новік, як вядома, удзельніца рэвалюцыйнага руху ў былой Заходняй Беларусі, партызанскай сувязнай ў гады Вялікай Айчыннай вайны, старшыня калгаса, затым сельсавета ў пасляваенны час. Перажытым яна і дзеліцца з чытачамі. А яшчэ Г.Новік прызнаецца ў любові роднай Вілейшчыне, і гэта надае яе творам светлы настрой...

ПАМ'ЯЦІ УЛАДЗІМІРА
КАЛЕСНІКА

Мемарыяльная дошка памяці вядомага літаратара, крытыка, педагога прафесара Уладзіміра Андрэвіча Калесніка з'явілася на фасадзе дома N 10 па вуліцы Чапаева ў Брэсце, дзе ён доўгія гады жыў і тварыў. На адкрыццё памятнага знака сабраліся саратнікі і вучні У.А.Калесніка, кіраўнікі вобласці і горада, жыхары, студэнты ВНУ.

На здымку: выступае першы лаўрэат прэміі імя Уладзіміра Калесніка крытык Уладзімір Гніламедаў.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛТА

УСЁ ПРА
ЕЎРАПЕЙСКІЯ
ДЭМАКРАТЫІ

Здаецца, Чэрчыль сказаў, што не ведае горшага дзяржаўнага ладу, чым дэмакратычны, але нічога лепшага чалавецтва не прыдумала. Пры ўсёй нібыта парадаксальнасці такога сцвярджэння, відавочна, што толькі дэмакратыя, дэмакратычныя інстытуты з'яўляюцца лепшым проціадам таталітарызму з яго адмаўленнем правоў і свабод чалавека, ператварэннем яго ў вінік бяздушнай дзяржаўнай машыны.

Дэмакратыя ў свеце мае даўнюю гісторыю, на працягу якой яна перажывала ўзлёты і падзенні, пагрозы быць знішчанай на карані. А наогул найбольш трывалыя традыцыі мае еўрапейская дэмакратыя, хоць і яе не абходзілі і зараз не абходзяць пэўныя супярэчнасці і канфлікты.

Тым, хто цікавіцца асаблівасцямі развіцця станаўлення еўрапейскіх дэмакратычных інстытутаў можна было б параіць пазнаёміцца з кнігай "Еўрапейскія дэмакратыі", якая нядаўна выйшла ў Беларусі. Яе аўтар Юрг Штайнер — прафесар паліталогіі ўніверсітэта Паўночнай Караліны ў Чэйпэл Хіл (ЗША) і Бернскага ўніверсітэта ў Швейцарыі, паставіў сваёй задачай глыбокае і дасканалае даследаванне еўрапейскіх палітычных інстытутаў. Параўнаўчы падыход у выкладанні матэрыялу выходзіць за нацыянальныя і палітычныя межы і праводзіць аналогію паміж становішчам дэмакратыі ў Еўропе і Амерыцы.

У выданні дзецца падрабязны аналіз палітычнага становішча як у краінах былога савецкага блока, так і ў Германіі, Францыі, Вялікабрытаніі, Італіі і Іспаніі. Аўтар кнігі прапануе глыбокі, параўнаўчы аналіз палітычных сістэм Заходняй і Усходняй Еўропы, якія там склаліся пасля распаду Савецкага Саюза, расказвае аб набытках дэмакратызмаці, нацыянальных і этнічных пытаннях, ролі Еўрапейскага саюза і кансацыяналізму.

Надзвычай шырокае кола праблем, закранутых аўтарам кнігі, можа засведчыць нават адно толькі пералічэнне раздзелаў і частак выдання. Скажам, у раздзеле "Парламенцкія выбарчыя сістэмы" аналізуюцца гэтыя сістэмы ў Вялікабрытаніі, Галандыі, Швейцарыі, Ірландыі, Францыі і Германіі. Раздзел "Судовы нагляд" дае прадстаўленне аб судовых інстытутах Англіі, Германіі і Швейцарыі. Не праміне чытач і раздзел "Дэмакратызцыя ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе", дзе дзецца падрабязны палітычны аналіз станаўлення дэмакратычных сістэм пасля краху камуністычных рэжымаў у такіх краінах, як Венгрыя, Польшча, Чэхія, Румынія, Балгарыя, рэспубліках былога Савецкага Саюза.

Вялікую спажыву для розуму даюць і іншыя раздзелы кнігі. Адным словам, для палітолага — міжнародніка "Еўрапейскія дэмакратыі" могуць стаць незаманнай настольнай кнігай.

Застаецца толькі дадаць, што выйшла кніга ў серыі "Адкрытае грамадства", якое заснавана Беларускай фундам Сораса ў 1995 годзе. Пераклад з англійскай мовы на беларускую зрабіў І. Карпікаў. У ролі навуковага рэдактара выступіла Л. Чарнышова. Рэдактар выдання — К. Тарасаў.

М. З.

З ЗАБЫТАГА
ЗАСЕКА

Усё мацней зямное прыцягненне...
І долу хіліцца ўжо галава.
Жыццё мільгнула, бы адно імгненне!
Травінка згіне, будзе жыць трава.

Хай нараджаюцца для шчасця людзі,
І смех дзіцятка ўсё мацней гучыць.
Хай мір пануе, а вайны не будзе,
Хай сонца праўды над зямлёй гарыць!

Мяне ніхто не ўспомніць... і не трэба!
Як тых мільярды, што да нас жылі,
Рабы ці каралі былі...

Зямля пасцелькай ім, а дахам неба.
І я са тлену ўстаўшы, тленам стаў.
Я сонца бачыў — значыць існаваў.

23.2.81

З анёла днём віншую шчыра Вас!
Хай залаты лісток на плечы ападае...
Але над Вамі ўлады час не мае —
Як ружа Вы. Квітнейце ў добры час!

Над Вамі ураган вайны прайшоў суровы,
Шмат зведалі пакут, цяжкіх дарог...

Алесь ПАШКЕВІЧ

САДОЎНІК

Зазірі, шаноўны незнаёмец,
у мой сад, што восенню зацвіў.
З раніцы тут птушкі з дзюбаў пояць
першых немаўлят — пялёсткі сліў.

Ёсць прытулак дзіўны й незнаёмы
пад суквеццем вобразаў і слоў —
тут яна была ўжо, калі сонца
цалавала ў летапісах сноў.

Як ахвота — павяду на ўзвышша,
дзе валожкаў сум, дзе вінаград...
Нават золак зноўку ў неба выйшаў
асвяціць паэтаў вечны сад.

Дык заходзьце!
Вартавы ягоны,
хрышчаны спякотай і дажджом,
пакажу вам спелых вершаў кронь.
Хочаце — і ў свой нясеце дом.

Пацалуў мяне, любое неба,
ў непакорны няўрымсны віхор.
На вяршынях спакойных гор
што яшчэ ад жыцця мне трэба?!

Ды чуласць збераглі у сэрцы і гатовы
Вы сонцам адарыць, якое даў Вам бог.

Хай кожны новы дзень
Вам радасць пасылае,
І здзейсніцца задумы, залатыя сны,
А подласць скрытая старонкай абмінае.

І восенню бываюць дні вясны,
У думках я лячу да Вас нязменна
І, спадзяюся, гэта ўзаемна.

2. XI. 73

О, рэўнасць! Ты шалёная стыхія!
Прыносіш нам бяду, нібы чума...
Губляюць розум дурні маладыя
Ды літасці і мудрацам няма...

Здаецца, любіш ты нязменна,
І дыхае каханая табой,
Але хапае іскаркі адной —
І выбух адбываецца імгненна!

І веры падаюць цвярдзіні,
І сэрца гіне ад цяжкіх пакут,
І на зямлі няма ўжо святыні,
І смерць жыццю выносіць свой прысуд.

О, рэўнасць! Хто цябе прыдумаць змог?
Каварны д'ябал ці магутны бог?

27. X. 73

Твая усмешка — зайчык залаты,
Смех — хвалі ўсплёск гуллівы і лагодны,
Русалкай казачнай здаецца ты,
То чайкай дзікаю стыхіі гэтай воднай.

І я гляджу на ўзмахі дужых рук,
На цела гнуткае, бліскучае ад солі,
Жанчына, сонца і прыбою грук —
Ці ж ёсць што прыгажэй на свеце болей?!

Мажліва,
крытык зморшчыцца скептычна:
"Хе-хе... Куды старога павяло...
Для байкара — наогул незвычайна!.."
Такому крытыку я адкажу назло:
Пакуль жыў і сонца нада мною —
Усё люблю прыгожае, зямное!

За сотні вёрст, бы ў казачным паданні,
Мяне з табою лёс гарэзны звёў.

Восень зноўку санеты напіша
на афінскіх калонах дрэў.
Бацька-жывінь іх душы сагрэў,
і таму па-над паркамі — ціша...

Падары мне півоні карону
ў дыментах случанскіх рос
і кашулю пашый навырост —
абярэгам хай будзе да скону.

Бо за паркам, на храмым узвышшы,
даўганагая хвойка мая
на апалых лістах дывана
голкай-пёркам пасланне мне піша...

ВЯСНЯНКА

Знямогламу і хвораму вясной
да траўню шчырасці б
спрадвечнай далучыцца, —
бо што з таго, што й я махаў касой,
што й мне ў душу заглядвала ваўчыца?..

У час няпэўны ідалаў нямых
на сінім моры б сонцу памаліцца,
каб чуць, як па гадах маіх
складаюць песню сумную званіцы...

Каб кожную вясну зноў стукалі ў акно
каштаны — з зелянінаю на скронях, —
крыху расталае суквеццёў эскімо
ў спякоту весела працягвалі ў далонях.

АХВЯРНІК

Вымываюць дажджы
залатоўкі лістоты —
каб зіме заплаціць свой апошні аброк.
Іх — далоні вятроў заграбаюць употай
у скарбонкі снягоў, пад марозу замок.

А паэт-лістапад, сваім вершам-лістам
не дамогшыся лепшае долі,
ахвяруе іх ноччу вампірам-кастрам
і віхром сабе грудзі праколе...

Дазволь украсці пацалунак
у ветра, што яго забраў,

І гэта выпадковае спатканне
Згадала нам Дняпро і Магілёў.

Бары імшыстыя, азёры і крыніцы,
І мілагучную тубыльдаў гаману.
Бацькоўскі кут, які заўсёды сніцца,
І ў родную нас вабіць старану.

Дык не губляй жа веры і надзеі
І ўбачыш ты, мая зямлячка, зноў,
Насуперак вірлівым ліхавеем,
Хаціну матчыну, Дняпро і Магілёў.
Як ні было б нам добра на чужыне —
Смуткуем мы па дарагой Айчыне!

Перад табою я не спавадаўся,
Хача, як кожны, грэшны я душой.
Між намі чорт якісьці замяшаўся,
І разышліся мы тады з табой.

Сабе нідзе я месца не знаходзіў,
Сціскала сэрца боль усё мацней,
І з памяці твоей вобраз не выходзіў,
Рабіўся прыгажэйшым і мілей.

Мінула вечнасць! Раптам апаўночы
Трывожны і настойлівы званок,
Знаёмы голас, ласкавы, жаночы:

— Патрэбны ты мне, як вады глыток!
— І ты мне, нібы свежае паветра!
Жыві, каханне! А чарцей — у нетры...

1982

Лісце сухое кружыць над зямлёю,
І лёгкі сум агортвае душу.
Даўным-даўно рассталіся з табою,
І я старое больш не варушу.

Яно пакрыта тоўстым пластам пылу,
Яно зарыта ў памяці маёй.
І што было калісьці сэрцу міла,
Здаецца недарэчнаю маной.

Ці я кахаў, ці ты мяне кахала,
Ці то усё згадалася мне ў сне?
І ўсё, што сэрцы нашы хвалявала,
Сплыло з вадой імкліва на вясне.

Ах, як хацеў бы страцца я з табою!
Сухое лісце кружыць над зямлёю...

1982

калі, глытнуўшы жарсці трунак,
ступіла ты ў спакуснасць траў.

Да снегу раўнаваў цябе я,
сціскаючы свой злосны шал,
калі гуллівая завая
яго хавала пад твоей шаль...

Калі ж мы з зорак вінаграду
ўсю слодыч высмакчам з табой,
ты прычасці мяне паглядом
і солад выпіць свой дазволь.

ЧЫТАНКА

Разышоўся аблокаў дзор,
абудзілася ветру дыханне.
На пергамент скамечаны гор
мы запісваем верш пра каханне.

Промняў пёры ж выводзяць здавён
срэбна-сінім атрамантам мора
сказ пра вечнасць кароткіх дзён,
песню сагу аб шчасці і горы.

Неба з громам чытаць будзе ўслых —
і аднойчы лавандавым ранкам
для шчаслівых абранцаў сваіх
укладзе ў прыгажосцяў чытанку.

ПАРТРЭТ

Цябе змалёвалі начныя акварэлі
маіх спакусаў вечных і трывог —
пад аркаю, што ў люблінскім гатэлі.
І пэндзаль узнімаў, здалося,
сам Пан Бог:

хацеў, каб рыфмы —
вершаў менестрэлі —
на скрыжаваннях і чужых дарог
з крыштальнай смагай вобраз
твой сустрэлі,
каб смелаў любасцю
спатоліцца я змог.

...Пасевам фарбаў ажыла карпіна,
ад свежай руні Творца захмялеў.
А мы пад спеў арфічнага Тувіма
ідзём збіраць калоссяцвет залеў.

Аповесць "Яўсей-выбраннік" — гэта расказ пра лёс двойніка І. Сталіна. Сярод матэрыялаў на гэтую тэму, якія пачалі з'яўляцца ў друку прыблізна з 1987 года, быў і аб'ёмны артыкул канадскага журналіста Ільі Герола ў трэцім нумары літоўскай газеты "Форумас" за 1990 год. Сам савецкі дысідэнт, Герол расказаў у ёй пра сустрэчу з двойніком Сталіна Яўсеем Любіцкім, якога ён адшукаў у Душанбе ў 1961 годзе. Пажылы, хворы Любіцкі расказаў яму пра свой трагічны лёс. Яго, служачага з невялікага правінцыйнага гарадка, сапраўды ў той час вельмі падобнага на Сталіна, прымусілі да выканання ролі двойніка. Асуджаны ён быў у 1935 годзе, сям'я — знішчана. Рэабілітаваны ў 1953 годзе. Па дамоўленасці з Любіцкім, звесткі, матэрыялы пра яго журналіст апублікаваў у замежным друку толькі ў 1981 годзе, пасля смерці былога двойніка. Дакументальныя звесткі з артыкула І. Герола перш-наперш і выкарыстаны ў аповесці.

Аўтар

Леанід ПРАКОПЧЫК

ВЫПРАБАВАННЕ

СТАРОНКІ З АПОВЕСЦІ

Акрамя рэпетыцый у прысутнасці Круглова і Марыі Іванаўны (а гэта — шматлікія заўвагі, наказы, парады), у Лісянскага хутка ўвайшло ў правіла познім вечарам, калі на дачы ўсе ўжо спалі, зноў апрацаваць Яго форму, папярэдне, вядома, зацягнушы шторы і замкнушы дзверы. Гэта былі асаблівыя хвіліны ўнутранага, філасофскага асэнсавання сваёй ролі, свайго становішча двойніка вялікага чалавека. Яўсей Фаміч садзіўся перад люстэркам і зноў разглядаў свой адбітак і знаходзіў, што менавіта ў спакоі, калі яго не чапаюць, твар набывае — да чаго ён і імкнецца — мудры спакой і веліч.

Яўсей Фаміч і сам усё больш пераконваўся ў сваёй абранасці, знаходзячы доказы таму і ў неадольным жаданні (хоць усе блізкія былі супраць) насіць вусы, і ва ўчынку фатографа Лесіка, які ні з таго ні з с'яго, праз два месяцы пасля фатаграфавання, вывесіў яго вялікі партрэт у цэнтры вітрыны, і сваю даўною, пастаянную цікавасць да ўсіх партрэтаў ІВ, у чым ён раней некалі і сам сабе не прызнаваўся.

І вось цяпер — самыя спрыяльныя ўмовы для асваення вобраза: ён не толькі носіць асабістае адзенне, але і жыве побач з Ім, у яго доме, есць тое ж, што і Ён, дыхае з Ім адным паветрам! І як шкада, што ні з кім (рэжысёра Круглова ён выключаў) нельга падзяліцца гэтым адкрыццём, адчуваннямі! Як шкада, што яны памруць, знікнуць разам з ім!

Дарэчы, іменна ў такія моманты, стоячы перад люстэркам, Яўсей Фаміч нарэшце такі пераадолеў сябе — пачаў па-сапраўднаму, у зацяжку курыць (набіваць трубку, як і чысіць яе навучыўся раней, загадзя), адчуў і ацаніў водар — нешта менавіта паўднёвае — пах тытуню з маляўнічай кардоннай каробачкі з экзатычнай назвай "Герцагава флор".

Успамінаючы кадры прагледжанай напярэдадні кінахронікі, Яўсей Фаміч паўтараў перад люстэркам спакойны, скупы ківок ІВ, стрыманую ўсмешку — зубы ў яго амаль ніколі не відны. Уставаў, хадзіў, краем вока пазіраючы ў люстэрка. Ён зразумеў, што трэба вызваліцца ад скаванасці пры хадзе, ды і седзячы за сталом у крэсле, хаця адначасова і памятаць, што ў ІВ няма ніякіх лішніх рухаў: Ён мінімальна варушыць плячыма і рукамі і ў Яго вельмі скупая міміка.

А далей, нават пасля поўнага трэпеху, што будзе з ім? Калі адпадзе патрэба ў двойніку або падрыхтоўць іншага з мэтай бяспекі, страхоўкі? Не раз задумваўся над гэтым, у мінуты свайго начнога пазіравання перад люстэркам, Лісянскі.

...Нарэшце надыйшоў час першага выхаду Яўсея Фаміча ў касцюме ІВ, першай правёркі на людзях. Усё прадугледжана. Калі хто і заўважыць нейкае непадабенства, неадпаведнасць, то наўрад ці хопіць у яго смеласці падняць трывогу: а раптам памылка? Усё ж на такім выпадку — магчымага падазрэння, нават выкрыцця — быў падрыхтаваны варыянт: умешвацца Круглоў, усе ведаюць, што ён — рэжысёр, вольна глумачыць, што падазраваемы — акцёр аднаго з маскоўскіх

тэатраў, які па запрашэнні самога ІВ рэпесціруе, абжывае роль Сталіна тут, у найбольш набліжаных абставінах.

Лісянскі яшчэ з вечара ведаў, што час правёркі з Іосіфам Вісарыянавічам узгоднены і іх прагулкі ў двары і парку заўтра раніцай не супадуць. Было гадзін дзевяць — халодная, хмурая раніца. Давялося апрацаваць ужо прымераны, падрыхтаваны шэры, на цёплай падкладцы макінтош ІВ. Вырашана было, што Круглоў і Марыя Іванаўна будуць назіраць за ім — прымаць залік, як пажартавала Марыя Іванаўна — зверху, з веранды, таму аддалацца ад дачы, заходзіць у лес не варта, пажадана трапіць каму-небудзь на вочы непадалёк.

Сышоўшы з ганка, Яўсей Фаміч, як ІВ пры першай іх сустрэцы, прайшоў па асфальтаванай дарожцы ўздоўж сцяны і звярнуў на алею, што вяла да гаража. Ішоў няспешна, рукі за спіной, але ступаў цвёрда, упэўнена. Пакуль нікога не бачыў, вачэй было ціха. Нерухама стаялі адсырэлыя, чорныя сосны, рыпеў пад нагамі мокры жвір-гравій. І толькі выселеныя сініцы — парачка — суправаджалі яго, пералятаючы з галінкі на галінку і гучна пасвістваючы.

І вось, калі Лісянскі быў ужо непадалёк ад гаража, раптам адны з шырокіх гаражных варот са скрыпам адчыніліся і выйшаў — таксама ў плашчы і ў кепачцы — Кіруша, яго дарожны вартульнік, кампаньён Лісянскі ўздрыгнуў, ногі раптам аслабелі — хто-хто, а Кіруша яго ведае! Але знешне (і хутчэй не ад намагання, а ад страху) — ніякай рэакцыі, хапіла духу нават на тое, каб ўсміхнуцца: як жа — сустракае чалавека з персанала дачы. Кіруша таксама не разгубіўся і, не дайшоўшы некалькі крокаў, дакладна, як аддаюць рапарт, прывітаўся:

— Здраўствуйце, Іосіф Виссаріюнавіч!

Лісянскі ціха адказаў сваё "здраўствуйце" і, не затрымліваючыся, не спыняючыся, прайшоў міма. "Праехала!" Ні здзіўлення, ні страху Кіруша не праявіў, а ён жа, несучы тут службу, трэба думаць, нярэдка сустракае ІВ! Яўсей Фаміч спакойна ўздыхнуў і правёў далей на лоб, быццам здымаючы напружанне.

"Праехала. Значыць, падобны сапраўды..."

Не прыспешваючы кроку, Яўсей Фаміч па высыпанай гравіем нешырокай дарожцы абышоў пірамідку розных гаспадарчых пабудов, спыніўся, паглядзеў на карычневую гладзь азірца, якое раскінулася ў абрамленні чароту, і павярнуў назад, да дачы.

Можна было вяртацца, залік, напэўна, прыняты, але, задаволены сабой і асямелы, Лісянскі вырашае падысці яшчэ і да каравулкі — ярка-чырвонага доміка з двума скразнымі, як у прахадной, дзвярыма і вокнамі-амбразурамі ў кожнай сцяне. Тут пастаянна дзяжурылі двострое вайскоўцаў. А сама каманданцкая была недзе ў адміністрацыйным комплексе, там, пэўна, месціўся і начальнік варты. Патрулі на тэрыторыі парку і ахова на самой дачы паводзілі сябе даволі-такі скрытна, асабліва не выстаўляліся,

так што сустрэць вартавога або дзяжурнага было не так проста. Таму Лісянскі і вырашыў спецыяльна наблізіцца да варот, каб прыцягнуць увагу. Вядома, яго хутка "засеклі", і калі Яўсей Фаміч падышоў да каравулкі, на нейкі дзесятак метраў, дзверы расчыніліся і на парозе, як зязюля ў гадзінніку, узнік дзяжурны — бравы, у туга падперазанай гімнасцёрцы і ў фуражцы хлопца. Ён выцягнуўся і аддаў чэсць:

— Здраўствуйце, товарищ Сталин!
Унутры ў Лісянскага нешта салодка абарвалася — "прыняў"! Ён спыніўся, усмінуў вочы, маўляў — а, гэта вы! —

зноў паўтараў ужо выразна, упэўнена сваё "здраўствуйце", пацвердзіўшы яго кіўком галавы і, не мяняючы тэмпу, заклаўшы левую руку за спіну, пайшоў проста да дачы.

"Ніякіх больш рэпетыцый, трэніровак — яго без усялякіх сумненняў і ваганняў прымаюць тыя, хто бачыць, сустракае ІВ ледзь не кожны дзень! Час зажыць і нармальным жыццём. Але — ці можа яно быць цяпер нармальным? Заўтра ж пачнем глядзець кватэру! Гэтым разам Круглоў не адкруціцца..."

Яўсей Фаміч прайшоў праз паўцёмную віталіню з некалькімі дзвярыма, з дзвярма — у розных канцах — лессвіцамі. Як заўсёды, у віталіні нікога, хаця паўзмрок усё роўна нейкі насцярожаны, кожны, хто ўваходзіць сюды, несумненна, "праглядаецца", фіксуецца. Падняўся па звыклаў ужо, засланай дываном лессвіцы, але і на верандзе нікога не было. Зайшоў у клас — вось дзе яны: пачырванелы, быццам выслухаўшы вымову, Круглоў стаяў перад тэлефонным столікам, трымаў трубку, ківаў і прыгаворваў:

— Так, так, Іосіф Вісарыянавіч...

Марыя Іванаўна стаяла побач і не зводзіла з яго вачэй, улоўліваючы змены твару, інтанацыі ў голасе Круглова.

— Так, шэфства застаецца да пачатку, ня усяго добрага, Іосіф Вісарыянавіч! Нарэшце Круглоў павесіў трубку і стомлена сагнуўся, абaperся рукой на тэлефонны столік.

— Што, Кока, што ён сказаў? — Марыя Іванаўна ўчапілася яму ў плячо.

— Фу-ух, — разгінваючыся, шумна выдыхнуў лішнія паветра Круглоў. — Усё, віншую вас, дарагія, — перамога! — ён абхапіў, пацалаваў Марыю Іванаўну ў лоб. — Таксама назіраў. Задаволены. Гаворыць — ад душы пасмяяўся!

Круглоў хутка падышоў да Яўсея Фаміча, які так і стаяў сярод пакоя, хацеў яго абняць, але раптам адхіліўся, напэўна, стрымала форма ІВ, і толькі моцна, удзячна паціснуў яму руку.

Але выпрабаванні на сустрэчах з персаналам дачы не закончыліся. Яшчэ адзін і вельмі няпросты, адказны экзамен наладзіў Яўсею Фамічу сам ІВ. Дакладней, Ён толькі падаў Круглову ідэю — прадставіць двойніка каму-небудзь з Ягоных блізкіх саратнікаў. Не для гутаркі, вядома. Проста арганізаваць кароткую сустрэчу, але пажадана ў памяшканні.

Калі Лісянскі даведаўся, што плануецца прадставіць яго самому Варашылаву, перапахоўваўся не на жарт і пачаў адмаўляцца.

— Па касцюме, знешне, адчуваю, я гатовы, згодны, — глумачыў ён Круглову, — але зразумейце: я не паспеў яшчэ паспраўднаму ўжыцца ў вобраз, не гатовы яшчэ ўнутрана, маральна. Усё вельмі хутка, усё адразу? На гэта патрэбны тэрмін. Раптам маршал задасць, напрыклад, пытанне дзяржаўнай важнасці або пачне пра нешта дакладваць? Як мне паводзіць сябе? Уцякаць ад яго? Давайце хоць на некалькі дзён адкладзем эксперымент, папрацуем, падрыхтуем магчымыя варыянты. Баюся, не вытрываю, сарвуся.

— Яўсей Фаміч, вытрымаеце! Трэба!

— раптам, як ён гэта ўмеў, Круглоў стаў сур'ёзным, загаварыў безапеляцыйна: — Вы што, не чулі, хто задумаў, хто прапануе сустрэчу? Пра адклад, а тым больш пра адмену не можа быць і гаворкі. Нам застаецца адно — падрыхтаваць і правесці аўдыенцыю як мага лепш, каб ІВ зноў застаўся задаволены і канчаткова даярыўся свайму незвычайнаму і, трэба прызнаць, таленавітаму памочніку. Гэта значыць — вам...

Прайшло два дні. Надвор'е стаяла дрэннае. Неба з раніцы і на ўвесь дзень зацягвалі шэрыя хмары, ішоў надакучлівы дождж, так што Яўсей Фаміч амаль не выходзіў з дачы. Праўда, з'ездзіў з Кругловым у Маскву — таксама мокрую, цёмную і нарэшце агледзелі на бульвары ля Чыстых Прудоў выдзеленую яму кватэру. А на трэці дзень, раніцай, адбылося правяральнае з'яўленне Яўсея Фаміча перад Варашылавым. Дэманстрацыя была задумана, як даволі жорсткі, хаця, можа, і адпаведны нормам іх былога рэвалюцыйна-канспіратыўнага жыцця, розыгрыш блізкага саратніка-сябра.

Напярэдадні вечарам ІВ па тэлефоне папрасіў свайго Кліма прыехаць на дачу раніцай к адзінаццаці гадзінам — ёсць справа. Тады ж вечарам — рана сцягнула, запалілі святло, — яны з Кругловым спусціліся на першы паверх у кабінет, куды павінны былі правесці раніцай Варашылава. Як і іншыя памяшканні на дачы, кабінет аказаўся вялікі, доўгі, у ім было дзве дзвярэй — адны насупраць другіх, абцягнутых карычневай скурай, вялікія заштораныя вокны. У вугле стаяў сярэдніх памераў пісьмовы стол з запаленай настольнай лямпай і б'елым тэлефонным апаратам. Побач — тумбачка-этажэрка, на паліцах — некалькі кніг. Над пісьмовым сталом вісела вялікая, ярка размаляваная карта Савецкага Саюза. На другой, глухой сцяне ў рад былі вывешаны партрэты Маркса, Энгельса, Леніна. А пасярод стаяў вузкі, доўгі, напэўна, метраў восем-дзесяць, стол, акружаны паўмяккім, з высокімі спінкамі крэсламі.

Тут жа, на месцы будучага дзеяння, яны дэтальна абгаварылі, удакладнілі праход Яўсея Фаміча і, акрамя таго, увялі ў яго сціплы лексікон два словы — "Ізвіні, минутку!", аб'яднаны ў адну фразу-просьбу. Скажаць яе, па-першае, трэба было як мага цішэй, па-другое (тут ужо нікуды не дзенешся) — з акцэнтам: няхай не вельмі яркі, але акцэнт неабходны. Яны вычленілі з задуманай фразы ўсе чатыры гукі "і" і вызначылі ім адпаведны падфарбоўкі, дзе пад "ы" — "і", дзе над "э" — "э". Са сталінскім акцэнтам (Круглоў лічыў, што выдатна валодае ім) фраза павінна была гучаць: "Иызвэни, мынутачку!" Некалькі разоў асобна кожнае слова, потым цалкам фразу вымаўляў Круглоў, а за ім паўтараў, капіраваў Яўсей Фаміч, пакуль настаўнік, нарэшце, не вызначыў:

— Добра! Толькі, калі ласка, як дамовіліся — ціха і не вельмі ўцямна, быццам голас прастуджаны або баяць зубы. Ну, а мяркуючы па тым, што гаворыць будзе мімаходам, то незразумелая скорэгаворка апраўдана, натуральная...

Сама ж сцэна выстройвалася наступным чынам: Варашылаў прыязджае к адзінаццаці, заходзіць у кабінет, тут ён ці прысядзе да стала, ці будзе хадзіць, а, можа, і стаяць ля карты. У пяць-дзесяць мінут дванаццатага праз дзверы, што ля пісьмовага стала, з'явіцца Яўсей Фаміч — ІВ.

"Здраўствуй!" — ні ў якім выпадку не "здраўствуйце" — яны на ты, набліжаецца, а, можа, Варашылаў пойдзе насустрач, паціскае яму руку. Цяпер, што б Клімент Яфрэмавіч ні сказаў ці спытаў, вы тут жа вымавіце сваю адзіную, уданым выпадку сакрамэнтальную фразу — "Иызвэни, мынутачку!", і спешна праходзіце праз увесь кабінет да другога выхаду. Усе паводзіны, інтанацыя голасу павінны быць такія, быццам Ён раптам усю гэтую нешта тэрміновае. Ну, што трэба аддаць распараджэнне, ці забыўся папрасіць, каб ім падалі ў кабінет снеданне...

А потым, праз некаторы час, зойдзе сапраўдны Іосіф Вісарыянавіч, не мае значэння, калі і ў якім касцюме — паспеў пераапрацаваць. Яму вядома, ужо агаворана, што перад яго з'яўленнем скажа двойнік, так што Ён лагічна прадоўжыць размову. Ну і вядома, гэта ж асабісты заказ: з самага пачатку Ён будзе сачыць за ўсёй сцэнай — ёсць такая магчымасць...

(Працяга на стар. 12)

МАЛАЯ
АЛЬТЭРНАТЫВА
З МІНСКА

На самы канец жніўня тром беларускім спектаклям выпала ўраціць публіку горада Севастопалю. "Моцарт і Сальері", "Камедыя..." ды "Выкрадальнікі вясёлкі" былі прыняты тут з самымі добрымі ўражаннямі, пра што і засведчыў анішлаг (аншлагі) у гарадскім тэатры імя А. Луначарскага на 790 месцаў. Акцёраў памятаюць у горадзе добра — па фестывалі "Херсанескія гульні", 1995 года. Тады яны прадставілі Альтэрнатыўны тэатр. Цяпер называліся Малым тэатрам з Мінска. "Мінскім малым тэатрам"? — перапытала я ў Ігара Забары, аднаго з вядучых актёраў. "Каб далучыць да назвы "мінскі" тэрмін заплациць вялікія грошы. У далыхах, — адказаў Ігар. Былія актёры Альтэрнатыўнага, цяперашняга Малага тэатра, іх не маюць. Што абсалютна натуральна. Ненатуральнаю можа падацца абазначанаму глядачу змена шыльды, прабачце, назвы тэатра, але задаволім і вашу абазначанасць, спадарове: пэўным непаразуменні між мастацкім кіраўніком тэатра Вітаўтасам Грыгалюнасам і калектывам выявілі, што назва "Альтэрнатыўны" цяпер належыць Вітаўтасу і толькі яму — як аўтару ідэі тэатра пэўнага кірунку. Яна запатэнтавана. Таму, пакуль непаразуменні маюць месца, назва будзе існаваць... як бы тут дакладней выказацца... сама па сабе, а калектыву — сам па сабе. Новаму мастацкаму кіраўніку тэатра, абранаму трупам, памянённаму ўжо Ігару Забару, як чалавеку памяркоўнаму, але ў пытаннях мастацкіх прынцыповаму больш за што іншае цяпер, рупіць... абнаўленне сцэнічнага актёрскага гартэрба. Бо пра гэта казалі нават на глядацкай канферэнцыі севастопальскія глядачы ды прэса. Хацелі нават сёе-тое падарыць...

Такім чынам, пільнуюцца афішаў. Там цяпер будзе стаяць "Малы тэатр". Рэпертуар — знаёмы ды любімы. Месца сустрачы і адкрыцця сезона вызначыцца неўзабаве.

Жана ЛАШКЕВІЧ

На здымку: сцэна са спектакля "Камедыя..." У. Рудава.

Фота Віт. АМІНАВА

ПАЗНАЁМІЛІСЯ
З ТВОРЧАСЦЮ
НЭЛЫ ШЧАСНАЙ

Надзвычай шматлюдна было 2 верасня ў выставачнай зале Наваполацкага краязнаўчага музея. Тут вучні школ горада праводзілі сваё свята "Дзень ведаў". Амаль 700 вучняў змаглі пазнаёміцца з творчасцю выдатнай мастачкі, ураджэнкі старажытнага Полацка, Нэлы Шчаснай. На выставе шырока прадставлены жывапісныя палотны, графіка, вырабы са шкла.

Адкрыццё выставы адбылося з удзелам самой мастачкі, а пры закрыцці экспазіцыі плануецца абмеркаванне творчасці Н. Шчаснай, сустрача яе з выкладчыкамі і студэнтамі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, дзе таксама экспануюцца творы зямлячкі.

І. КАЛІНОЎСКІ,
дырэктар Наваполацкага
краязнаўчага музея

ЯГО СЦІПЛЫ СЛЕД

Пятро Дудо пайшоў з жыцця ў 47-гадовым узросце (нарадзіўся 4 верасня 1911 года ў вёсцы Забалацце цяперашняга Лепельскага раёна). З 1935 года служыў у Чырвонай Арміі, скончыў Камуністычны інстытут журналістыкі імя С. М. Кірава (1940). З 1940 па 1941 год рэдагаваў у Беластоку газету "Вольная праца". У гады вайны — палітработнік, супрацоўнік армейскіх выданняў, а з 1949 года працаваў карэспандэнтам акруговай газеты "Во славу Родины". Першыя нарысы і апавяданні П. Дудо з'явіліся яшчэ ў 1934 годзе. Выдаў аповесць "Першы салют" (1958), напісаў сатырычную камедыю "Чортаў тузін".

НА АТРЫМАННЕ ДЗЯРЖАЎНАЙ ПРЭМІІ БЕЛАРУСІ

"ХАРОШКІ" — ГЭТА ХОРАША!

На Беларусі, пэўна, няма чалавека, які ніколі не чуў бы пра ансамбль "Харошкі". Больш чым за дваццаць гадоў свайго існавання гэты калектыву заваяваў сімпатыі і прызнанне аматараў народнай музыкі і танца, якія ведаюць, што выступленне "Харошак" — гэта заўсёды яркае свята, заўсёды падзея. Вось і сёлета два вечары запар Дзяржаўны фальклорна-харэаграфічны ансамбль "Харошкі" выступаў з аншлагам, прадставіўшы дзве лепшыя свае праграмы: "Па старонках "Полацкага шшытка" і "Бывай, XX стагоддзе!".

Ужо за паўгадзіны да першага ж канцэрта людзі пачалі лішні білецік, "упаляваць" які было амаль немагчыма.

І вось шчаслівыя ўладальнікі білетаў, увайшоўшы ў залу, занялі свае месцы, патухла святло — і дзейства пачалося. Так, так, менавіта дзейства, іначай і не назавеш цудоўны харэаграфічны спектакль, заснаваны на музыцы "Полацкага шшытка". Цішыню глядзельнай залы прарвалі першыя зазыўныя гукі ражкоў, сцэна асвятлілася, і перад намі паўсталі, як на старадаўняй мініяцюры, некалькі пар, якія застылі ў галантывых паставах сярэднявечнага прыдворнага танца. "Вечар у замку" — так называўся першы нумар спектакля, харэаграфічная наваля, і глядачы сапраўды маглі ўявіць, што прысутнічаюць на званым вечары нейкага знатнага беларускага сямейства. Дамы і кавалеры ўвасаблялі сабою прыгажосць і раскошу, іх манерам і касцюмам пазайздросціў бы сам кароль. Ціха лілася незвычайная старадаўняя музыка, пары рухаліся, быццам фарфоравыя статуэткі, якія ажылі.

Пасля такога цырымоннага танца-знаёмства на сцэну вышлі танцоры ў народных стракатых касцюмах і з вясёлымі падскокамі і карагодам выканалі "Танец рамеснікаў". Музыка гэтага нумара нечым нагадала водгулле папярэдняга танца, нібыта паказваючы на агульны выток і ў народнага, і ў "шляхетнага" мастацтва. Імпальсіўныя, агністыя рытмы "Танца рамеснікаў" асабліва добра ўспрымаліся пасля размераных рухаў танцораў на "Вечары ў замку".

Потым зноў змена жанру: жартоўны танец "Закаханы ахоўнік", пабудаваны на забавуны спалучэнні марша і полькі. Значоўчата страката, нават аляпавата апрануты ахоўнік, блазнуючы, рухаўся пад гукі бравуражна марша, але варта было з'явіцца юнай сялянцы — і ахоўнік закахаўся, пачаў "паляваць" за гарэзай. Ды ўсё дарэмна — дзяўчына выслізгвала з рук няўдалага кавалера; хоць у канцы яна зліталася і, падышоўшы да забавнага ахоўніка, паклала ягоныя рукі сабе на стан, і наваспечаная пара весела затанцавала польку, якая да таго ж была пародыяй на шляхетныя цырымонныя танцы! Гэты нумар настолькі спадабаўся ўсім, што публіка ў нецярпліваці ўзарвалася апладысмантамі, не дачакаўшыся яго апошняй ноты.

Парадавалі "Харошкі" не толькі харэаграфічнымі нумарамі, але і інструментальнымі кампазіцыямі: і вакалам. Асабліва запомніліся віртуозныя цымбалісты, якія пастаянна суправаджалі выступленні танцораў і выконвалі асобныя п'есы, і энергічныя скрыпачы. Музыка, з аднаго боку, даволі разнастайная, была вытрымана ў адным ключы, ды і ўсе кампазіцыі, як інструментальныя, так і харэаграфічныя, вылучаліся стыльвым адзінствам, і выступленне ансамбля "Харошкі" ўспрымалася як цэласны спектакль.

Глядачы, што сабраліся на канцэрт, у захапленні крычалі "брава", без стомы апладзіравалі і шчасліва ўсміхаліся. Гэтыя ўсмішкі былі красамойней за шматслоўныя пахвалы, але я ўсё ж рызыкнула звярнуцца да прысутных: "Як вы ставіцеся да "Харошак"? "Што новае для вас адкрыла праграма "Па старонках "Полацкага шшытка"? "На што вы звярнулі ўвагу ў канцэрце?"

Вось адказы маіх суразмоўцаў:
Н. І., гідрагеолаг:

— Я лічу, што кожны, хто глядзіць выступленне ансамбля "Харошкі", атрымае сапраўднае задавальненне. Я заўсёды наведваў іх канцэрты і заўсёды захапляўся майстэрствам танцораў. На гэтай праграме я ўпершыню, і мне спадабаўся сам каларыт старадаўніх замкавых сцэн, вельмі дакладна перададзены ў танцы. І, вядома ж, нельга не адзначыць яркія, маляўнічыя касцюмы.

Святлана Пятроўна Вінакурава, саветнік, кансультант адміністрацыі прэзідэнта РБ:

— Вядома, я люблю "Харошкі", хоць ужо даўно не наведвала іх канцэрты, і гэтую праграму ўбачыла ўпершыню. Мне цяжка даваць ацэнку, я не прафесіянал у галіне харэаграфіі, але ўпэўнена, што ансамбль "Харошкі" — гэта наш нацыянальны здабытак. І гэта вялікае шчасце, што ў рэспубліцы ёсць такі ансамбль.

Вольга Парфіяновіч, навучэнка музычнай школы:

— Дагэтуль я бачыла выступленні "Харошак" толькі па тэлевізары і на "жывым" канцэрт трапіла ўпершыню. У першую чаргу мне кінуліся ў вочы цудоўныя касцюмы! І, вядома, дзівоснае выкананне песень, стварэнне шляхетнай атмасферы. Узнікае адчуванне, нібы ты сапраўды апынуўся ў тых часах і бачыш сваіх продкаў. Я абавязкова буду наведваць усе наступныя канцэрты "Харошак".

Міхаіл Андрэевіч Корнаш, пенсіянер:

— "Харошкі" я люблю і наведваю ўсе іх канцэрты. Бо ў ансамблі танцююць дзве мае дачкі: Оля і Лена. Я думаю, што іх работа памагае адчуць сабе шчаслівым, прыносіць вельмі многа станоўчага. А праграма "Па старонках "Полацкага шшыт-

Валянціна Гаявая

ка" дае ўсведамленне свайёй гісторыі, гэта ўзнаўленне мастацтва старых часоў і сувязь з сучаснасцю.

Арманда Брыто, выкладчык з Каліфорніі:

— Я проста ў захапленні! Я ўвогуле займаюся вывучэннем фальклору, але не чакаў убачыць такое! Мне цяжка назваць найбольш упадабаны нумар, але магу сказаць, што ўсе выступленні былі выдатнымі, і танцы і песні. І яшчэ я ўражаны багаццем і прыгажосцю касцюмаў.

Вyslухаўшы гэтыя захопленыя водгукі выпадковых глядачоў, я вырашыла даведацца, што ж думае з нагоды такога трыумфу сама мастацкі кіраўнік ансамбля "Харошкі". Валянціна ГАЯВАЯ зазначыла:

— Лічу, што гэта быў звычайны канцэрт. Так прымаюць глядачы ўсе нашы выступленні. Галоўнае адозненне "Харошак" ад іншых фальклорных калектываў — прафесіяналізм. І калі ён ёсць у нас у дастатковай ступені, прызнанне публікі занадтамаернае. Я сама працую поруч з тымі з нашага ансамбля, хто займаецца стварэннем касцюмаў і апрацоўкай музыкі (гэта Ніна Сашко, Марына Сідарава, Сяргей Хвашчынскі, Васіль Купрыяненка і іншыя). І калі яшчэ ніхто не ставіў танцы на матэрыяле "Полацкага шшытка", то гэта павінна была зрабіць я.

Назваўшы Валянціну Іванаўну Гаяваю духоўным цэнтрам ансамбля, я пачула ў адказ: "Перш за ўсё я балетмайстар і рэжысёр, гэта мая праца, гэта мае жыццё".

Пажадаем гэтай творчай жанчыне поспехаў, бо яе мастакоўскія знаходкі належаць усім нам, яны дапамагаюць адчуць харавое жыццё, прыгажосць чалавека нават у самыя складаныя моманты гісторыі.

Святлана БЯЛЕВІЧ

"РУСКАЯ ДАЧКА БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ"

Былае, жыццё працякае павольна і роўна, як ціхая мелкаводная рака па раўніне, другое — уецца, быццам страката стужка, напоўненая мноствам дробных падзей і фактаў, з якіх цяжка выдзеліць галоўнае. А вось пакаленню нашых дзядоў і бацькоў дасталося і хуткасці, і журбы, і значнасці, і яркасці, нават у самым паўсудзённым. Мяжой, што раздзяліла жыццё на дзве няроўныя часткі, стала другая сусветная вайна, якая абзначыла месца кожнага, яго сапраўдныя адносіны да Радзімы.

Для Людмілы Цімафеевай — артысткі Рускага драматычнага тэатра Літвы, якая нядаўна адзначыла сваё 80-годдзе (яна нарадзілася і атрымала тэатральную адукацыю ў Ленінградзе, дэбютавала ў тэатры юнага глядача ў Мінску), тады, у 1941 годзе, пытанне "Што рабіць?" не ўзнікала. І яна разам з мужам, таксама артыстам Уладзімірам Палцеўскім, пайшла ў беларускія лясы, у партызаны. Тры гады Л. Цімафеева была падрыўніцай: мінірвала дарогі, падрывала шпалы, масты, і хто, акрамя яе самой, ведае, колькі разоў яна была на валаску ад смерці, рызыкавала жыццём.

Пасля вайны шэсць гадоў працавала ў Пінскім тэатры. З самага пачатку дзейнасці тут абзначыўся шырокі спектр сыграных роляў — ад гераічных да рознахарактарных, камедыйных. Побач з Любоўю Яравой і Соф'яй Кавалеўскай у аднайменных п'есах К. Транёва і Бр. Тур — хітрая Сюзанна ў камедыі Бамаршэ "Жаніцтва Фігара", свавольная Шурка ў "Ягоры Бульчовы" М. Горкага, какетлівая Смелыя ў "Талентах і паклонніках" А. Астроўскага. І вобразы адважных сучасніц — Кацярыны ў "Партызанах" К. Крапівы, Гарлахвацка ў камедыі "Хто смеяцца апошнім" К. Крапівы, Валя ў "Рускіх людзях" К. Сіманова і іншыя.

Аб тым, як яна іграла ролі свае, сведчыць пісьмо глядачкі з Беларусі, якое беражліва захоўваецца ў альбоме артысткі, ужо пажайцелае ад часу. Глядачка піша аб сваіх уражаннях ад спектакля "Соф'я Кавалеўская"

і называе Людмілу Паўлаўну самым шчаслівым чалавекам за тое, што ёй удалося стварыць вобраз такой цудоўнай жанчыны.

Затым было шэсць гадоў працы ў Віцебскім тэатры імя Якуба Коласа.

"Спачатку, як прыехала ў Беларусь, было цяжка, не ведала беларускую мову, але дапамагло асяроддзе, шмат чытала беларускіх класікаў", — успамінае Л. Цімафеева.

З 1957 года Людміла Паўлаўна — артыстка Рускага драматычнага тэатра Літвы. Жыццядасны талент, прыгажосць, майстэрства адразу вызначылі яе месца ў таленавітым, яркім калектыве, прыцягнулі ўвагу рэжысёра, так што толькі за першыя дзесяць гадоў яна сыграла каля сарака роляў.

Першыя гастролі на цалінныя землі Казахстана пераканалі ў тым, што Л. Цімафеева і Ул. Палцеўскі не толькі добрыя актёры, але і цудоўныя партнёры, таварышы, якім можна даверыцца.

Умовы паездкаў і выступленняў былі цяжкія, а яны, прайшоўшы суровую партызанскую школу ў Беларусі, лёгка пераносілі цяжкасці і дапамагалі другім.

Ніколі не сумуючая ў жыцці, абаяльная і заразлівая на сцэне, Людміла Цімафеева ўмела адгукнуцца на чужую бяду, а сваю бяду глыбока схаваць у сэрцы, хоць плётка па прычыне яе бяды было дастаткова: гісторыя зыходу з сям'і мужа была гучнай, доўгай і пакутлівай для іх абодвух. Цяжка перажывалі і іх партызанскія сябры з Беларусі, абвінавачвалі Уладзіміра Палцеўскага. Але трэба аддаць належнае абедзвюм жанчынам, удзельніцам гэтага класічнага тухавольніка: адна сваімі разумнымі паводзінамі ў стварэння сітуацыі зберагла бацьку для любімай ім дачкі, другая — у час зразумела, што немагчымы варыянт адчування любімага чалавека ад прашлага, і не толькі не спрабавала яго адарваць ад дачкі, але і ўвесь час дапамагала ёй.

З тае пары прайшло шмат гадоў. Даўно

стала дарослай дачка Іра і вырас унук Алег. Ірына Палцеўская сёння — вядомы ў Вільні ўрач. Яна бясконца любіць і паважае сваю маці, жанчыну з такім добрым сэрцам, што ўмела самааддана хаваць і дараваць, з годнасцю здзейсніла свой грамадзянскі і мацярынскі подзвіг, змагла зберагчы для дачкі незаплямлены воблік бацькі. Хто знае, можа і сакрэт даўгалецця — у душэўных якасцях чалавека, у яго альтруізме, пачуцці асабістай годнасці, у шчырасці.

Леакадзія МІЛАШ,
настаўніца беларускай школы г. Вільні

А СА СВАІМІ СПАТКАЦЦА НЕ ВЫПАЛА

Поспех не пакідае Уладзіміра КІН-КАМІНСКАГА ў спектаклі Беларускага тэатра імя А.Венгеркі "Эмігранты" паводле С.Мрожака. Прыканцы сёлета мая ды ў чэрвені ён, выконваючы сваю ролю, наведваў Нью-Йоркскі фестываль усходнеэўрапейскіх тэатраў. Сэнс якога, як вынікае з назвы, у тым, каб амерыканская публіка ды спецыялісты знаёміліся з тэатральнай культурай Усходняй Еўропы, асабліва яе адметнага былога сацыялістычнага блока. Чэхі ды славакі пераймалі сербаў ды македонцаў, украінцы — палякаў ды харватаў... Дзякуючы палякам на фестывалі быў прадстаўлены і адзін беларус. У асобе Уладзіміра Кін-Камінскага. Польская дыяспара прымала сваіх артыстаў выдатна, у захапленні была і ўкраінская нью-йоркская суполка, якая наведвала ці не ўсе славянскія спектаклі, амерыканцы спачатку ціха дзівіліся спробе, ды што там — адметна ўвасобленаму намаганню іграць спектакль на дзвюх мовах, польскай ды беларускай, а потым гучна і праз прэсу выказалі ўхвалу. Што глядзчы, што спецыялісты. Рэжысёр Анджэй Якімец, здаецца, мусіў быць вельмі задаволены. Асабліва тым, што ігралі на Манхэтэне ў Мастацкім цэнтры, сярод вірлівага й незалежнага размаітага тамтэйшага людзінскага мастацтва. На сцэне, што суседзіцца з майстэрнямі мастакоў, залай пантамімы, балетнымі класамі, драматычнымі ды рознымі іншымі студыямі. Хоць Манхэтэн — дзелява частка Нью-Йорка, але ж Мастацкі цэнтр карыстаецца вядомасцю і пэўнай папулярнасцю. Там, напрыклад, можна і спектакль замовіць (!), або драме ды балету злучыцца ў адзінае шоу (на паказ гэты можа трапіць потым хоць чатыры тысячы, хоць чатыры сотні галавак, іхняя колькасць творцаў часцей за ўсё абыходзіць). Уласна зала для спектакляў (разлічана на чатырыста глядачоў) — з рухомымі модулямі, з адметным рыштункам светлавым ды гукавым...

— Асабіста мяне, — удакладніў Уладзімір, — уразіла культура працы на сцэне і абыходжання са сцэнай. Ніякіх цвікоў ды малаткоў, як у родным нацыянальным купалаўскім, — хай бы хто з тамтэйшых актэраў паспрабаваў на нашай першай беларускай сцэне папоўзіць на каленях, як я ў "Курыцы"... Там усё з лёгкіх сплаваў, усё на шрубках ды шрубачках, адмыслова складаецца, збіраецца; парадак, як на маю думку, дык узорны, няма страху ні перад сафітамі (а раптам лясне, ды ў вока?), ні перад неўразумеласцямі малавядомае мовы (перакладчыкі стараюцца і да, і пасля спектакля).

...У любым далёкім незнаёмым горадзе папершпачатку пачуваешся чужаніцай. Высноўваю такое, бо хораша паездзіць па гастролях яшчэ з бацькамі (артыстамі купалаўскага тэатра. — Рэд.). А нідзе не было мне так лёгка, як у "горадзе жоўтага д'ябла": наша прапаганда перастаралася, на кантрасце з колішнім саветкім запалохваннем я пачуваўся ўраўнаважана і вольна. Не пабачыў ні змогу, ні жахлівых аўтамобільных могілак, ні рабаўнікоў... Пэўна, зашыліся перад маім прыездом. Затое нью-йоркская зеляніна, паветру, усмешкам Мінск можа пазаздрасціць... Смешна прымала мытня ў аэрапорце: бамбіза-негр, выконваючы прафесійны абавязак, праглядаў на маніторы эмцыява майё валізы. Будаўнічую каску, сякеру, старасвецкі імбрык, старавечную лямпу... Уразіўся напраўду, ажно перапытаў, маўляў, куды я ўсё гэта, навошта?! Якімец толькі адно

сказаў: гэта — тэатр. І трэба ж, мытня... шчасліва так зарагатала.

...Дэкарацыі маніравалі самі. Дапамагалі амерыканскія актэры. А мы хваляваліся як... на чужыне. Перш-наперш трохі скарацілі тэкст Мрожака, — гэта была ўмова фестывалю, амерыканскі глядач, казалі нам, аддае перавагу інфармацыі, а потым ужо — румзы ды энкі. Усяго сыгралі тры спектаклі. У журы сядзелі прадзюсеры, рэжысёры, актэры ды нейкія тэатральныя босы — нават з Бродвэю. Паведамлілі адразу, што прызы размяркоўваюць не адны чыннікі журы, але і глядзчы: пішучы на спецыяльных картках, каго ды што ўпадабалі. Не ведаю яшчэ, што там нам прысудзілі, бо толькі прыканцы верасня з'явіцца вынікі, — Манхэтэн; бачыце, таксама ўсіх адначасова прыняць не можа. Падобны фестываль ладзіцца раз на два гады (ужо другі раз) і такая сістэма з'яўлення-змены труп задавальняе глядачоў: і выбар багаты, і спяшца на злом галавы няма куды. А пераможцы запрашаюцца на наступны фестываль.

Не буду хаваць: нас ухвалілі. І мяне, і партнёра майго Ежы Лушча, і выбар намі п'есы (рэалістычнай), і асабліва выкананне. Далі зразумець, што славянскі тэатр вельмі моцны, амерыканцы на гэта не забываюцца, вылучаюць узровень актэрскага выканання. Сталага веку амерыканскі рэжысёр, адгаварыўшы свае ўхвалы, раіў моцна дзякаваць... камуністычнаму мінуламу, маўляў, лепей-гораі, але мастацтва збераглося, падтрымлівалася, датавалася,

Шмат хто з актэраў Манхэтэнскага мастацкага цэнтра працуе... для душы або каб не забыцца на прафесію. А жыве зусім з іншых заняткаў. Чакае свайго часу... Я не жартую: нават самыя невядомыя публіцы студыі ды тэатры спраўна наведваюць прадзюсеры і рэжысёры. Шукаюць сабе герояў для брадвэйскіх пастацовак, сур'ёзна адглядаюць пачаткоўцаў, высноўваюць... І да мяне пасля другога спектакля падышлі прадзюсеры. Як высветлілася, запраسیць да ўдзелу ў нейкім праекце, нават кантракт (!) мелі, каб агаварыць... Наша алякунка Мэрлін пераклала ім, перш-наперш, што спадар Кін-Камінскі дужа блага размаўляе па-англійску. Гэта іх уразіла больш за спектакль. Параілі навучыцца ды вяртацца, кантракт, маўляў, будзе чакаць. А ў спектаклі, як высветліла наша Мэрлін, іх проста скаланулі слёзы майго персанажа. У сцэне, дзе ён успамінае пра жонку, пра дзяцел, кажа, што тут, на эміграцыі, жыве як сабака... Сказалі, што так дакладна выконваць патрабаванні... не, жаданні рэжысёра няшмат хто патрапіць. Бо, паводле іх, плакаў я не тэхнічна, а сардэчна! Вучыцеся плакаць, беларускія артысты...

Вядома, па амерыканскіх гасцях мы пахадзілі. Паглядзеў я, як жывуць і як працуюць там на сцэне: жывуць лепш... як іграюць. На сцэне якраз бракуе жыцця тэатральнага, хоць і рухаюцца шмат, і, дарчы, рухаюцца адметна.

...Бачыў нашага Сашу Дзянісава (былы актёр купалаўскага тэатра. — Рэд.). З дачкою. Даша ўжо вырасла, выдатна займаецца ў

прэстыжным каледжы. Рыхтуецца навучацца ва ўніверсітэце. Яе хвароба, з-за якой Дзянісаў мусіў кінуць купалаўскую сцэну, ужо не такая пагрозлівая ды неадольная. Працуе ён шмат, цяжка працуе... Не па прафесіі. Работы там, здаецца, на ўсіх хопіць. На доўгія гады. А марыць Саша... пра дом, пра любы свой хутар беларускі. Так усё перагукнулася з "Эмігрантамі"! Саша ж маю ролю выконваў у спектаклі Мікалая Пінігіна, — калі яшчэ! Прышоў на наш спектакль, паглядзеў ды расплакаўся. Я быў прапанаваў, сыграй, маўляў, трэці спектакль! Згадай! Адмовіўся. Зашмат часу мінула...

Наймоцныя уражанні — ад Метрапалітан-музея ды ад прыёму ўкраінскай суполкі. Украінцы тамтэйшыя запрасілі на банкет. Селі з іхнім старшыней у даўжэзны "бьюік" (амерыканцы верныя сабе: хоць і цяжка паркавацца, але машыны ў іх большыя як параводы). Сам старшыня — у вышыванай украінскай сарочцы, у тэхаскім габардзінавым фрэнчы, каўбойскіх ботах — дзеля зручнасці. Сядае, уключае магнітафон. І што я чую? Джаз? "Ніч яка місячна"...! А потым — пра Дніпр шырокі! А сам — у трэцім ужо пакаленні амерыканцаў. А размаўляе — па-украінску, па-руску, па-польску! І прыняць нас украінцы пастараліся. Жадалі Беларусі волі ды добрых суседзяў.

...Крытыкі хоць і не апанавалі, але нас з Лушчам у твары запамнілі. Крытыкі ў асноўным амерыканскія, але былі і польскія, і нават з Канады. Загаворвалі пра наведванне Чыкага, — наступным разам нас там будзе чакаць ды прымаць. А вось спаткацца са сваімі, з беларусамі, у Нью-Йорку не выпала. Надта спяшаўся, калі выбіраўся з Мінска, нават тэлефонны нататкі дома пакінуў. Сам вінаваты. Хоць амерыканская прэса паведамляла найдакладна: актёр Кін-Камінскі, горад Мінск, тэатр імя Янікі Купалы, сумесны польска-беларускі праект...

Уладзіміра КІН-КАМІНСКАГА
распытвала Жана ЛАШКЕВІЧ

Фота Аляксея ІЛЛІНА

СВЯТА — РАРЫТЭТ?

СВЕТ АДЗНАЧЫЎ СТО ГАДОЎ З ДНЯ ВЫЗВАЛЕННЯ КІШЭНЯЎ КІНАГЛЕДАЧОЎ АД ГРАШОВЫХ ЗНАКАЎ

Сяргей ФЯНЕНКА, наш суайчыннік, сябра, таварыш ды калега, стваральнік ды ўтрымальнік знакамітага ці не на ўсю Беларусь кінаклуба "Постэлітарнае кіно", воляю лёсу ды з-за прагі да навукі апынуўся ў слаўным горадзе Амстэрдаме. Пайшоў, мовім так, пуцявінаю нашых слаўных на ўсе стагоддзі ды кштальты чалавечай дзейнасці суайчыннікаў. Пакуль што Сяргей — у чарговы раз студэнт, праўда, папершпачатку вывучае галандскую мову, каб потым працягваць навучанне па абранай спецыяльнасці. Ягоны клуб у былым памяшканні Альтэрнатыўнага тэатра, вядома, няма каму падтрымліваць ды ўтрымліваць, але што будзе, калі Фяненка, вывучыўшыся чарговы раз, вернецца? Пакуль што ён, дасылаючы свой матэрыял, абяцае працяг. Матэрыял, дарчы, хоць і надта доўга дабраўся з Амстэрдама, не страціў ні гумару, ні надзённасці, ні інфармацыйнай вартасці. Так што, спадзяёмся, чакаць працягу будзем разам.

Браткі (па розуме), пакіньце свае слімазры на камізэльках выпадковых сяброў! Перажылі ж і мы з вамі свята-рарытэт: 28 снежня 1995 года кінамастацтва стукнула 100 гадоў! Рарытэт — таму што ўявіць сабе 100000-гадовы юбілей харзаграфіі ці выяўленчага мастацтва дужа цяжка...

Хоць і з кінаюбілем узніклі прадбачаныя цяжкасці. Кожны глядач, які паважае сябе, проста абавязаны спытаць: "А чаму, уласна, 28 снежня 1995? Як гэта? Што за трасца?" І сапраўды, а чаму, напрыклад, не 22 мая 1991 або не 22 сакавіка 1995? Дзве апошнія даты — зусім не плён майёй здаровай фантазіі, а навукова даведзены факт. Менавіта 22 мая 1891 года вядомы цікаўнаму чытачу Томас Эдысон наладзіў у сваёй лабараторыі кінасеанс для гасцей жонкі. Але мерапрыемства гэта было вельмі ўжо келейным: тым днём у Эдысонаў гасцявала 147 дам з Нацыянальнай федэрацыі жаночых клубаў (баюся, што амерыканскія феміністкі ўжо адсвяткавалі стагоддзе кіно 4 гады таму). Галівудскія босы маглі б загуляць і 14 красавіка 1994 года. І на тое ў іх была б важкая прычына: каля п'яцот жыхароў Нью-Йорка паглядзелі кіно ў гэты памятны дзень, вядома, 100 гадоў назад. Праўда, для паказу аднаго-адзінага фільма Эдысону спатрэбіўся цэлы дзсятаяк надта ўжо эксперыментальных праектараў. І, нарэшце, 22 сакавіка 1895

года слаўныя браты Люм'еры паказалі кароткаметражку пра рабочых, якія жыццярэадна пакідаюць фабрыку іхняга бацькі, — пры дапамозе самага, што ні ёсць, банальнага кінапраектара.

Дык па якім праве такое звычайна размаітае чалавечтва ў адзіным парыве святкуе нараджэнне кіно менавіта 28 снежня? А таму, што якраз у гэты лёсавырашальны і эпахальны дзень вышэйзгаданыя браты Люм'еры наладзілі ў Парыжы ("Гранд кафэ", бульвар Капуцынаў, 14) публічны сеанс, скарыстаўшы той жа трывяльны праектар і прымусіўшы такі глядачоў, якія нічога не падазравалі, раскашэліцца. Вось яна — разгадка тайны, якая ледзяніць душу! Вось яна — праўда жыцця! Падумай, чытач! Сканцэнтруйся, адцягніся і зноў падумай! Галоўным чынам пра тое, якую ролю ў нараджэнні і развіцці кінамастацтва іграюць грошы.

10—20 мільёнаў долараў за фільм — даўно ўжо частка працоўных будняў зорак Галівуда, 100 мільёнаў у той самай валюце па выніках кінапракату — зусім не рэкорд для прадзюсераў. А цяпер дастаньце, калі ласка, са свайго кюфэра адкладзеную на чорны дзень доларавую банкноту. Вызваліце сваю фантазію ад ланцугоў рэальнасці і ўявіце сабе кучку, якая складаецца са 100 мільёнаў такіх самых зялёных паперак. Што, рукі самі пацягнуліся да ўяўнай кінакамеры,

а ў галаве адразу ж нарадзіўся немудрагеліста закручаны сюжэт з супакаляльнай канцоўкай? Выпіце валяр'янку. Ваш сюжэт напэўна ўжо экранізавалі ў Галівудзе.

Я ўпэўнены: вас, паважаны чытач, таксама насцярочыла, што кожны раз, калі крытыкі з садамазахісцкім задавальненнем кажуць пра смерць кіно, яны маюць на ўвазе выключна незалежны, толькі аўтарскі кінамастацтва. На слабыя спробы пацікавіцца здароўем Галівуда, сам Галівуд назменна адказвае: "Не дачкаецца". Я не раз спрабаваў палюбіць main stream cinema (кіно ў струмені) — так на Захадзе пляшчотна называюць фільмы, знятыя па галівудскіх стандартах, — але не здолеў. Ну не атрымалася ў мяне, не атрымалася. Ці то на малекулярна-біялагічным узроўні штосці не сыходзіцца, ці то набор храмасом не той. Не ведаю. Суцяшае толькі тое, што ў сваёй нелюбові я не адзінокі. Гэта мне настойліва падказвае колькасць і якасць глядачоў праграмы "Элітарнае кіно" і клуба "Два трохкутнікі", для якіх, галоўным чынам, я ўсё гэта і пішу.

Я ўпэўнены, што і несамотнага мяне, і шматлікіх вас літаральна разарвалі смутныя сумненні: "Дык на чым жа трымаецца аўтарскае кіно?" Вышэйшая гістарычная адукацыя вучыць мяне: як належыць, на трох кітах. Ва ўсякім разе — у Еўропе, дзе мы з вамі геаграфічна атайбаваліся. Першы кіт — талент і адчайная смеласць рэжысёраў. Другі — культурныя цэнтры і сетка кінастатраў "Euro cinema" (тут, у Амстэрдаме, іх каля двух дзсяткаў). Таленты жывуць у любых кліматычных зонах, затое кінастатры "Euro cinema" — з'ява неаўтарная. Дзякуючы фінансавай падтрымцы Еўрапейскага супольніцтва і ўласнага ўрада, яны бессаромна і, не пабаюся гэтага слова, рэгулярна паказваюць незалежнае амерыканскае, аўтарскае еўрапейскае, азіяцкае, афрыканскае і нават рускае кіно (напрыклад, "Макарава" Хаціненкі ці "Стамлёных сонцам" Міхалкова. Трэці кіт — фонды Еўрасупольніцтва ("Euro Media", "Eurimages"), галоўная мэта якіх — фінансаванне сумесных еўрапейскіх кінапраектаў. Плюс дзяржаўныя праграмы развіцця нацыяналь-

най кінамастацтва. Асабліва моцная яна ў францускай грошы перападаюць і в'етнамцаў, і афрыканцаў, і рускіх (Міхалкову, Дыхавічанаму, Луначыну і многім іншым). Але існаванне вышэйпералічаных кітоў набывае глыбінны сэнс, вядома ж, толькі ў моры глядацкай цікавасці. На жаль, мора гэтае мялее на вачах. Адліў на еўрапейскіх берагах стаў з'явай гранічнай. Суша ў асобе тэлебачання і відэа агрэсіўна наступае з усіх бакоў. 9—10 тэлеканалы перыядычна паказваюць грандыёзнае кіно. На відэа заказаць і, што яшчэ больш дзіўна, праз тыдзень атрымаць усё, што душы (або целу) заўгодна. Каштуе гэта, праўда, не танна (30—40 долараў), але і кошт кінабілетаў злосна кусаецца (8—10 долараў). Акрамя таго, навука і тэхніка зусім ашалелі: удасканалена ўсё, на што вочы глядзця. Тэлеэкраны пашыраюцца, гук робіцца ўсё больш аб'ёмным (сістэмы "Dolby Stereo" і "pro Logic"), якасць відэазапісу рэзка паляпшаецца (лічбавыя камеры і відэамагнітафоны), камп'ютэрныя тэхналогіі і віртуальная рэальнасць замяняюць праўдзінную жыццё!

Не падохайцеся, паважаны чытач. Кіньце валідол. Магчыма, вазьміце ў руку чарку. Змяніце грывасу жаху пераможнай усмешкай. Аўтарскае кіно не згуляе ў тэлекрыніну, а плаўна ператворыцца ў відовішча для абраных (мой жыццёвы досвед настойліва сігналізуе, што гэтае ператварэнне недзе ўжо адбылося). Еўропа пакуль супраціўляецца, але ўсе астатнія ўжо здаліся. І нічога ў гэтым страшнага няма. Не засмучае ж вас, што канцэрты Рыхтэра і парты не праходзяць на стадыёне "Дынама" а выстаўкі абстрактных экспрэсіяністаў чытаць не наладжваюць на ВДНГ. У кожным выпадку, у той час, як вы пільна ўглядаеце гэтыя радкі, аматары аўтарскага кіно ў Еўропе не папоўняюць радуіцца новым фільмам Эміра Кустурывіч ("Андрэграунд"), Мацье Касавіча ("Нянавісць"), Кена Лоуча ("Зямля і свабода"), Жунэ і Каро ("Горад згубленых дзяцей"). І проста адметнай магчымасці адсвяткаваць у цесным коле сабратаў па розуме стагодддзе іх улюбёнага відэа мастацтва. Дык давайце не апуськаць келіхі, чаркі і іншыя прыстасаванні для гэтай справы ёмістасці, успомніўшы пры гэтым дарагіх сэрцу рэжысёраў, актэраў і іх фільмы.

Працяг, хутчэй за ўсё, будзе...

Сяргей ФЯНЕНКА

Мінск—Амстэрдам

У беларускую культуру не перастаюць вяртацца новыя імёны. Вось і яшчэ адно імя, не столькі невядомае, колькі забытае, неацэннае вернута ва ўжытак — Аркадзь Астаповіч (1896—1941), беларускі мастак, выдатны графік, пейзажыст, тонкі лірык, які, як ні хто, змог увасобіць у сваіх творах настрой беларускай прыроды, характаваў беларускіх людзей. Не дзіўна, што ў часы, калі ад мастацтва патрабавалася сацыяльная заангажаванасць, усяляеце завабляе новага грамадскага ладу, карціны А. Астаповіча былі неактуальнымі, а пазіцыя мастака — нават падазронай. Нездарма нейкі час (на шчасце, нядоўгі) Аркадзь Астаповіч паспытаў бальшавіцкай турмы.

Загінуў мастак на самым пачатку Вялікай Айчыннай вайны, у 45-гадовым узросце. Сёлета, 1 кастрычніка, спаўняецца 100 гадоў з яго дня нараджэння. Да гэтых угодкаў было прымеркавана адкрыццё мемарыяльнай шыльды, якое адбылося 11 верасня ў вёсцы Навасёлкі Пухавіцкага раёна. Менавіта тут, у высковай школе, у 20-я гады мастак выкладаў малюванне, менавіта з Навасёлкамі звязаны самы яркі перыяд яго творчасці, менавіта мясцовыя жываліныя краявіды натхнілі Астаповіча на стварэнне яго лепшых карцін. Сёння ацалелі толькі два будынкі, звязаныя з імем мастака — гэта згаданая Навасёлкаўская базавая школа і былы будынак 9-й школы ў Мінску, дзе А. Астаповіч выкладаў у 30-я гады і дзе будзе ўстаноўлены яго бюст. Месца пахавання мастака на сёння невядомае.

Для Навасёлкаўскай школы, дзе цяпер вучыцца каля ста дваццаці дзяцей, ушанаванне памяці Аркадзя Астаповіча — вялікая падзея. Нацыянальны мастацкі музей падарыў школе невядомую выставу карцін мастака, створаных у свой час у Навасёлках — мясцовыя краявіды, многія з якіх пазнавальныя і зараз, партрэты дзяцей — вучніў гэтай школы 1925 года. Ініцыятарам ушанавання памяці мастака з яўляецца Нацыянальны мастацкі музей, невядомы грошы дзеля гэтага дало Міністэрства культуры. Аўтар дошкі — малады скульптар, студэнт IV курса Беларускай акадэміі мастацтваў Павел Вайніцкі. Ён працаваў на дабрачынных пачатках, што сімвалічна — бо Аркадзь Астаповіч у свой час таксама шмат што рабіў бесхарысна і самаахвярна.

На адкрыцці дошкі прысутнічалі родныя мастака — плямніца, маскоўская мастацтвазнаўца І. Т. Нырсевава, дарчы, ураджэнка вёскі Навасёлкі; унучка А. Астаповіча А. Смірнова, нявестка М. Астаповіч, супрацоўнікі Нацыянальнага мастацкага музея на чале з дырэктарам Ю. Карачунам, старшыня Беларускага фонду культуры У. Гілеп, вядучы спецыяліст па выяўленчым мастацтве Міністэрства культуры І. Мятліцкая. У імпрэзе прынялі ўдзел настаўнікі і вучні Навасёлкаўскай школы.

Думаецца, што памяць пра славітага настаўніка назаўсёды застаецца на Пухавіцкай зямлі, а імя і творы мастака Аркадзя Астаповіча стануць вядомымі кожнаму, хто цікавіцца беларускім мастацтвам.

Фота Д. Казлова

ІШОЎ АД ПЕРАЖЫТАГА

Іван Шальманаў да свайго 60-годдзя не дажыў. Нарадзіўся ён 5 верасня 1936 года, памёр 10 ліпеня 1993 года. Родам з вёскі Каромка Буда-Кашалёўскага раёна. Скончыў Рогінскую сярэднюю школу (1955), Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве (1981). Апошні час працаваў на Беларускім радыё. З першым апавяданнем "Сябры" І. Шальманаў выступіў у 1960 годзе на старонках газеты "Чырвоная змена". У 1969 годзе выдаў першую кнігу "Дзень пачаўся", якая была прыхільна сустрэта крытыкай. Другой кнігай І. Шальманава стала аповесць "Цагельня" (1977). Напісаў шэраг нарысаў, а асобныя апавяданні з'явіліся ў часопісе "Маладосць" пасля смерці пісьменніка. У сваіх творах ён найперш ішоў ад перажытага. А давялося і ў арміі служыць, і слесарам працаваць, і качагарам, пакуль выбраў журналісцкую сцяжыну.

ПАМЯЦІ РУСКАГА ДРУГА

У гэтыя залатыя вераснёўскія дні паэту Міхаілу Дудзіну было 60 гадоў. Яго пранікнёная лірыка ўвайшла ў вялікую літаратуру ў апаленым і прастрэненым шынялі з гераічнага вострава Ханка, з блакаднага Ленінграда. На ўсю краіну загучалі яго "Салаўі", лірыка і пазмы. А ён не выходзіў з бою да канца вайны. З гадамі стаў кіраўніком Ленінградскай пісьменніцкай арганізацыі, дэпутатам Вярхоўнага Савета РСФСР, Героем Сацыялістычнай Працы. Вышэй за ўсё ён нёс званне паэта. Адна за адною выходзілі яго мудрыя, з дасканала вывераным шчырым словам кнігі.

У кожнай рэспубліцы былі ў яго сябры — яго перакладчыкі, ён — іх перакладчык. Ён сябраваў з многімі беларускімі паэтамі свайго пакалення, перакладаў Броўку, Танка, Куляшова, Панчанку.

Для мяне была вялікая асацою перакласці на беларускую мову кніжку вершаў Дудзіна "Пасля спаткання". У

прадмове да яе Міхаіл Аляксандравіч прызнаваўся: "Шчыра палюбіў братоў-беларусаў і іх паззію". Мы таксама любілі яго, любілі і любім звонкі, чысты, глыбокі, шматкалерны свет яго паззіі.

Не стала Дудзіна 31 снежня 1993 года. Прапанаў два яго вершы ў маім перакладзе.

Сяргей ГРАХОЎСКИ

Міхаіл ДУДЗІН

УЛАДА

Не дасць і самы мудры рады
Таму, што прагне толькі ўлады,
А вырваўшы ўладу з бою,
Нацешыцца не можа ёю.
Счарнеюць ад такой улады
Зямля і неба, як ад здрады.
Над прорвай свечку запалю

І Усявышняга ўмалю:
"Шчаслівы буду я і рады,
Калі не траплю ў пашчу ўлады".
1977 г.

У прыродзе за зменаю — змена:
Зноў на досвітку кружыцца снег.
І хочацца крыкнуць: "Алена!"
У гарбатых сумётаў разбег.

У замеці тычкі праралі
Да самай лясной паласы,
Сустрэчнае рэха схавалі
У снежных узорах лясы.

І толькі над ноччу глыбокай
Сузор'я гарыць вастрыё.
Святло твай зоркі далёкай
Праходзіць праз сэрца маё.
1964 г.

ВЫПРАБАВАННЕ

(Працяг. Пачатак на стар. 9)

Назаўтра, каля адзінаццаці гадзін, па яшчэ невядомай унутранай лесвіцы яны з Кругловым спуścілься ў паўцёмную перад кабінетам віталёню. Круглоў на дыбачках падышоў да дзвярэй, прыпаў да нейкай патаемнай шчыліны і, хутка адхінуўшыся, жэстам загадаў Яўсею Фамічу ўваходзіць.

Высокія дзверы, як толькі ён націснуў на ручку, ціха і лёгка адчыніліся. Убачыўшы Варашылава, Лісянскі зрабіў два-тры крокі насустрэч і адразу сказаў — "Здравствуй...". У кабінете было не вельмі светла, з трох акон толькі на адным расунуты шторы — напэўна, спецыяльна. Варашылаў сядзеў, чакаў недзе ў сярэдзіне стала. Ён рэзва падняўся, заўсміхаўся... Яўсей Фаміч за тыя секунды, пакуль праходзіў, паспеў разгледзець яго круглы, дагледжаны

твар з кароценькай шчотачкай вусоў, хвалістыя валасы. Ён быў у падперазана-най ваенным рамянем гімнасцёрцы, на шырокім адправаваным каўняры — малінавыя вулгы нашываў, праз плячо — раменьчык партупеі і злева адзін ордэн. Як на партрэтах, выліты...

Лісянскі, не дайшоўшы два-тры крокі, спыніўся, узяўшы чамусьці за падбародак — нейкі бессэнсоўны жэст-прыкрыццё, і сказаўшы, прастуджаным голасам: "Иызвэни, мынутачку!", пайшоў уздоўж стала далей, пачуўшы следам: "Добра, каю!"

Але Лісянскаму не суджана было спакойна выйсці з кабінета. Ён раптам пачуў, што нехта ўвайшоў услед за ім. Азіраўся: у расчыненых насьцеж дзвярах стаяў і ўсміхаўся — белыя зубы свяціліся пад вусамі — сам Іосіф Вісарыёнавіч.

— Што, не пазнаеш? — зычна spy-

таў Ён.

Варашылаў пільна паглядзеў на Сталіна. Потым з цяжкасцю, быццам яму звало шыю, павярнуў галаву ў бок Лісянскага, які спыніўся ў канцы стала, і зноў перавёў позірк на Іосіфа Вісарыёнавіча. Не зводзячы з яго пільных вачэй, Клімент Яфрэмавіч вобмацкам злавіў спінку бліжэйшага стула, змог падсунуць яго, сеў на край і — раптам рэзка, ніц уткнуўся ў стол, рукі абмяклі і павіслі...

Лісянскі акамянеў. Не ведаючы, што рабіць, ён паглядзеў у твар Сталіну. Той не заўважаў яго і працягваў усміхацца Варашылаву, спачувальна ківаючы галавой:

— Э-эх, Клім, шутак, нэ панымаеш, нэт... Дайце маршалу вады! — сказаў невядома каму, крута павярнуўся і выйшаў.

І СЛОВА КАМЕНЬ ТОЧЫЦЬ...

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

лозунгаў, іншай нагляднай агітацыі і г.д. і яшчэ. Ці не кожны дзень Аляксандр Лукашэнка падпісвае ўказы аб сацыяльнай падтрымцы асобных катэгорый насельніцтва — бюджэтыкаў, пенсіянераў, інвалідаў і г.д. Намер тут ясны — прыцягнуць на свой бок частку насельніцтва. Але ж адкуль бяруцца гэтыя грошы? Згадваюць нейкія пазабюджэтыя фонды, паходжанне якіх досыць цьмянае. Відаць, хутчэй за ўсё існуе, акрамя афіцыйнага, яшчэ нейкі неафіцыйны бюджэт, якім распараджаецца асабіста прэзідэнт. А гэта ўжо з'яўляецца дзяржаўным злчыствам.

— Нядаўна прэзідэнт заявіў, што замарозіць цэны. Дарэчы, абяцае ён гэта не першы ўжо раз. Але пасля чарговага "замарожвання" яны пачынаюць расці яшчэ хутчэй.

— Робіцца гэта для таго, каб паказаць людзям, што кіраўнік дзяржавы нібыта здольны дырыжыраваць працэсам цэнаўтварэння. Але гэта — для легкавертаў. Гэта, як кажучы, мы ўжо праходзілі, калі ў былым СССР панавала камандна-адміністрацыйная сістэма, калі само словазлучэнне — рынкова адносіны — атаяскавалася з "загниваючым" буржуазным Захадам.

— Казырная карта Аляксандра Лукашэнка — заключаны ім дагавор аб дружбе і супрацоўніцтве з Расіяй. Ён вабіць многіх людзей.

— Я таксама за яго галасаваў у парламенце. Але час паказаў, што нашы адносіны з вялікай усходняй суседкай зайшлі ў тупік. Да прыкладу, мытны саюз у тым выглядзе, якім ён задумваўся, фактычна праваліўся. Ва ўсякім разе, нам ад яго карысці амаль ніякай. Калі ў Мінск на пачатку года прыязджаў віцэ-прэм'ер урада Расійскай Федэрацыі спадар Більшакоў (цяпер ён першы віцэ-прэм'ер),

беларускі бок было заікнуўся аб некаторай карэцыі мытнага саюза, каб ён нека ўлічваў і нашы інтарэсы. У адказ сп. Більшакоў усміхнуўся. Не больш, як фікцыя, і так званы "нулявы варыянт", паводле якога Расія нам даравала нашу запазычанасць за пастаўкі газу. Недзе адзін мільярд трыста мільянаў долараў. Але аказалася, што і тут не ўсё проста. Я прысутнічаў на сустрэчы з кіраўніком "Газпрама" — ці не самай буйной у свеце недзяржаўнай карпарацыі па здабычы газу, Рэмам Вяхіравым, які без усялякай дыпламатыі заявіў, што Барыс Ельцын, скасаваўшы доўг Беларусі "Газпраму", павінен быў кампенсаваць яму звязаныя з гэтым выдаткі. Пакуль што гэтага не зроблена, заявіў Вяхіраў, а нам трэба плаціць зарплату газаздабытчыкам, транспарціроўшчыкам і г.д.

Я выступаў на сесіі Вярхоўнага Савета, перад падпісаннем дагавора з Расіяй. Сказаў, што буду за яго галасаваць, але папярэдне нам усім трэба ўсё добра абмеркаваць, падлічыць, прааналізаваць. Інакш дагавор ператворыцца ў простую дэкларацыю аб намерах. Што і атрымалася. Трэба ўлічваць і тое, што, як я ведаю з першых крыніц, у нашага прэзідэнта не склаўся адносіны ні з Барысам Ельцыным, ні з Віктарам Чарнамырдзіным. Відаць, сваю ролю ў гэтым адыграла тое, што Аляксандр Рыгоровіч не вельмі спышаўся падтрымаць Ельцына ў час апошніх выбараў Прэзідэнта Расіі.

— Выступаючы на адным з перад-выбарчых мітынгаў, Барыс Мікалаевіч досыць рэзка адазваўся аб дзеяннях Лукашэнка падчас правядзення ў Мінску маніфестацыі, прысвечанай дзесятым угодкам чарнобыльскай трагедыі. Арышт некаторых удзельнікаў маніфестацыі расійскі прэзідэнт расцаніў, як парушэнне правоў чалавека.

— Вось з такім багажом Аляксандр Лукашэнка ідзе на рэфэрэндум.

— Але, тым не менш, рэйтынг прэзідэнта не зніжаецца і гэта адзначаюць многія незалежныя наглядальнікі. Яго па-ранейшаму падтрымлівае досыць шмат людзей. Асабліва ў сельскай мясцовасці, дзе ён — "свой". А тым часам усё большыя абароты набірае прапагандысцкая машына па стварэнні са спадара Лукашэнка вобраза гэткага "бацькі нацыі". Выявы яго пачалі друкавацца нават на паштоўках, паштовых марках. З раніцы да вечара з радыёрэпрадуктараў льецца аліўя прэзідэнту Лукашэнку, яго партрэты штодня глядзяць з газетных палос, лавіцца і тыражуецца кожнае сказанае ім слова. Адным словам, на вачах ствараецца культ асобы.

— Усё гэта разлічана на невуцтва людзей, іх грамадзянскую глухату.

— І якое тут выйсце?

— Трэба ісці ў народ, прасвятляць яго, адкрываць вочы на праўду, растлумачваць людзям, што чакае краіну, калі тут усталюецца дыктатарскі рэжым.

— І людзі пачуюць?

— Абавязкова пачуюць.

— Эх, Уладзімір Пятровіч, як тут не згадаць славітага мандэльштамаўскага радкі, напісаныя больш за шэсцьдзесят гадоў таму: "Мы жывем, под собою не чуя страны, наши речи за десять шагов не слышны. Только слышно — кремлёвского горца..."

— Не параўноўвайце той час з цяперашнім. Сёння голас дэмакратычнай грамадскай краіны чуен далёка за яе межамі, чуен ва ўсім свеце. Ад таго так нервуецца сёння прэзідэнцкая раць...

— Мне застаецца толькі падзякаваць вам за гутарку.

Вельмі шановны Рэдактар!

Піша Вам невядомы чытацкаму свету аўтар Зімавей Зюзя (у метрыцы — Зінавей, на расейскі лад — Зіновій, але ў родным мястэчку мяне з маленства звалі Зімавей. Па ўзору знакамітага "Сказа пра Лысую гару" Францішка Ведзьмака-Лысагорскага (крыў Бог, каб падумаў раўняцца!) я напісаў свой "Сказ пра ватнік", у якім трохі пакепліваю з нашых палітыкаў і дзяржаўнікаў, з таго, што ў нас і з намі адбываецца... Даруйце, калі ў творы малавата, на Ваш погляд, злосці і з'едлівасці. Рэч у тым, што ўвогуле я не сатырык, мне больш падабаецца пісаць лірыку, але ж во мусіў узяцца за гэту няўдзячную працу. Не ад вясёлага жыцця, як у такім разе кажуць.

Дарэчы, першы варыянт "Сказа" быў напісаны мной амаль год назад і накіраваны ў рэдакцыю газет, якім я больш ці менш сімпатызаваў. На жаль, у адказ — ні радка, ні гуку. Падумаў: можа, мастацкі ўзровень не задаволіў? — і ўзяўся за дапрацоўку. Так што гэта ўжо другі, значна дапоўнены і перароблены варыянт.

Са спадзяваннем, што мой "Сказ" Вам спадабаецца, і з вялікай павагай

24.4.1995

Зімавей ЗЮЗЯ

СКАЗ ПРА ВАТНІК

ПАЭМА

Прысвячэнне

Аднаасобнік і прыватнік
Нутром, прафесіяй, душой —
Я аддаю свой "Сказ пра ватнік"
Табе, чытач шановны мой.
Я знаю сам, што не ўбрыльянціў
Сваё тварэнне — і аднак:
"Я буду вочань вам прыяцень!" —
Як гаварыў мне мой зямляк.
І буду рад, калі хоць нешта
У ім ты знойдзеш для сябе,
Калі на "Сказ" ты адгукнешся
Прысягай верніку ў сядле.
Адзін ты здольны ўласным коштам
Спасцігнуць, верачы ў дабро, —
Дзеля чаго, чаму, навошта
Паэт бярэцца за яро.

ПРАЛОГ

Дзе гоман-гам і тлум страшэнны,
Дзе долар крылы распасцёр, —
З магнітафончыкам кішэнным
Ідзе па рынку рэпарцёр.
І ў бабкі з флэксамі пад тэнтам
Пытае, даўшы "добры дзень":
— А хто ў нас стане прэзідэнтам?
Хто татам прыйдзе да людзей?
— О, я на ўсіх іх паглядзела
І ўсіх паслухала. Усіх!
Каму б паверыць я хацела —
Няма такога сярод іх.
Адзін — занадта апантаны,
Як бальшавік наадварот;
Другі — якісьці несабраны:
На правай — чунь, на левай — бот;
Яшчэ адзін — дык той наогул,
Як з матылцамі ў мазгах;
І той, што сонны, бы з бярогу —
Хіба ён дасць жыццю размах?
Але найгорш, як трон татулькі
Захопіць гэны з грумады,
Што вочы — круцяцца як шпулькі:
Туды — сюды, сюды — туды!
— Чаму для нас найгоршы гэны?
— Я знаю наш тутэйшы род:
Хутчэй сабе мы ўспорым вены,
Чым зацугляем хіжы зброд.
Нам — каб усё сумленна, шчыра,
Каб толькі праўда да паслуг.
А перад шпулькамі-вачыма
Мы трацім волю, трацім дух.
Бяда і гора наша ў гэтым.
Наш слаўны род падзанамог.
І мы ўдалеем перад светам —
Калі ў сабе адчуем моц.
— О, бабка нават і філосаф! —
Усклікнуў гучна рэпарцёр.
— Не толькі ў клопаце ад флэксах,
Пра апарос ды пра ацёл.
Так, можна знацца і з прагрэсам
І дзюдзіям харч насіць у хлеў...
— Якія дзюдзі? Я — прафесар!
А тут тырчу, каб мець на хлеб.
Я трыццаць пяць гадоў студэнтам
Чытала лекцыі аб тым,
Што робяць людзі з прэзідэнтам
У доме — родным, ды пустым!..

Імгненна знік магнітафончык,
Сказеліў вочы рэпарцёр,
Сказаў: "Прабачце!.. Гэтым кончым!" —
І матэр"ял у друк папёр.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

"Хаўрус" сабраўся ў поўным складзе.
Паселі ў крэслы — рад у рад.
І быў у кожнага ў паглядзе
Свінновай лютасці зарад.
І біла гулка, як у бубен,
У скроні ім блага кроў:
"Дакуль, дакуль цярынец мы будзем
Паршывых гэных змагароў?..."
Зайшоў Кумір. На залу глянуў —
І аж заззяў: адны яны —
Героі Вянявых раманаў!
Айчыны верныя сыны!
Падняў руку — дзеля парадку —
І бухнуў голасам глухім:
— Пачнем, сябры! Але спачатку
Давайце выканаем гімн.
Ён, можа, стане ў нас дзяржаўны,
Дык трэба загадзя вучыць.
І так, маэстра паважаны,
Прашу! Праверым, ці гучыць.

Вайскавай выпраўкі маэстра
Абцасам стукнуў аб абцас,
Падняў "харыстаў" звяклым жэстам —
І песня выбухнула ўраз:

"Чалом, чалом вам, ягамосці!
Каб быў у нас тут мір і лад
І каб не нылі нашы косці —
Мы просім вас заняць пасад!
Мы жыць не хочам незалежна.
Дык усядайцеся ж ямчэй!
Кіруйце намі так жалезна —
Каб іскры сыпалі з вачэй!

Чалом, чалом, паны баяры!
Мы — смерды, вы — гаспадары.
Прымайце ў дар ад нас абшары:
Палі, луті, джасы, бары.
Бярыце ўсё і гаспадарце,
Распараджайцеся сюздром!
Адно нам нафты трохі дайце —
У кошт аплаты за сіндром.

Чалом, чалом, паны, манахі!
Хутчэй займіце кожны храм!
І, як старыя апранахі,
Перапішце душы нам!
Каб мы даршты, даастануту
Зракліся прадзедаў сваіх,
Прадалі ў рабства бацьку, матку,
І мову іх, і памяць іх.

Чалом, чалом вам, генералы,
Падперазаныя кулі!
Мы тья нівм, дзе аралі,
Пад гарадкі вам адвалі.
Дратуйце, плондрыце, паскудзьце,
Што не снаскудзілі раней.
А мы ў адзязку — пэўны будзьце —
Адчым кожнаму музей!.."

Тут узмахнуў Кумір рукою
І дружны спеў перапыніў:
— Адставіць! Што гэта такое?
Хто гэта ераць сачыніў?
Па-мойму, вельмі ўжо занадта!
Канешне, мы — чалом, чалом!
Канешне, нам патрэбна нафта
Не менш, як чарка за сталом.
Але ж мы ўсё-такі — таксама!
І гэта самае — пры нас!
Таму — прашу дастасавана:
Без перабору і грывас!
Апроч таго, не скрозь удала
Наконт прыкмет, здаецца мне:
Нашто, напрыклад, генералаў
Раўняць з кулямі на гумне?
Вядома, звонку, звідавоку
Тут вобраз ёмікі і жывы.
А сэнс? А сэнс ідзе з намёку,
Што куль не мае галавы!

Зімавей ЗЮЗЯ

— Прабачце мне, партайгеноссе,
Я разумею вас, але...
Не трэба быць такім гарачым.
Цярынец! Прыйдзе ўказ-загад —
Не толькі назву перайначым:
Усё круцім на іншы лад!
Але ж вы ўсе тут не сляпяны
І самі бачыце, куды
Зайшла пакутніца Расія,
Калі ўпусціла павады.
А мы не ўпусцім! Мы іх вырваць
З мазольных нашых не дамо!
Вось толькі Раду трэба выбраць —
Каб з намі пела заадно!..

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

У той жа самы дзень, падвечар,
Вядомы Лідэр змагароў
Сабраў сваіх людзей на вечы
І абвясціў без лішніх слоў:
— Пакуль народ наш, як пракляты,
Прымае здэк за божы дар —
Прыблуды, злыдні, рэнегаты
Яму рыхтуюць новы удар.
Удар на годнасці ягонай,
Па гістарычных каранях:
Зрабіць расправу над "Пагоняй"
І знішчыць наш дзяржаўны сцяг.
Яшчэ ж узяць адначасова
Дазвол і згоду ў нас саміх,
Што мусіць згінуць наша мова,
Каб заўладарыла тут іх.
Але што так яно і будзе —
У злыдню пэўнасці няма,
Бо бачаць самі: нашы людзі
Прайшлі праз мукі нездарма.
Таму яны ў змаганні з намі
Запланавалі зверскі ход:
Гламзаць і рваць нас так клякамі,
Каб зб'еўся ўвогуле наш род.
Хоць спраў сваіх і не палешаць,
Яны рашчлі — страх сказаць!
У помсту нам за незалежнасць
На нас аўчарак выпускаць.
Прашу — без смелькаў і рэплік!
Ім сам Кумір аддаў загад.
Калі не прыем мер канкрэтных,
Дык не ўратаемся ад страт.
Я знаю спосаб. Колісь бачыў,
Як дрэсіруюць тых сабак,
Што праслаўляюць род сабачы
На службе ў войску. Значыць, так:
Бярыць "шпіёна" ці "бандыта" —
Звычайна з бомжаў, у каго
Кішэнь грашыма не набіта,
І ў ватнік хутаюць яго.
А гэны ватнік — звыштаўсматы:
Каб не працяў ніякі клык —
У ім чатыры рэдзі ваты.
На галаве — такі ж башлык.
Сабака кінецца, дагоніць,
Пакоціць "ворага" на долі,
Шмагае так — хай Бог бароніць!
Ды вязне ў ватніку ікол.
На целе нават ані знаку!
І можна ўшэўненымі быць,
Што і найлотаму сабаку
Трафей не ўдасца разлабыць.
Таму прыміце контрмеры:
Каб звер не здолеў гламзанаць —
Хто выйдзе ўвечары з кватэры —
Павінен ватнік апрануць!

Тут слова ўзяў спадар Батончык:
— Вядома, ватнік — гэта рэч:
Не мой сялянскі балахончык,
Як і не твой пляхецкі фрэнч.
Але і ватнік не ўратае,
Не ўберажэ ад страт-ахвяр,
Калі каго з нас упалое
Разлотаваны Янычар.
Я чуў, нібы пры ім у ранцы
Ёсць партатыўны агнямёт:
Як смаліне — дык тут і кранты!
Праб'е струменем навывёт!

— Замры і сядзь! — успыхнуў Лідэр.
— Скажу жа вам і раз і два:
Не хочаш стацца інвалідам —
Выходзь у ватніку з двара!
Нам трэба людзі са здароўем —
Каб сілу мелі ў барацьбе.
Інакш мы не абаронім
Дзяржаву нашу і сябе.
Да ўлады рвуцца мураўёўны,
І калі толькі ўхопяць трон —
Нас не паглядзяць на галоўцы:
Усіх падгоняць пад закон!
Сягоння нават дашкаляты
Выдатна кемяць, што й чаму:
Чаму для нас іх род пракляты
Страшней за чорную чуму...
Цяпер — другое. Мы павінны
Прыняць адкрыты ліст-зварот,
Каб людзі нашае краіны
Зноў не папалі ў пераплёт.
Каб чатырнаццаціга траўня
Не надзялілі ўладай зноў
Дзяржаўных псоў нераўнапраўя
І проста сукіных сыноў.
Хай прызадумваюцца ўсё-ткі,
Каго даверам блаславіць.
Зварот гатовы. Ён кароткі.
Прашу паслухаць і ўхваліць.

(Працяг на стар. 14-15)

3 ПІСТОРЫ НАЙНОЎШАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Напярэдадні леташніх майскіх выбараў у рэдакцыю часопіса "Полымя" паступіла надзеёная па гучанні паэма "Сказ пра ватнік". Паколькі "лыжка дорага к абеду" — "Полымя" перадала яе для тэрміновай публікацыі "ЛіМу". На жаль, і мы да парламенцкіх выбараў і рэфэрэндуму апублікаваць яе не паспелі (надрукавалі, як чытач, пэўна, памятае, толькі невялікі ўрывак-зварот да выбарчыкаў), а пасля спыяцца з гэтым ужо не было пільнай патрэбы. Цяпер жа, калі многае акрэслілася і стала явай, гэты таленавіты паэма і выкананні твор мае ўжо хутчэй гісторыка-літаратурнае значэнне. Але ведаць, што ён ёсць, — трэба. І што ёсць паэты, як Зімавей Зюзя, якім вельмі баліць тое, што ў нас дзеецца, — таксама трэба.

З такіх меркаванняў і прапануем "Сказ пра ватнік" увазе чытачоў.

"ЛіМ"

— Як-як? — заякаў нехта скраю.
Кашчэй не даў пытанне змяць:
— Дзяржаву трэба, паўтараю,
Нам Ахламоніяй назваць!
Па мілагучнасці, ды й сэнсам,
Тут перавагаў не злічыць.
Вы толькі ўслухайцеся сэрцам:
"Мы — ахламоны!" Як гучыць!
З усіх трыбуў, з усіх амбонаў
Пра гэта свет апавяцім,
А самы хламы з ахламонаў
Пацвердзіць подпісам сваім.

Кумір нахмурыў пераноссе,
Пастукаў пальцам па сталі:

СКАЗ ПРА ВАТНІК

АДКРЫЦЦЁ САМОГА СЯБЕ

Георгій Лойка — з пакалення мастакоў, якія заявілі пра сябе ў 70-я гады. Гэта іх мастацтвазнаўцы звычайна вызначаюць абвостранай пільнасцю, адмовай ад бяздумнай фіксацыі і лагічнай рэчаіснасці. Яны праз разняволенасць і філасафічнасць мыслення ішлі да сінтэзу новых мастацкіх канцэпцый і нацыянальных традыцый, да гісторыі Бацькаўшчыны. Іх палотны перапаўняла любоў да Беларусі. Усё гэта яскрава прачытаецца і ў творчасці Георгія Лойкі, асабліва сабранае разам у альбоме "Мастак і яго пластычныя светлы" (Мінск, Міжнароднае інфармацыйнае агенцтва "Рэкламэкспарт", наклад 5000 асобнікаў). Само выданне альбома — падзея, бо альбомаў-навінак амаль няма на нашых кніжных паліцах. Захапляе і паліграфічны ўзровень выдання: мелаваная папера, якасны колерападзел пры друку рэпрадукцыі са слайдаў. Можна толькі шчыра пазаздросціць мастаку, які па цяперашнім складаным часе даў нам раскошу пагартца выданне, складзенае са 102 работ.

Жывапісны і жанравы абсягі творчасці Лойкі разглядае ў прадмове мастацтвазнаўца Барыс Крэпак. У прыватнасці, гаворачы пра клопаты мастака ў 70-я гады, ён заўважае, што Лойка ўсё часцей пачынае звяртацца да сюжэтаў, выходзячы за межы лакальнай значнасці, піша партрэты, кампазіцыі з аголенымі, распрацоўвае тэмы глабальных маштабаў, драматычныя канфіктаў. І пры гэтым імкнецца да вялікай ступені абагульнення нават праз адзінаковы факт.

Старонка за старонкай, гартуючы альбом Георгія Лойкі, быццам адкрываеш свет мастака, яго шлях да творчай сталасці. Вось першыя працы жывапісца (пазначаны яны пачаткам сямідзесятых) — "Аўтапартрэт з піялаю", нацюрморт "У майстарні", "Партрэт жонкі... З цікавасцю ўглядаешся ў "вандруючы" палотны Лойкі. Гэта найперш кубінскі цыкл мастака ("Пальмы на Кубе", "Вясна ў Варадэры", "Адпачынак на берэзе акіяна"). Трэба і глядачу лабываць на Кубе, каб упэўніцца, што мастак сапраўды здолеў перадаць натуральныя колеры, усе адценні кубінскай прыроды. Маляўнічыя, багатыя на колеры палотны — сведчанне захаплення мастака ўражаннямі ад вандровак у Іспанію і Польшчу, Францыю і Германію.

Але ж не менш багатая на адметныя пейзажы і Беларусь. Магнетызуе, прыцягвае "Пейзаж з касцёлам". Уражваюць, захапляюць палотны "На Любаншчыне", "Дарога на Ракаў", "Узлесак, асветлены сонцам". Беларускія краявіды мастака выклікаюць яго адчуваннем роднай старонкі, нягучнае прызнанне любові да бацькаўшчыны. Георгій перадае свае пачуцці спакойным, не крыклівым падборам фарбаў. Словам, пейзажы мастака перадаюцца не проста ілюстрацыямі, адлюстраваннем пэўных краявідаў, хутчэй асэнсаваннем, лірычна-філасофскай перадачай уражанняў ад сустрэчы з прыродай.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

На здымках: "Апаленая зямля Лагойшчыны", "Сельскі пейзаж".

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

"Браты і сёстры! Шанаваны Працоўны люд! У смутны час, Як дар, стагоддзямі чаканы, Прышла свабода і да нас. Бадай, ніхто не сніў, не мроіў, У марах-снах аб каўбасе, Што без крыві і без герояў Нам Бог такое паднясе. А ён — паднёс! Скажаў: возьміце! Каб на сваёй святой зямлі Вы — Янка, Тодар, Ціт і Зміцер — Гаспадарамі быць маглі. Але для гэтага належыць Вялікі Сход абраць як след, Каб не пасмеў наш лёс драпежыць Ніякі збрывдзень-пайдзісвет. Каб нейкі ўёлавак міжчасся Нам кожны дзень не пеў, што ён Прыгаварыў народ да шчасця — І прыговор ужо відзеў. Таму глядзіце вельмі строга, Каму ў парламент даць мандат. Не выбірайце ДЭМАГОГА, Што абцянак сымле шмат. Не выбірайце НЕДАЦЁПКА, Прыстасаванца-халуя, Каму мілей чужая цётка, Чым Маці родная свая. Не выбірайце ЗЛАДЗЮГАНА, Што нас усіх абрававаў, І з нашых слёз, як з чыстагана, Сабе палац абдуваў. Не выбірайце ВЫШВОХУ, Што любіць лыкаць і падзіць: Не будзе толку ані троху — Адно парламент прасмярдзіць. А выбірайце добрых, годных, Сумленных, шчырых грамадзян, Каб праз абраннікаў народных Палешчыць наш агульны стан".

Ну вось такі Зварот. Ухвалім? — Ухвалім! — Жмут за ўсіх гукнуў. "І ўсё ж мы злыдню не правалім", — Падумаў кожны — і ўздыхнуў.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

І вось сабраўся Сход — тойсамы Вялікі, Вышні, за якім, Дастаючы экран насамі, Мы сочым з сэрцам трапяткім. Спачатку быў, як і заўсёды, На апазіцыю наскок. — Між намі век не будзе згоды! — Аж тупнуў ножкай будзе Жучок. — Калі мы, домню, паміралі, Крыўей сцякаючы ў баях, Хіба над намі нахлілялі Пакрыты ганьбай гэты спяг? Ды я б з магіль устаў адразу І зноў бы рынуўся на бой, Калі б вась гэтую абразу Я там убачыў над сабой!..

Тут крыкнуў Жмут: — Не мікрафонце! З магіль устаць вы не маглі, Бо не былі зусім на фронце: Вы ў тундры зэкаў сieraгл!.. Наступным выйшаў за трыбуну Мажны, марлаты дзед Гарбуз. — Ад левых сіл я патрабую Вярнуць рэспубліку ў Саюз! Хай іх Іван і наш Мячэслаў Далоні злучаць у замок, На ўвесь экран устануць з крэслаў І зробіць гучны брацкі цмок! Як Лёня цмокаўся калісьці — Па-пралетарску і ўзасос. Дзеля агульнае карысці — І ўсе цярыём мы нос аб нос! Назло пушчанскай гэнай бандзе Саб'ёмся ў гурт яшчэ цясней — І зажывём... як у Руандзе! А, можа, нават і ляпей!..

Худы, змарнелы, як з-за кратаў, Устаў вучоны Пілянтроп І з састарэлых партакратаў Астаткі накіпу саскроб: — Калі гляджу, як залпам паляць Дзяды, выказваючы гнеў, — Артыст прыходзіць мне на памяць, Што тут паўвека песні пеў. І зубы з'еў — усе, да зуба, І тройчы новыя устаўляў, А мову — так была нялюба — Ні ў зуб нагой! Адно крыўляў. Дзяды! Дзе ваш парыў і пафас, Калі за мову бой ідзе? Не памагае нават Бахус: Адвагі вашай — ані дзе! Няўжо не млося, не пагана Глядзець вам, мудрым і сівым, Як апрагаецца з экрана Чатырохслонны славянін? Каму вы служыце пакорна, Па ўласнай волі, без прынуку? Тым, што хапаюць нас за горла,

Пачуўшы мовы нашай гук? Пад іх каманду кроцьчы-дыгаць У заўтра хочаце, дзяды? Ды ў нас жа горай стане дыхаць, Чым у яжоўскія гады!..

Сеў Пілянтроп — і за трыбунай Узнік... няйначай як стары Калгасны сторож — беднай, труднай Пасляваеннае пары. У доўгім ватніку таўсматым, На галаве — як бы мяшок. Штось ясна стала дэпутатам — І па радах пайшоў смяшок. Прафесар Дока міну скорчыў: — А гэта што яшчэ за чмут? — Хіба не бачыце? Батончык! Спектакль робіць, баламут! У Лідэра твар стаў чыгуны: — Я ж гаварыў — у сквер ці ў парк, А ён сюды, на Сход агульны, Прыпёрся ў ватніку, вахлак! — Па-мойму, гэта засцярога Зусім не лішня і тут, — Яму ў адказ зазначыў строга Няўрымсны духам доктар Жмут. — Як дойдзе ў нас да кучамалы — Дык і сабак не трэба звяць: І адстаўныя генералы Начыinne могуць адарваць!..

— Я пратэсту! — грывнуў Дока. — Спыніце цырк і маскарад!.. — Так, так! — павёў маршалак вокам. — Не трэба цырку выгвараць! Вот я ж яго не выгвараю! Сяджу. Нічога не гарыць. І вам усім таксама раю — Спакойна, мірна гаварыць. У нас жа ўсё ідзе няблага! А як здадзім сваіх "звяроў", Граніцу з мыгняй, герб са сцягам — Дык зажывема будзь здароў!

— Няпраўда! — выгукнуў Батончык. — Хлуснёй вы корміце народ! І калі з ёю не пакончыць — То сядзе ў нас усё на звод. Былое ўсё лавінай снежнай На нас пакоціцца з гары. І ад дзяржавы незалежнай Угору пойдучы пазуры. Не вам кажу я, а народу, Які хлуснёю не кармлю: Ратуй, народзе мой, свабоду! Не здай ізноў яе Крамлю! Не вер азылым ад раскошы! Пакуль улада ў іх руках — Якія тут ні будуць грошы — Табе хадзіць у жабраках! Пакуль ты моўчкі качанееш На скібцы хлеба і вадзе, Пакуль душой ад мук чарнееш, Край родны бачачы ў бядзе, — Яны балуюць, п'юць, зладзюгі, Жаруць і п'юць, жаруць і п'юць, І сыта рохкаюць, як дзюдзі, І на жыццё тваё — плююць! Калі б яны хоць трохі мелі Сумлення, годнасці ў сабе — Цынічна б гэтак не хамелі У нас з табою на гарбе!..

— Ату яго! — Кумір падскочыў, Нібы пад зад лінулі вар. І тут жа, вырачыўшы вочы, З-за слупа выбег Янычар. Сігнуў уніз цераз прыступку, Схапіў за ножку мікрафон І ім, як скіпетрам, прыступку — Ну рыхтык цар ці фараон! — Пасцеражыцца, нацдзмы! Вы ўсе на ўліку! Прыйдзе час — За ўсё спытаем з вас яшчэ мы — І вы за ўсё дасце адказ!

— Віват, калега! Брва! Брва! — У зале дружна зараўлі. — Вось ён, той воін без забрала, Каму ў баях няма раўні!..

І тут паднёс да рота "грушу" Былы нязменны член ЦэКа. — Я адказаць таксама мушу На злосны выпад жабрака. Чаму вась я, калісьці шчыры І прынышчоны камуніст, Пайшоў адгэтуль у банкіры? Бо не хапеў каціцца ўніз! Уніз, у прорву, у бяздонне Хай твая копяцца-ляпяць, Хто ў мутнай завадзі не здолеў Свой шанц, як рыбіну, спаймаць. А я спаймаў! Такого злёпаў У жоўтым муце ментуза, Што буду сыг да конца летаў. Нашто ж тут гэта мне буза? І па акладу, і з прыварка Грабу я столькі без разваг, Што ўжо і ўласнікам фальварка

Стаў на Канарскіх астравах. А вы, батончыкі, да скону Вось гэтак будзеце крычаць І ўсё чакаць, каб па закону Жыццё бязбеднае пачаць!..

Не для таго, каб доўжыць буру, А каб у зале вызваць крыз, — Аракул выйшаў на трыбуну, Самаўлюбёны, як Нарцыс. Па ўсім відно, што малалетку, Калі хадзіў яшчэ ў садок, Стаўлялі так на табурэтку — Чытаць пра Леніна "сцішок". Ах, тая даўня прывычка! Натурай стала на бяду, Патрэбай — зычна, артыстычна Пуляць сафізмы ў грамаду. — Замрыце ўсе! — сказаў Аракул. — Калі б даверыў мне народ — Я даў бы вам усім пад... І распусціў бы к чорту Сход! Ненадзялёны гэткам правам, Я знаю, як суняць раздрай: Хай кожны левы стане правым, А правы левым стане хай! Між тым, у крэсле дзед Ахрапак, Раскрыўшы роік, пахіліў Набок галоўку і з прыхрапам Праз губку сліначку пусціў. Пасля, спрасонку ці з маразма, Загаварыў баском густым — Хоць і не гучна, ды выразна І досыць пафасна прытым: — О, гэта слодыч, гэта шчасце — Служыць у пана халуём І адчуваць, як ён ашчадна Цябе лупце пугаўём! Як са стала кідае костку, А ты хапаш на ляту — І забываеш пра пачостку, І хваліш пана дабрату!..

Сусед скіліўся на Ахрапка І прагудзеў, каб чулі ўсе: — Вось так!.. Затое знае бабка, Што дзед тысёнчы прынясе... Ой, Божа, Божа! Божа правы! І гэта ёсць Вялікі Сход! І гэта ёсць мужы дзяржавы, Якім даверыўся народ!..

Гісторык Зай заняў трыбуну. — Прашу паслухаць, спадары, Што піша нам народ абураны. Вось лёт яго. Не з-пад палы. "Панове! До пустых і прэсных Безвыніковых вашых слоў! Які ўжо год вы ў мяккіх крэслах Адно разводзіце клопоў. Хіба народных дэпутатаў Мы выбіралі гнось пладзіць? Вам не пад сілу нават катаў Душы народнай асцідзі. Душу — а гэта наша мова — Яны драпежаць скрозь і спрэс. А вы і самі — ані слова! Дык вас культура — цёмны лес! Вы рэагуюе, як блазны, На здзек манкуртаў са святых. І ідзіце праз лёс уласны Так, як сляпяны за сляпым..."

— Я пратэсту! — крыкнуў Дока. — Я не разводзіў гносі тут! Прашу расследаваць глыбока І за клопоў аддаць пад суд!..

Тым часам выйшаў да трыбуны Ад незалежных дэпутат. — Скрывіўшы смешна рот трыгубы, Пачаў зусім на іншы лад: — Энергетычны крыз у чэргах Мне падмарозіў галаву. Вось як залез мароз у чэрап — Дык так падмерзлы і жыву. А тут падвёў яшчэ і Сорас: Спяраша ўсяго наабяцаў, А як адчуў на целе шорах — Назад цапанкі ўсе забраў. Я ўжо і ў ладкі пляскаў: Божа, Як дзядзька Сорас дагадзіў! І парашу не сець збожжа. І нават бульбы не садзіў! Дык гэта што ж? Амерыканец — Не гаспадар уласных слоў? Такі ж махляр і ашуканец, Як і тутэйшы "душалоў"?..

Сказаў і змоўк. Стаіць, пагаслы, Глядзіць — і сочыцца слязой. Такі ўжо з выгляду няшчасны — Ну як абліоманы казой! Такі ўжо наш, такі тыповы — Хоць ты бары за эталон. Ні да дзяржавы, ні да мовы, Ні да сябе — не дойдзе ён...

Пасля яго прамовы кіслай Нібыта ўсё пайшло на спад. Ды з наваліччай хмары звільдэй

Ударыў раптам гром і град.
Да мікрафона выйшаў Лідэр.
Спакойны з выгляду, сцакаў,
Пакуль уляжача гармадар,
І роўна, стрымана пачаў:
— Панове! Вашаму цынізму
Я не здзіўляюся даўно.
Душу, як брудную бялізну,
Адмыць нікому не дано.
Што ж, прадаўжайце! Прадаўжайце!
Тапчыце мовы весні квет,
Дратуйце герб і сцяг зрываўце —
Кумір ацэніць ваш імпэт.
А мы... а мы садзімся долку,
На гэтыя стогтаны кілім,
І аб'яўляем галадоўку —
Тут, у парламенце сваім...

Ад нечаканкі надзвычайнай
У многіх выцягнуўся твар,
Перакасіў рот пачварна,
І ў зыбасці кінула, і ў жар.
Маршалак страшна разгубіўся
І ўжо хацеў трубіць фінал,
Ды тут як тут Кумір з'явіўся
І на рады абрынуў шквал:
— Я ў гульні з вамі не гуляю!
Я — жрэц народа, і таму
Аўтарытэтна заяўляю:
Умоў ніякіх не прыму!
Я стаўлю ўмовы: галасуйце,
Як ваш Кумір гаворыць вам,
І ў мой сцэнарый нос не суньце,
А то па носе пстрычку дам!
Калі ж ніхто з вас не падманіць,
То ўсе мы разам заўтра днём
Сфатаграфуем на памяць,
Яшчэ й па чарчыне кульнем!...

Што пачало рабіцца ў зале —
Ні расказаць, ні апісаць.
Ну так ад ішасця ўсе заззялі —
Аж нават сталі "ўра!" крычаць.
Стары Ахрапак дык, як блазан,
Да змагароў зароў здаля:
— Гэй, спадары! Мы будзем разам
З Кумірам піць! А вам — скулля!...

Магутны выбух нецярпення
Здэтанаваны быў ураз.
— Маршалак! Хопіць выступленняў!
Ці ты не чуў Куміра ўказ?
— Давай гані па свежым следзе!
— Усё прымаем — без размоў!
— Там выгыхаецца ўжо недзе,
А ты тут пацеры развёў!...

Маршалка крык не агарошыў.
— Ды калі ласка! Хто ж супроць,
Калі на гэта ёсць і грошы,
Пацешыць чарачкаю плоць?...

Уподбег, лёгка, як па маслу,
Пайшлі-прайшлі законы ўсе —
І аніводзін не захраснуў,
І не застрэў, і не засеў.
Як не застрэне ў проймае горла
І поўны келіх — не віна,
А чорная ганьба, здрады чорнай,
— Пажадна выпіты да дна.

А ўзбоч трыбуны, на праходзе,
Сядзелі моўчкі дзецюкі —
У горкіх думках: "О народзе,
Чаму ты ўцёмраны такі?..."
Сядзелі хлопцы і не зналі,
У атачэнні патароч,
Якая іх у гэтай зале
Чакае жудасная ноч.
Але на гэтым замаўчу я,
Бо і з эфіру і з газет
Пра "ноч гарыль" усе ўжо чулі —
І ты, чытач, і цэлы свет.

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Дзе гоман-гам і тлум страшэнны,
Дзе долар крылы распасцёр,
З магнітафончыкам кішэнным
Хадзіў па рынку рэпарцёр.
Ля дзядзькі з мордаю як рыдзель,
Што ў горца цытрусаў набраў,
Ён прыпыніўся, даў "дабрыдзень"
І прафесійна запытаў:
— Айцец, вось-вось з любові да Сойму
Народ на выбары папрэ:
Якая партыя, па-твойму,
Найбольш мандатаў набярэ?

"Айцец" скрывіў з пагардай губы:
— Якая партыя? Мая!
Мая! І спікерам, мой любы,
У новым Сойме стану я!
Мае рабаты-кандыдаты,
Усё праходзяць як адзін.
Таму што ў бітве за мандаты
Мы на хімеры не глядзім.
Мы ўсім тудзям абяцанку
Даём — вярнуць, што ў іх было:
Магчымасць збегчы з працы ўранку
І дзержальніцкую паўкіло...

Імгненна знік магнітафончык,
Інтэр'юер разавіў рот...
А міма ў ватніку Батончык
Прайшоў — і ўліўся... у народ.

1994, чэрвень
1995, красавік

Сярод кніг

ВЫДАЕ "ТЭХНАЛОГІЯ"

Паважаныя чытачы! Сёння, калі кінагандлёвая арганізацыя амаль не займаюцца распаўсюджваннем беларускіх кніг, калі шлях у правінцыю, за межы Мінска, беларускамоўнай кнізе практычна зачынены, застаецца адно: нам самім цікавіцца і набываць выданні, якія, дзякуючы намаганням асобных энтузіястаў яшчэ выходзяць. Нягледзячы на цяжкасці, даўно і плённа працуе на беларускім кнігавыдавецкім рынку кампанія "Тэхналогія". Прапануем вам Каталог апошніх выданняў кампаніі. Закажыце і чытайце беларускія кнігі!

1. Залоска Ю. Версіі: Шлях да храма "idea sui": дзённік, дыялогі, эсэ. 1995. — 463 с. (на бел. мове).

З якой місіяй беларусы прыйшлі ў свет, якія каштоўнасці за сваю гісторыю стварылі; што паспелі выказаць пра сябе свету; што яшчэ павінны выказаць і стварыць?.. Над гэтымі пытаннямі ў дыялогах з журналістам, аглядальнікам штотыднёвіка "Літаратура і мастацтва" Юрасём Залоскам разважаюць беларускія палітыкі і пісьменнікі, філосафы і навукоўцы, грамадскія дзеячы.

Для шырокага кола чытачоў. — 18000 руб.
2. Picarda Guy. Minsk: A Historical Guide. Мінск: Гістарычны, культурны, бізнес-гід. 1994. — 356 с. (на англ. мове).

Адна з першых кніг на англійскай мове пра Рэспубліку Беларусь і яе сталіцу.
Для замежных наведнікаў краіны, студэнтаў англійскіх аддзяленняў ВНУ і ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй і сучасным станам Беларусі. — 12000 руб.

3. "Куралаты": Артыкулы, навуковая справаздача, фотаздымкі (З. Пазняк, Я. Шмыгалёў, М. Крывальцічэвіч, А. Іоў). 1994. — 184 с. (на бел. і англ. мовах).

Зборнік з'яўляецца дакументальным сведчаннем злучэнняў сталінскага рэжыму ва ўрочышчы Куралаты паблізу Мінска. Куралаты — першая з адкрытых у Беларусі мясцінаў, дзе знішчаліся ахвяры большавіцкіх рэпрэсій. Выданне багата ілюстраванае.

Для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі XX стагоддзя. — 10000 руб.

4. Беларусь. Новая краіна ва Усходняй Еўропе. Ул. Новік. 1994. — 68 с. (на англ., ням., франц. мовах).

Сціслы нарыс аб гісторыі, дзяржаўным ладзе, эканоміцы і культуры Беларусі.

Для замежных наведнікаў краіны, нашых суайчыннікаў, якія наладжваюць справы і культурныя кантакты з замежнымі калегамі, а таксама для тых, хто вывучае англійскую, нямецкую і французскую мовы. — 10000 руб.

5. Грыб М. На гістарычным скрыжаванні. 1996. — 159 с. (на бел. мове).

У кнізе Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь XII склікання пададзены яго выступленні на міжнародных і нацыянальных форумах, артыкулы ў перыядычным друку, інтэрв'ю сродкам масавай інфармацыі. Яны прысвечаны актуальным праблемам дзяржаўнага будаўніцтва, рэфармавання эканомікі, замежнай і ўнутранай палітыкі дзяржавы, дзейнасці парламента, станаўлення шматпартыйнасці.

Вельмі цікавая і інтрыгучая кніга. Ужо гатовы наклад яе быў арыштаваны афіцыйнымі ўладамі амаль на месяц.

Для ўсіх, хто цікавіцца надзённымі пытаннямі развіцця нашай краіны. — 13000 руб.

6. Другі міжнародны кангрэс у абарону дэмакратыі і культуры "Незалежная прэса: свабода і адказнасць": Тэксты. Дакументы. Матэрыялы. 1996. — 549 с. (на бел. і англ. мовах).

Кнігу складаюць матэрыялы арганізаванага Беларускім ПЭН-цэнтрам Другога міжнароднага кангрэса ў абарону дэмакратыі і культуры, які адбыўся ў Мінску 31 жніўня — 4 верасня 1995 года. Зборнік змяшчае выступленні ўсіх вядомых дзеячаў культуры Беларусі і замежжа, які Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, Васіль Сёмуха, Геннадзь Бураўкін, Вітаўт Кіпель, Аляксандр Рэзанаў, Юры Хадзька, Вера Рыч, Уладзімір Арлоў, Норберт

Рандаў, Віталь Цыганкоў, Сакрат Яновіч, Зора Кіпель, Валянцін Грыцкевіч і інш.
Для шырокага кола чытачоў. — 20000 руб.

СЕРЫЯ "БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯСПАРЫ"

1. Вініцкі А. Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне 1939—1951 гадох. 1995. — 180 с. (на бел. мове).

Унікальныя дакументы, сведчанні, факты з трагічнага лёсу тысяч нашых суайчыннікаў, што апынуліся ў гады Другой сусветнай вайны ў Нямеччыне.

Для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй беларускага народа. — 15000 руб.

2. Службоўнік. 1995. — 380 с. (на бел. мове).

Упершыню ў Беларусі перавыдадзены "Службоўнік" Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы. Змяшчае Святую літургію св. Яна Залатавуснага, Святую літургію св. Васіля Вялікага і Святую літургію Раней Асвечанай Ахвяры св. Рыгора Дваяслова, а таксама Абедніцу, асаблівасці пры архірэйскім служэнні і Велікодныя службы. Друк кнігі трохколерны.

Для богаслужбовага ўжытку ў Беларускай Праваслаўнай Царкве. — 20000 руб.

3. Беларускі праваслаўны малітоўнік. 1995. — 137 с. (на бел. мове).

Кніга змяшчае больш за семдзятка малітваў, спевы, выняткі з Катэхізісу. Дабраславіў на трэцяе выданне на беларускай мове малітоўніка архіепіскапа Мікалая, Першы Ярарх Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы.

Для богаслужбовага ўжытку. — 8000 руб.

СЕРЫЯ БФС "АДКРЫТАЕ ГРАМАДСТВА"

1. Лоўзі Дж. Гістарычныя ўводзіны ў філасофію навукі. 1995. — 328 с. (на бел. мове).

У кнізе прасочваецца развіццё поглядаў на метадалогію навукі ад часоў старажытнай Грэцыі да нашых дзён. Вялікая ўвага аддаецца раскрыццю поглядаў сучасных метадалогаў навукі — К. Гемпеля, Р. Карнапа, В. Куайна, К. Попера, Т. Куна ды інш.

Для студэнтаў, аспірантаў і ўсіх, хто цікавіцца філасофіяй і гісторыяй навукі. — 12000 руб.

2. Дапаможнік для журналістаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. 1995. — 176 с. (на бел. мове).

Зборнік складаюць артыкулы тэарэтыкаў і практыкаў сучаснай амерыканскай журналістыкі, прысвечаныя такім важным аспектам журналісцкай працы, як збор інфармацыі і рэдагаванне газетных матэрыялаў, падрыхтоўка выпуску тэле- і радыёнавін, заснаванне ўласнай газеты, арганізацыя рэкламнага сервісу і г.д.

Для рэпарцёраў, рэдактараў, фотакарэспандэнтаў, а таксама ўсіх, хто цікавіцца пытаннямі дзейнасці сродкаў масавай інфармацыі. — 11000 руб.

3. Брэтон Ф., Пру С. Выбух камунікацыі. 1995. — 336 с. (на бел. мове).

Пераказваецца развіццё тэорыі і практыкі масавай інфармацыі і камунікацыі — ад зараджэння піктаграфічнага пісьма ў Месапатаміі да развіцця кампютарных сетак і электроннай пошты ў наш час.

Для спецыялістаў у галіне тэорыі і практыкі сродкаў масавай інфармацыі, аспірантаў і

студэнтаў факультэтаў журналістыкі, усіх, хто цікавіцца праблемамі камунікацыі ў інфармацыйным грамадстве. — 12000 руб.

4. Говард М. Сучасная культурная антрапалогія. 1996. — 478 с. (на бел. мове).

У кнізе разглядаюцца сацыяльны, сімвалічны і матэрыяльны аспекты жыцця сучаснага грамадства, якія складаюць адзіны сусветны арганізм і знаходзяцца ў няспынным развіцці. Асаблівая ўвага аддаецца пытанням знікнення малых супольнасцяў, адаптацыі людзей да чужой культуры, дэградацыі навакольнага асяроддзя.

Для студэнтаў і навукоўцаў рознага профілю — палітолагаў, этнографістаў, лінгвістаў, гісторыкаў, правазнаўцаў, эканамістаў, сацыёлагаў, псіхологаў, а таксама ўсіх, хто цікавіцца праблемамі сучаснасці. — 18000 руб.

5. Бэрдшоў Дж. (пры ўдзеле Энды Роса) Эканоміка. Частка 1: Уводзіны. Мікраэканоміка — 560 с. (на бел. мове). Частка 2: Макраэканоміка. — 528 с. (на бел. мове, рыхтуецца да друку).

Увазе чытача прапануецца навучальны дапаможнік па эканоміцы, які за доволі кароткі час ужо тройчы выдаваўся на мове арыгінала. Першую частку беларускай версіі складаюць "Уводзіны ў эканоміку" і "Мікраэканоміка", другую — "Макраэканоміка".

Даступны выклад матэрыялу і бліскучая (з гледзішча метадыкі навучання) яго арганізацыя робяць гэтую кнігу незаменимым дапаможнікам для студэнтаў і карыснай для ўсіх зацікаўленых чытачоў. Цвёрдая вокладка — 40000 руб.

6. Дэні А. Гісторыя эканамічнай думкі. — 736 с. (на бел. мове, рыхтуецца да друку).

Кніга прысвечана пытанням і праблемам палітэканоміі, яе сувязям з філасофскімі вучнямі, тлумачэнню сацыяльнай арганізацыі вытворчасці і яе эвалюцыі на працягу гісторыі — ад часоў старажытнай Грэцыі да нашых дзён. Разглядаюцца асобныя значныя філасофскія і эканамічныя вучэнні, што паўплывалі на развіццё заходняй думкі ў розных яе аспектах, а таксама сучасныя спрэчкі эканамістаў.

Для студэнтаў і аспірантаў вышэйшых навучальных устаноў эканамічнага накірунку, а таксама ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй і сучасным станам і праблемамі эканамічнай навукі.

7. Анталогія сучаснай палітычнай філасофіі./ Уклад. Я. Кіш. — 400 с. (на бел. мове, рыхтуецца да друку).

Кніга ўяўляе сабой збор выдатных палітычных філосафаў Захаду (І. Берліна, Р. Нозіка, Т. Нагеля, Дж. Роўлза ды інш.). Гэтыя творы прысвечаны стасункам свабоды і роўнасці ў індустрыяльным грамадстве, праблемам справядлівасці, талерантнасці, палітычнай легітымнасці.

Для філосафаў, палітолагаў, сацыёлагаў, студэнтаў і выкладчыкаў гуманітарных ВНУ.

8. Суйнгуад А. Сціслая гісторыя сацыялагічнай навукі. — 400с. (на бел. мове, рыхтуецца да друку).

У кнізе сцісла, але вельмі змястоўна асвятляецца гісторыя сацыялагічнай думкі ад XVIII ст. да нашага часу. Аналізуюцца погляды на грамадства дзеячаў эпохі Асветніцтва, а таксама прадстаўнікоў класічнай і сучаснай сацыялогіі. Разглядаецца таксама стаўленне сацыёлагаў да актуальных праблем культуры.

Для студэнтаў і выкладчыкаў гуманітарных факультэтаў ВНУ, навукоўцаў у галіне сацыялогіі і філасофіі.

Закажыце кнігі можна непасрэдна ў выдавецтва: 220007, г. Мінск, вул. Мазілейская, 43, офіс 210. Тэл: (0172) 27-19-40, тэл-факс (0172) 21-77-40.

Форма аплаты любая.

Пашта

АЙЦЫ Ў РОЛІ КАМІСАРАЎ

Шэрыя, аднастайная мае будні ў канцы лета нарэшце змяніліся на светлую, бадзёрыстую нядзелю. Такія нядзелі здараліся хіба што ў юнацтве або, часцей, у далёкім маленстве, калі поўніўся настроем святочна ўбраных аднавяскоўцаў, што цугам ішлі ў царкву ці вярталіся адтуль.

Царква-хатка ў засені дрэў і мураваная вайсковыя казармы вакол шырачэзнага пляца. Стратыя, квяцстыя апрачкі набожных кабецін і суцэльна зялёныя мундзіры амаль пагалоўна дужых і суровых дзецюкоў. Бацшошка там, у вёсцы, і бацшошка тут... Згадаанае і рэальнае параўноўваць было нязвыкла, нова, і ад гэтае навізна было нядзельна на душы. Упершыню я прыехаў да сына ў войска, на ягоную прысягу, і ўпершыню — у войска незалежнай Беларусі. Сама прысутнасць духоўнікаў надавала значнасці і ўзнёсласці дню.

Прысяга з вуснаў сыноў прагучала па-беларуску, страявая песня пад звонкі аркестр — таксама. Беларускія, не гучаннем, дык зместам, былі і вітальна-прызыўныя словы прадстаўніка ўлады, ветэрана дывізіі, сённяшніх камандзіраў і навабранцаў: служыць **сваіму** народу, бараніць **сваю** Радзіму. Ні лішняй патэтыкі пры гэтым, ні палітыкі. Як людзям зямлі нашай і ўласціва. Як уласціва павінна

быць Узброеным Сілам любой краіны. І я радаваўся за сына, за сяброў ягоных, шчыліва зайдорсціў ім — я, хто некалі ў Расіі кляўся Савецкаму Саюзу і з блашавення паліторганаў рыхтаваўся для адпраўкі ў Егіпет.

Святочнасць між тым патроху спадала. Знікаць яна пачала тады, як два дзядзельныя хлопцы ў чорных расах, семінарысты-старажурнікі ці ўжо святары, узяліся абыходзіць шэрагі вояў, хрысцілі і акраплялі іх асвечанаю вадою. Праваслаўны хрест — на кожнага. Ці правільна гэта? Сярод нас жа, заходнікаў, так многа каталікоў, пратэстантаў, уніятаў, іудаістаў... Што ж, няхай, не вялікі грэх, думалася мне, бо, урэшце, усякае добрае блашавенне — свяцасць.

Добра! Спяшаўся, хацеў так думаць.

Праваслаўны айцец Міхаіл з двума дзядзельнымі сваймі памочнікамі быў запрошаны на дзень прысягі ў гэтую гвардзейскую дывізію з поўным правам: калісьці ён праходзіў тут вайсковую службу, пра што з гонарам і паведаў. Невысокага росту, але ладны, ладчунны, стаў ён на вялікай трыбуне перад пляцам і ўпаўнаправаў сваё блашавенне новаму пакаленню вояў. Якое ж да прыкрасці дзіўнае было гэтае казанне! Патэтычнае, афіцыйнае, запалітызаванае. Чаго сцураліся ў сваіх прамо-

вах самыя высокія вайсковыя і свецкія чыны, тое да рубоў напоўніла казанне святара. Тут і слаўныя-пераслаўныя старонкі расійскай гісторыі, і знакамітыя імёны змагароў за Русь і Масковію, у тым ліку тых, што з пераменным поспехам біліся з нашымі старажытнымі продкамі, і заклік як зрэнку вока сцерагчы славянскія (у адназначна вядомых межах) землі, якім нібыта пагражаюць цёмныя нацыяналістычныя сілы. І ані слова пра ахову і магчымую абарону **свайей** Айчыны! Сутнасць прысягі, яе патрыятычны змест і пафас перад шэрагамі тых, хто яе толькі што прыняў, зводзіліся не да нуля, а да мінуса. Як і дэмакратычныя прынцыпы — армія па-за палітыкай, па-за грамадзянскімі войнамі.

А ўвогуле, мне зразумела, чыю палітыку і з якой мэтай прапаведаваў айцец Міхаіл, прапаведаваў мо дзясяткі (дай Бог памыліцца) іншых святароў у іншых дывізіях і брыгадах. Дакладна ведаю, што ідэалагічная ніша ў нас ніколі не паражнела, займалі яе і палітработнікі, і царкоўныя служкі, сыходзячыся на вялікадзяржаўнай, антаняцыйнай ідэі. З гэтым даўно звыкся. Адно не звыкнуўся з трывогаю — каб беларускія хлопцы зноў не задавалі сабе клятвых пытанняў: як сталася, што блізікі сябар вярнуўся з тэрміновай службы праз паўгода, пакалечаны ў вучліных сутычках з дэманстрантамі? Чаму "родныя рубяжы" мусова ахоўваць на берагах Ніла, на вуліцах Прагі, у гарах Афганістана?..

Аляксандр КАСКО

Наш гарадзенскі край, як ніякі іншы, можа ганарыцца сваімі дочкамі і сынамі як у мінулы перыяд гісторыі, так і ў сучасны. У часы Вялікага княства Літоўскага асаблівай увагі заслугоўваюць нашыя былыя гарадзенскія князі — Вітаўт Вялікі і Давыд Гарадзенскі.

Вітаўт, сын Кейстута, нарадзіўся ў 1350 годзе. Пражыўшы восемдзесят год, памёр 27 кастрычніка 1430 года. Ён узначальваў барацьбу Вялікага княства Літоўскага супраць польскіх феодалаў, якія імкнуліся выкарыстаць Краўскую

глыбокім ровам. Узнятая вежа мела пад'ёмны драўляны мост. Да крапасной сцяны, павернутай да горада, прылягалі невялікі двухпавярховы палац, у якім, відаць, у свой час са сваёй жонкай, чэлядзю і аховай жыў Вітаўт. Аб сцены гэтага замка крышлілі свае мячы крыжакі, татары і іншыя захопнікі, у тым ліку і польскі кароль Ягайла. Стары замак некалькі разоў не вытрымліваў асады, пераходзіў з рук у рукі. Так, у 1390 годзе замак не вытрымаў асады польскага войска на чале з Ягайлам, але ў 1391 годзе Вітаўт са сваім

зем Давыдам Гарадзенскім, палкаводцам Вялікага княства Літоўскага, старастам Гародні, які ў 1314 годзе разграміў крыжакоў пад Наваградкам, у 1318 годзе ўзначаліў паход гарадзенцаў на Прусію, у 1322 годзе дапамог Пскову ў барацьбе з Лівонскім ордэнам, арганізаваў паход на Мазовію, затым на Брандэнбург. У апошнім паходзе па-здрадніцку быў забіты мазавецкім рыцарам Андрэем Гостам. Да сённяшняга часу жыве легенда, што цела забітага Давыда Гарадзенскага яго воіны на шчытах прынеслі да Гародні і пахавалі

да ўсіх народнасцей, якія жылі ў Вялікім княстве Літоўскім, нікога не крыўдзіў. У 1388 годзе ён надаў вялікія прывілеі яўрэям, якія жылі ў Гародні (яўрэйскія синагогі і могілкі не абкладаліся падаткамі). Яшчэ да Вітаўта ў Вялікім княстве Літоўскім былі пасяленні татар. Самае найбольшае пасяленне было ў Ласосне. Бліскачай эпохай для беларускіх татар была эпоха княжання слаўнейшага з усіх тагачасных кіраўнікоў дзяржаў у Паўночнай Еўропе князя Вітаўта. Ён здолеў зрабіць моцны ўплыў на справы Рускай зямлі, Ордэна і Залатой арды.

Вітаўт быў тры разы жанаты. Першая жонка яго была Марыя, дачка князя лукомскага і старадубскага. Другая — Іанна Святаславаўна, князеўна смаленская. Трэцяя, якая перажыла Вітаўта, — Юльяна, княгіня альшэўская. Дзяцей у яго не было. Вітаўт захварэў нейкай злаякаснай хваробай, у пачатку кастрычніка 1430 года з усім сваім дваром пераехаў у свой Троцкі замак і там 27 кастрычніка ў прысутнасці польскага караля і маскоўскага князя памёр. Пахаваны ў віленскім каталіцкім саборы святога Станіслава. Над магілаю і зараз ёсць надмагільная пліта, а над ёю — ікона Багародзіцы, прысланая Вітаўту ў 1386 годзе грэчаскім імператарам.

Памяць аб выдатным кіраўніку Вялікага княства Літоўскага жыве не толькі ў нас, былых літвінаў, як даўней называлі беларусаў суседзі, — жыве яна і ў народзе Летувы. Памяць аб ім будзе жыць вечна сярод беларусаў, палякаў, татараў, яўрэяў і іншых народаў, да якіх ён у перыяд свайго княжання адносіўся з пашанай.

Нядаўна нашыя суседзі-літвіны прасілі нам скульптурны партрэт Вітаўта Вялікага. Гэта падарунак Літоўскага фонду культуры Гродзенскаму фонду культуры. Аўтарам гэтага скульптурнага партрэта Вітаўта Вялікага з'яўляецца народны майстар, самадзейны літоўскі

Вітаўт Вялікі

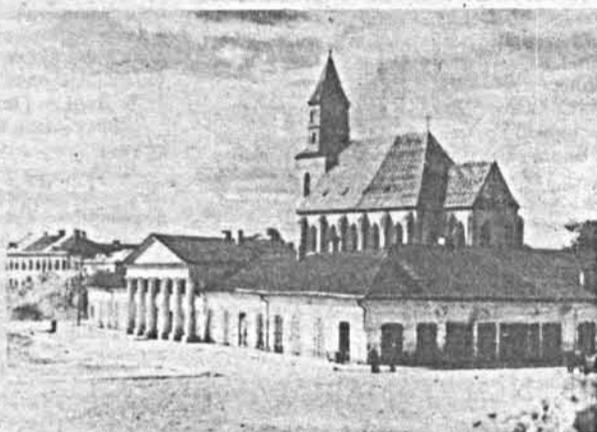
скульптар Іпалітас Ушкурніс. Свой твор ён прысвяціў нашаму гораду, другой сталіцы Вялікага княства Літоўскага — у знак сяброўства паміж літоўскім і беларускім народамі. Скульптура Вітаўта Вялікага зроблена са старога шматвяковага дуба, вышыня яе — чатыры з паловай метра. Яна ўстаноўлена ля самага ўваходу ў Стары замак, у якім Вітаўт жыў, які абараняў ад ворагаў, з якога кіраваў дзяржавай.

Апанас ЦЫХУН,
заслужаны настаўнік
Беларусі, член рады
Гарадзенскай
краязнаўчай асацыяцыі

ВЯЛІКІЯ ГАРАДЗЕНЦЫ

унію 1385 года і карананую Ягайлу для захопу літоўскіх і беларускіх зямель. Вітаўт Вялікі праводзіў палітыку цэнтралізацыі і ўмацавання сваёй улады. Два разы рабіў захады прыняць каралеўскі тытул і карону, стаць каралём Літвы. Але памехаў гэтаму ў 1399 годзе стаў няўдалы паход Вітаўта супраць татар, які скончыўся поўным паражэннем. Гэта выкарыстала Польшча, каб прынізіць аўтарытэт Вітаўта Вялікага.

Вітаўт значна расшырыў тэрыторыю сваёй дзяржавы. Дабіўся выхаду Вялікага княства Літоўскага ў Чорнае мора. Ён быў таленавітым палкаводцам. У Грунвальдскай бітве ўзначальваў войскі Літвы, Польшчы, Віцебска, Гародні, Пінска, Ваўкавыска, Смаленска, Старадуба, Кіева. Яго войскі былі ў Грунвальдскай бітве асноўнай сілай і разгромілі немцаў. Вялікае княства Літоўскае са сталіцай Наваградкам пры Вітаўце дасягнула найбольшых памераў і магутнасці. Вітаўт працягнуў справу Гедзіміна Альгерда, пашырыў межы сваёй дзяржавы. Асабліва цікавы перыяд яго княжання, калі ён стаў жыві ў Гародні. Вітаўт Вялікі ў 14-ым і пачатку 15-га ст. у Гародні над Нёманам пабудоваў магутны абарончы замак. У канцы 16 ст. замак Вітаўта Вялікага, пры каралі Стэфане Баторым, быў рэканструяваны. Асобныя прадстаўнікі ўладаў сталі яго называць замкам Баторага беспадстаўна. Замак над Нёманам, які захавалі да нашых дзён, меў іншы выгляд. Гэта быў гатычны пяцівежавы, абарончага тыпу замак. Пазней ён стаў называцца Старым замкам. З магутнымі сценамі рознай вышыні, таўшчыняй у тры метры. Пабудаваны з камення-валуноў і чырвонай цэгля. Ад горада ён аддзяляўся

Такой была "Фара Вітаўта"

войскам зноў здабывае замак з дапамогай крыжакоў пад камандай магістра Конрада Валерода, які, захапіўшы ў палон шмат палякаў, вельмі жорстка з імі расправіўся, пятаццаці з іх загадаў сцяць галовы, апошніх адправіў да Мальборга. Але пасля гэтага замак напаткала стыхійная бяда. Ноччу ўзнік пажар, у выніку якога ледзь не згарэлі сам Вітаўт і яго жонка — ад смерці выратавала іх сваім крыкам малпа.

Сведкай княжання Вітаўта Вялікага была і Барысаглебская царква — Каложа. Гэта найстарэйшы архітэктурны помнік не толькі ў Прынямонні, але і ва ўсёй Беларусі. Вітаўт пасля ўдалага паходу са сваім войскам у 1405 годзе на Пскоў захапіў на прадмесці яго, якое насіла назву Каложа, шмат палонных і пасяліў іх каля Барысаглебскай царквы. З таго часу і Барысаглебская царква стала называцца па імені палонных калажанцаў — Каложай.

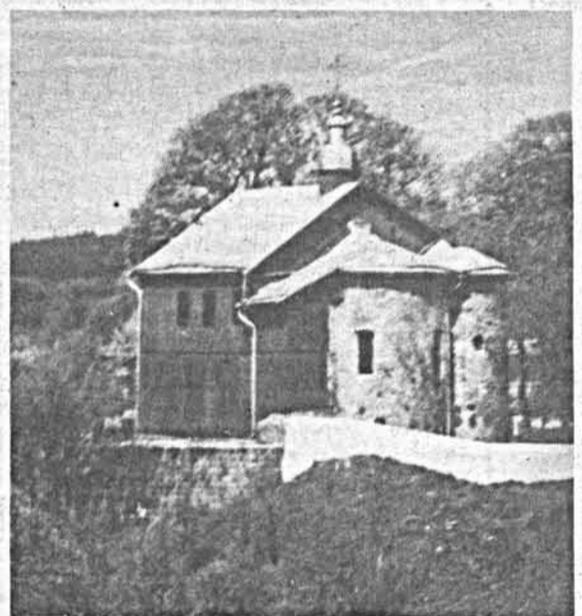
Лёс гэтага найстарэйшага помніка доўліства звязаны і з другім слаўным сынам Прынямонні — з удзельным кня-

каля Каложа. Над магілай насыпалі курган, рэшткі якога захаваліся і да сённяшняга часу.

Легенду пра князя Давыда Гарадзенскага можна выкарыстаць так, як выкарыстоўваюцца легенды ў Літве. Неабходна абнавіць надмагільны курган, у якім пахаваны Давыд Гарадзенскі, і паставіць мемарыяльны знак. Гэтым самым мы больш зацікавім людзей і Каложай прыцягнем наведвальнікаў, экскурсантаў не толькі са сваёй краіны, а і з іншых.

Непасрэдна з перыядам княжання Вітаўта Вялікага ў Гародні звязаны і другі найстарэйшы архітэктурны помнік доўліства — былы касцёл "фара Вітаўта", які знаходзіўся ў пачатку вуліцы Замкавай. Фундатарам яго быў сам Вітаўт. Першыя ўспаміны аб касцёле адносяцца да 1384 года. Можна меркаваць, што Вітаўт часта наведваў гэты касцёл. Да нашых дзён ён не захавалася. Па разараджэнні партыйных органаў ён быў ноччу замініраваны і ўзарваны. Ад яго засталіся толькі сляды фундаменту.

Вітаўт вельмі чула адносіўся

Барысаглебская царква — Каложа

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Зноў дэвядзецца мянцэ сімволіку. Што тая выява зубра, траваеднай жывёліны, супраць дэманстрантаў? Толькі абязбройвае міліцыянтаў. Патрэбна іншая піктаграфічная адзінка, скажам, выява дубінкі. "Не пры на ражон!" — напалохае парушальніка шаўрон. Несумненна, адзнака міліцэйскай славы будзе да месца і на гербе дзяржавы.

У гісторыю ўваходзяць упэўнена, урачыстым крокам? Не скажыце. Хто б знаў таго Аменхатэпа чацвёртага, каб не легкадумная Неферціці? Ці б

помніў іншы нашых прыдуркаў, каб не шаржы Куксо, пароды Юрчанкі? А гісторыя з тым піратам пяра, якога зняславіла "Лысяя Гара"? Не назоўнікам, дык займеннікам, а пралез-такі ў Саюз пісьменнікаў. Пра цябе склалі сатырычную пазму? Што ж ты тузаешся, тудзям-сюдэма? Ну, зняславілі, ну, знявечылі, а месца ў гісторыі забяспечылі! І не на некалькі там імклівых гадоў, навечна!

Як галасуе вёска? Прэзідэнт гэта добра знае. Як старшыня загадае. Старшыня — яку раёне казалі. На раёне — як мярку-

юць па вертыкалі. Вертыкаль — як адміністрацыя пажадае... "Я вам падабаюся?" — пытаецца прэзідэнт. — Дык вось, маю намер парайца, аб'явіць рэфэрэндум. Якія будуць вашы ўнёскі?" — "Як старшыня загадае", — адказвае вёска.

Верхавы мяч. Стукнуліся лбамі. Адзін перамог. Гол! Якімі трэба быць лбамі, каб гуляць у футбол!

Суд і следства напалам, без затрымкі справы — слава

нашым блок-пастам у дварах на лавах.

Бывае такая карціна, калі бацька не адказвае за сына, і такі маразм, калі сын за бацьку не адказвае.

Мастацтва ў лагерах ГУЛАГа нязменна карысталася ўвагай. З пачатку непрыхаванай задаволенасці начальнікі пляскалі зняволеным. І бамбардзіравалі пракуратуру: "Паболей майстроў культуры!" Беларусь з выкананнем загадаў не спазнілася ні разу.

Рукі — гэта мова чалавека: "на швах" — паслухмянасць, "у бокі" — незалежнасць, "пе-

рад сабой" — бой, "за спінаю" — роздум... — Божачка, — ускідаю рукі ў неба, — толькі не прымушай трымаць іх на ўзроўні плеч, не рабі з нас пудзілы!

Хай спрачаюцца паміж сабою слугі, нічым не адрозніваюцца ад верных, хоць адны служаць ці не з-пад пугі, а другія — за салодкі пернік.

Вырак быў адназначна суровы: праца на прадпрыемствах вялікай хіміі. Што гэта за прамысловасць, да якой прыгаворваюць, і што за тэхналогія, караюць якімі? Маўчаць, не адказваюць гарады крывічоў, усе ў смуге атрутных дымоў.

ЗАСНАВАЛЬНІКІ
Саюз беларускіх
пісьменнікаў;
рэдакцыя газеты
"Літаратура і мастацтва"

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі:

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарахоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Жана ЛАШКЕВІЧ,
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
Юрась СВІРКА,
Віктар ШНІП —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
2332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 2332-525,
2331-985
аддзелы:
публіцыстыкі — 2332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 2331-985
літаратурнага жыцця — 2332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 2331-985
паэзіі і прозы — 2332-204
музыкі — 2332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 2332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 2332-462
навін — 2332-462
мастацкага афармлення — 2332-204
фотакарэспандэнт — 2332-462
бухгалтэрыя — 2682-660

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛіМ".

Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэзэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра
тыднёвіка "ЛіМ"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку"
(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 4449
Нумар падпісаны 19.9.1996 г.
Заказ 6196/Г

М 123456789 10 11 12
М 123456789 10 11 12